

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE BİR NEFİS TERBİYE
METODU OLARAK HALVET**

Hazırlayan

Esra NUMANOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Bingöl - 2021

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TASAVVUF BİLİM DALI

TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE BİR NEFİS TERBİYE
METODU OLARAK HALVET

Hazırlayan

Esra NUMANOĞLU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman

Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Bingöl - 2021

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	III
TEZ KABUL ONAY.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
ÖZET.....	VI
ABSTRACT.....	VII
KISALTMALAR	VIII
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE HALVET	5
1.1. Halvetin Tanımı	7
1.2. Halvetin Kaynağı	9
1.2.1. Kur'an'da Halvet.....	9
1.2.2. Hadislerde Halvet.....	11
1.2.3. Tarikat Düşüncesinde Halvet	14
1.3. Halvetin Gayesi.....	17
1.4. Halvetin Şartları	19
1.4.1. Halvete Girmeden Önce Yerine Getirilmesi Gereken Şartlar.....	19
1.4.2. Halvet Mekânı ile İlgili Şartlar	20
1.4.3. Halvet Esnasında Yapılacak İbadetlerle İlgili Şartlar	21
1.5. Halvetin Süresi.....	22
1.6. Halvet Mekânı.....	23
1.7. Halvetin Sonuçları.....	24
1.8. Halvet- Uzlet İlişkisi	25
1.8.1. Uzletin Tanımı	25
1.8.2. Uzletin Faydaları.....	27
1.8.3. Halvet ve Uzletin Birbirinden Farkları	29
1.9. Anadolu'da Günümüze Kadar Gelen Belli Başlı Halvethâneler.....	30
1.10. Halvet Uygulamasının Tasavvuftaki Yeri ve Önemi	32

İKİNCİ BÖLÜM

BİR NEFİS TERBİYE METODU OLARAK HALVET	35
2.1. Nefsin Terbiyesinde Halvetin Rolü.....	35
2.2. Halvet Eğitiminin Aşamaları	37
2.2.1. Nefsin Tezkiyesi.....	37

2.2.2. Kalbin Tasfiyesi	41
2.2.3. Rûhun Tahliyesi	44
2.2.4. Kalp, Nefs ve Ruh Arasındaki Mânevî İlişki	46
2.3. Halvet Esnasında Yapılan Amellerin Fiziksel ve Mânevî Etkileri	48
2.3.1. Zikir.....	49
2.3.2. Riyâzet.....	53
2.4. Halvet – Ruhbanlık – Meditasyon İlişkisi.....	58
2.4.1. Halvet - Ruhbanlık İlişkisi	58
2.4.2. Halvet - Meditasyon İlişkisi	60
2.5. Bazı Sûfilerin Yaşantılarında Halvet Uygulamaları ve Mânevî Etkileri	61
2.5.1 Ahmed Yesevî (ö.562/1166)	61
2.5.2. Ömer Halvetî (ö. 800/1397)	63
2.5.3. Gazzâlî (ö. 505/1111).....	64
2.5.4. Yûnus Emre (ö. 720/ 1320).....	65
2.5.5. Yahyâ Şîrvânî (ö. 870/1466).....	66
SONUÇ.....	68
KAYNAKÇA	72
ÖZGEÇMİŞ.....	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE BİR NEFİS TERBİYE METODU OLARAK HALVET” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığım bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

.../.../2021

Esra NUMANOĞLU

TEZ KABUL ONAY

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Esra NUMANOĞLU tarafından hazırlanan *TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE BİR NEFİS TERBİYE METODU OLARAK HALVET* başlıklı bu çalışma, .../.../2021 tarihinde yapılan tez savunma sınavı sonucunda [*oy birliği/ oy çokluğuyla*] başarılı bulunarak jürimiz tarafından Temel İslam Bilimleri/Tasavvuf Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

TEZ JÜRİ ÜYELERİ (Ünvanı, Adı ve Soyadı)

Başkan:	Doç.Dr.Ferzende İDİZ	İmza.....
Danışman:	Doç.Dr.Mehmet Şirin AYIŞ	İmza.....
Üye:	Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA	İmza.....

ONAY

Bu Tez, Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim kurulunun .../.../2021 tarih ve Sayılı oturumunda belirlenen jüri tarafından kabul edilmiştir.

Doç.Dr. Mehmet Zahir ERTEKİN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

İnsan, eşref-i mahlûkat, yani en şerefli varlık olarak yaratılmıştır. Ancak insan bedeninde nefis ve rûhun mücadelesi vardır. Daima kötülüğü emreden nefis, ruha ve bedene hükmederse eşrefi mahlûkat olarak derecelendirilen insan, esfeli sâfilin derekesine iner. İnsanın huzurlu, mutlu ve “en şerefli” sıfatına lâayık olması ve bunu muhafaza etmesi için nefsinin istekleri ile mücadele etmesi ve nefsini bazı İslâmi metotlarla terbiye etmesi gerekir. Tasavvuf ilminde ve özellikle nefsi, birtakım mertebelere ayırıp her bir mertebeyi Esmâ-i Hüsnâ’dan belirlenen bir isimle terbiye etmek sûretiyle usul ve esaslarını belirleyen nefsânî tarîkatlarda, nefsin terbiye edilmesi hususunda uygulanan metotlardan biri de halvet uygulamasıdır.

Halvet, tamamen bir plan, program, konsantrasyon ve disiplin içerisinde uygulanan, bir amaca yönelik şuurlu bir yalnızlıktır. Halvet, mürîdin topluma daha faydalı olabilmesi için bir süre yalnız kalıp nefsin eğitme sürecidir.

Halvet ve halvette uygulanan fiiller nefsin bitmek tükenmek bilmeyen arzu ve isteklerine gem vurup sûfinin kalbini saflaştırır ve böylece dünyevî meşguliyetlere meyli azalırken uhrevî alana yönelik aşk ve iştiyakı artar.

Günümüz dünyasında toplum içerisinde mânevî anlamda o kadar çok bozulma ve kirlenme var ki insanların ahlâki açıdan bir arınma, değişim ve dönüşüm için nefsinin arzu ve isteklerini dizginlemesi, bedenlen olmasa da kalbî halvet yaşaması nefsi terbiye etme açısından son derece önemli bir aşamadır.

Çalışmamızın konusunu teşkil eden ve bir nefis terbiye metodu olan Halvette amaç, insana kendini tanımayı, hayatını anlamlandırmayı dünya sevgisine kalpte yer vermemeyi sağlamaktır.

Bu çalışmanın bidâyetinden nihâyetine kadar bana çalışma aşkı, şevki ve azmi bahşeden ve tüm hayatım boyunca bana en güzel dost ve yardımcı olan Yüce Rabb’ime sonsuz hamd-ü senâlar eder, çalışmanın her aşamasında bana rehberlik ederek yardımlarını esirgemeyen çok kıymetli danışman hocam Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ’e, eğitimim boyunca beni destekleyip her türlü fedakârlığı gösteren anne ve babama, ayrıca tezin hazırlanması sürecinde ilgi ve desteklerini esirgemeyen kıymetli eşime ve ders çalışmam gerektiğini söylediğim zamanlarda bunu büyük bir anlayışla karşılayan küçük kızım Erva’ya teşekkür eder, bu çalışmanın hayırlara vesile olmasını dilerim.

Esra NUMANOĞLU

BİNGÖL/ 2021

ÖZET

Tasavvuf ilmi, İslâm'ın temel kurallarına bağlı kalarak nefsi eğitme, kontrol altında tutma ve güzel ahlâkı kazandırma amacını taşır ve bu amaca ulaşmak için bazı yöntemler kullanır. Bu yöntemlerden biri de halvet eğitimidir.

Çalışmamızda halvet kavramı tasavvufî düşünce çerçevesinde ve bir nefis terbiye metodu olarak ele alınmıştır. Halvetin esasında salt bir yalnızlık olmadığı aksine sürekli nefsi ile baş başa kalan bir kimsenin kalbî ve rûhî hayatında meydana gelen mânevî hastalıkların tedavisi için mürşid bir hekimin nezaretinde belli bir zaman dilimi içerisinde hususi bir mekânda Allah ile başbaşa kalıp amel işlemek sûretiyle tedavi görmesi olarak anlaşılması gerektiği belirtilmiştir.

Halvetin az yemek, az uyumak, az konuşmak, sürekli abdestli olmak, Allah'ı zikretmekle meşgul olmak ve tefekkür etmek gibi diğer nefis terbiye metotlarını da içerisinde barındıran tasavvufî eğitim sürecinin önemli bir parçası olduğu belirtilmiştir. Bu eğitim sürecine giren kişinin zamanını tamamen Allah'a ibadetle güzelleştirip hem kendini tanıması hem de hayatı anlamlandırabilmesi noktasında halvetin önemli bir aşama olduğu üzerinde durulmuştur.

Usûl ve esaslarına uyarak ve ihlasla yapılan halvetin kişinin huzurlu ve mutlu olmasına katkı sağlayacağı belirtilmiştir. Ancak bu niyet ve irade ile halvete girildiğinde istenen neticenin hâsıl olacağı ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca Anadolu'da günümüze kadar gelen bazı halvethâneler kısa bir şekilde tanıtılmış, Ahmet Yesevî, Gazzâlî, Ömer Halvetî, Yahya Şirvânî, Yûnus Emre gibi meşhur sûfîlerin hayatlarından halvet örnekleri ve bunların mânevî etkileri irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf, Halvet, Nefis Terbiyesi, Sûfî.

ABSTRACT

The science of Sufism aims at educating the soul, keeping it under control and gaining good ethic by adhering to the basic rules of Islam. It uses some methods to achieve this goal. One of these methods is seclusion training.

In our study, the concept of seclusion has been handled within the framework of mystical thought and as a method of self-cultivation. It is stated that the essence of seclusion is not just loneliness, on the contrary, it should be understood as the treatment of spiritual diseases that occur in the heart and spiritual life of a person who is constantly alone with his soul, and to be treated by staying alone with Allah in a special place within a certain period of time under the supervision of a guide physician.

It has been stated that seclusion is an important part of the Sufi education process, which also includes other methods of self-cultivation, such as eating less, sleeping less, talking less, having ablution all the time, being busy remembering Allah and contemplating. It has been emphasized that seclusion is an important stage for the person who enters this education process to beautify his time completely by worshipping Allah and to both know himself and make sense of life.

It is stated that the seclusion performed by following the methods and principles and with sincerity will contribute to the peace and happiness of the person. However, it has been tried to reveal that the desired result will be achieved when the seclusion is entered with this intention and will. In addition, some seclusion-houses that have survived to the present day in Anatolia were briefly introduced, and examples of seclusion from the lives of famous sufis such as Ahmed Yesevî, Gazzâlî, Ömer Halveti, Yahya Şirvani, YûnusEmre and their spiritual effects were examined.

Key Words: Sufism, Seclusion, Self Discipline, Mystic.

KISALTMALAR

a.s.	: aleyhi sellem
bas.	: Baskı
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
çev.	: Çeviren
DİA.	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
haz.	: Hazırlayan
İSAM.	: İslâm Araştırmaları Merkezi
r.a.	: Radıyallahu anh
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhu aleyhi ve sellem
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve diğerleri

GİRİŞ

Tarihî süreç içerisinde mânevî buhranlar yaşayan ya da nefislerini terbiye etmek ve kendini mânevî açıdan yetiştirmek isteyen insanların genelde bulundukları ortamdaki süreli ya da süresiz uzaklaşıp münzevî bir hayatı tercih ettiklerini görüyoruz. Hicrî ilk asırlarda nefsi terbiye etmek için uygulanan bu münzevî hayat, sonraki asırlarda halvet - uzlet kavramıyla ifade edilip daha sistemli olarak uygulanmıştır. Çalışmamızın konusu da *Tasavvuf Düşüncesinde Bir Nefis Terbiye Metodu Olarak Halvet*'tir. Çalışmamızda halvetin tasavvuf düşüncesindeki yeri ve nefis terbiyesindeki rolü tespit edilmeye çalışılmıştır. Günümüz çağına bakan yönüyle de her türlü maddi ihtiyacını karşıladığı halde mânevî yönünü geliştirmeyi ihmal ettiği için kalabalıklar içerisinde olsa dahi mutlu ve huzurlu olamayan ve bir arayış içerisinde olan insanlığın, içinde bulunduğu bu ruh halinden kurtulabilmesi için zaman zaman şuurlu, anlamlı yalnızlıklara ihtiyacı vardır. Bu anlamda halvet eğitimi insanın mânevî açıdan değişim ve dönüşümünde önemli bir yere ve etkiye sahiptir.

Çalışmamızın gayesi de nefsi İslâmî usullerle terbiye etmede ve bunun neticesinde insanın mânevî anlamda bir değişim ve dönüşüm yaşamasında halvetin etkisini ve önemini ortaya koymaktır.

Tezimizi giriş ve iki bölümden oluşturduk. Birinci Bölümde; halvetin tanımı, halvet - uzlet ilişkisi ile halvetin Kur'an, sünnet ve tarîkatlardaki yerini tesbit etmeye çalıştık. Ayrıca halvetin gayesi, şartları, süresi, yeri ve yapılışı, halvetle ilgili bazı kavramları irdelerek Anadolu'da, günümüze kadar intikal eden bazı halvethâneleri tanıtmaya gayret ettik. Yine Halvetin tasavvuftaki yeri ve önemini bu bölümde ele aldık.

İkinci Bölümde ise bir nefis terbiye metodu olarak halvet konusunu ele alarak halvet eğitimi ile ilişkili bazı kavramlara açıklık getirmeye çalıştık. Ayrıca halvetteki bazı uygulamaların fiziksel, özellikle mânevî etkileri üzerinde durarak, halvetin ruhbanlık ve meditasyon ile ilişkisinin olup olmadığını irdledik. Son olarak da bazı sâfîlerin hayatlarından halvet örnekleri sunmaya gayret ettik.

Çalışmamızda Kur'an-ı Kerîm ve sahih hadis kaynakları başta olmak üzere bazı klasik tasavvuf kaynaklarından faydalandık. Halvetteki uygulamaların fiziksel

ve mânevî etkilerini irdelerken özellikle tasavvufî boyutunu ele alan bazı psikoloji kitaplarından yararlandık. Ayrıca bu konuda kaleme alınmış çeşitli makale ve tezlerden de istifade ettik.

Halveti ele alırken, çalışmamıza kaynak oluşturacak âyetler konusunda, Kur'ân-ı Kerîm meali olarak Elmalılı M. Hamdi Yazır'ın, *Hak Dîni Kur'ân Dili* isimli eserinden faydalandık. Çeşitli hadis kaynaklarından istifade etmekle birlikte daha çok Buhârî ve Müslim'in *Sahih*'lerini tercih ettik. Tasavvuf klasiklerinden Kuşeyrî, Sühreverdî, Tûsî, Hucvirî ve Ankaravî gibi mutasavvıfların eserleri ile Ethem Cebecioğlu ve Süleyman Uludağ'ın *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*'nden yararlandık.

Halvet içindeki amellerin fiziksel ve mânevî etkileri konusunda, Kemal Sayar, Robert Frager ve Mihriban Özelsel gibi psikolog ve psikiyatrların çalışmalarından faydalandık. Robert Frager aynı zamanda bir cerrâhi şeyhidir, Mihriban Özelsel ise halvet deneyimlerini kaleme almış olan bir psikologdur.

Halvet meselesi esasen birçok konuyu içinde barındıran bir uygulamadır ve aynı zamanda fikhî bir terim olarak da karşımıza çıkmaktadır. Ancak biz bu çalışmada konuyu tamamen tasavvufî açıdan bir eğitim metodu olarak ele alıp değerlendirdik. Konumuzun kaynaklarını değerlendirirken diğer mistik inançlar bağlamından uzak kalarak sadece Kur'an, Sünnet ve tarikat eksenli ele aldık. Aynı zamanda konumuzun genel Psikoloji ve Tıp ilmiyle de yoğun ilişkisi olmakla beraber tezimizin amacını aşmaması bakımından çalışmamızda bu ilimlere bakan yönü üzerinde detaylı durmayıp genel bir çerçeve üzerinde hareket ettik.

Tez çalışmamızla ilgili olarak önemli bir husus da bu konuda daha önce yapılmış ilmî çalışmalardır. Konu ile ilgili olarak yapılmış ilmî çalışmalara bakıldığında 1995 senesinde Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde Necdet TOSUN'un "İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet" adlı yüksek lisans çalışmasının olduğu görülmektedir. Söz konusu çalışma, üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde halvet ve uzlet kelimelerinin tanımı verilip konunun Kur'an, sünnet ve diğer mistik sistemlerdeki yeri tespit edilmiştir. İkinci bölümde tasavvufta uzlet, üçüncü bölümde de tasavvufta halvet konusu işlenmiştir.

Çalışmamızın ise söz konusu çalışmadan farklı yönleri şu şekildedir:

1. Çalışmamızda belli bir dönem sınırlandırması yapılmamıştır.
2. Çalışmamızın birinci bölümünde öncelikle “Tasavvuf Düşüncesinde Halvet” ana başlığı altında halvetin tanımı verilip Kur’an, sünnet ve tarikat düşüncesindeki yeri tespit edilmeye çalışılmıştır. Ayrıca halvetin gayesi ayrı bir başlık altında incelenmiş, halvetin şartları ise halvete girmeden önce ve halvette iken yerine getirilmesi gereken şartlar, halvet mekanı ile ilgili şartlar olmak üzere üç alt başlık altında detaylı incelenmiştir. Çalışmamızda uzlet kavramından bahsedilirken halvetten farkları ortaya konmaya çalışılmıştır.
3. Söz konusu çalışmada bir tarikat eğitimi olan halvetin, önemli bir unsuru olan halvethânelerden ve halvet eğitiminin tasavvuftaki yeri ve öneminden bahsedilmemişken bizim çalışmamızda “Anadolu’da günümüze kadar gelen bazı halvethâneler” başlığı altında bazı halvethânelerle ilgili ma’lûmat verilmiş ve halvetin tasavvuftaki yeri ve öneminden bahsedilmiştir.
4. Tezimizin ikinci bölümünde ise halvet, bir nefsi eğitme metodu olarak irdelenmiş, halvette iken nefis, kalp ve rûhun arındırılmasının nasıl olacağı detaylı bir şekilde anlatılmıştır.
5. Çalışmamızda az yeme, az uyuma ve az konuşma “Riyâzet” başlığı altında irdelenmiş olup halvette zikrin, az yeme, az uyuma ve az konuşmanın fiziksel ve mânevî etkileri üzerinde durulmuştur.
6. Necdet TOSUN’un söz konusu çalışmasının bir bölümünde halvet ve uzlet, diğer dinler ve mistik inançlar bağlamında ele alınırken bizim çalışmamızın böyle bir gâyesi yoktur. Sadece halvetin ruhbanlık ile ilişkisi genel bir çerçevede değerlendirilmiş, benzer ve farklı yönleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Ayrıca günümüz çağında insanların bir çoğunun bedensel ve zihinsel açıdan rahatlamak için uyguladıkları meditasyonun halvet ile ilişkisinin olup olmadığı genel bir çerçevede ele alınmıştır. Gerek ruhbanlık gerekse de meditasyonun tarihsel detaylarına girilmemiştir.
7. Son olarak ise günümüz dünyasında halvete ihtiyacın ne derece olduğu ve halvetin kişinin mânevî değişim ve dönüşümüne etkisi ve katkısının nasıl olacağı irdelenmiş ve mânevî hayatlarıyla dikkat

eken, bu anlamda önemli etkiler bırakan bazı mutasavvıflardan halvet örnekleri sunulup çalışmamız sona erdirilmiştir. Söz konusu tezde ise böyle bir çalışmaya rastlanmamıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

TASAVVUF DÜŞÜNCESİNDE HALVET

Tasavvuf, bir ahlâki ve mânevî arınma yoludur. Bu yolda insan kendi nefsinî, kalbini, rûhunu her türlü şerden, arzu ve isteklerden tezkiye, tasfiye ve tahliye ederek Allah'a doğru gitmeye çalışır.¹

Tasavvufun kaynağı, İslâm'ın temel kaynakları olan Kur'ân-ı Kerîm ve sünnet-i seniyye'dir. Peygamber efendimiz (s.a.v) döneminde tasavvuf, kavram olarak değil ancak yaşantı olarak hem peygamberimizin hayatında hem de sahabe hayatında mevcuttu. Peygamberimizin irtihalinden sonra da bu zâhidâne yaşantı devam etmiş ve hicri ikinci asrın sonlarına kadar bireysel anlamda yoğun bir şekilde yaşanmıştır.

Hasan-ı Basrî (ö. 110/728), İbrâhim b. Edhem (ö. 161/778), Râbiatü'l Adeviyye (ö. 185/801), Fudayl b. İyâz (ö. 187/803), Veysel Karanî (ö. 37/ 657) zühd dönemi sûfîlerindendir.²

II. asrın sonundan, tarîkatların ortaya çıktığı devre kadar olan üç buçuk asırlık dönem olan tasavvuf döneminde ise sûfî ve tasavvuf kavramları kullanılmaya başlanmış,³ İslâmî ilimler sistemleşmiş, îtikâdî ve amelî mezhepler yaygınlaşmış ve bir takım felsefî akımlar ortaya çıkmıştır.⁴ Ma'rûf-i Kerhî (ö. 200/815-16), Bîşr el-Hâfî (ö. 227/841) Zünnûn el-Mısırî (ö. 245/859), Serî es-Sakatî (ö.251/865), bu dönemde yetişmiş ünlü sûfîlerdendir.⁵

Hicrî VI. asırdan başlayarak sosyal hayatın bir parçası haline gelen tarîkatlar döneminde,⁶ tarîkatlar, teşkilatlanmak sûretiyle büyük halk kitlelerine hitap etmeye başlamış, tekke ve zâviye olarak faaliyet göstermişlerdir.⁷

¹ Nurettin Topçu, *İslam ve İnsan, Mevlânâ ve Tasavvuf*, Dergah Yay., İstanbul 2005., s. 134.

² Mehmet Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 2. Bas., Damla Yayınevi, İstanbul, 2004, s. 57-58; H. Kâmil Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, 11. Bas., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007, s. 115.

³ Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 60; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar* s. 91-92.

⁴ Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 60.

⁵ Dilaver Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı*, Şûle Yay., İstanbul, 1997, s. 25.

⁶ Selvi, *Kur'ân ve Tasavvuf Tefsirlerin Tasavvufa Bakışı*, s. 26; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 92.; Mustafa Aşkar, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001, s. 15.

Bu dönemde Bağdat'ta Abdülkâdir-i Geylânî (ö. 561/1165-66), Basra'da Ahmed er-Rifâî (ö. 578/1182), Türkistan'da Ahmed Yesevî (ö. 562/ 1166) faaliyet göstermiştir. Bu dönemde Sühreverdiyye, Ebû Hafs Ömer Sühreverdî (ö. 632/1234) ile Kübreviyye Necmüddîn-i Kübrâ (ö. 618/1221) ile Mevleviyye Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî (ö. 672/1273) ile Şâzeliyye Ebu'l-Hasen Şâzelî (ö. 656/1258) ile kendini göstermiş nüfuzlu tarîkatlardandır. Daha sonrasında ise Safeviyye ve Halvetiyye nüfuzlu tarîkatlar olarak karşımıza çıkmaktadır.⁸

Tasavvufî eğitim sürecinde mürîdin ilerlemesi ve Allah'a vuslat için bazı aşamalardan geçmesi gerekir. Mürîdin geçmesi gereken bu aşamalara makam ve hal denir. Makam ve hal ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bu da bazı konuların bir takım sûfîlerce hal, diğer bazı sûfîler tarafından da makam olarak görülmesinden kaynaklanmaktadır.

Sözlükte merhale, mertebe, konak, menzil mânâlarına gelen makam, tasavvuf terimi olarak ise mürîdin bir takım zorluklar karşısında (ibâdet, riyâzet, mücâhede ve uzlet) azimle mücadele ederek ulaştığı merhalelerdir. Makamlar irâdi olarak gayret edilerek kazanıldığı için kalıcı ve sürekli dir.⁹

Makamların tasnifi konusunda sûfîler farklı sayılarda makam ismi belirtmişlerdir. Ancak Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûl-i Aşere* adını verdiği, tasavvufun temel prensipleri ve unsurlarını belirttiği on makamdan bahsetmektedir. Bunlar tevbe, zühd, tevekkül, kanaat, uzlet, zikir, Allah'a teveccüh, sabır, murâkabe ve rıza makamlarıdır.¹⁰

Hal ise sevinç, üzüntü, darlık, rahatlık gibi insanın çeşitli ruhsal durumlarını ifade için kullanılır. Tasavvuf terimi olarak ise neşe-hüzün, şevk-dert, heybet-

⁷ Demirci, *Sorularla Tasavvuf ve Tarîkatler*, s. 67.

⁸ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 143-154.

⁹ Ebû Nasr Abdullâh b. Alî b. Muhammed es-Serrâc et-Tûsî, *el-Lüma'*, *İslam Tasavvufu*, Çev. Hasan Kamil Yılmaz, Erkam Yayınları, İstanbul, 2016, s.41.; Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 345.

¹⁰ Necmeddîn-i Kübrâ, *Usûl-i Aşere*, (*Tasavvufî Hayat*), Çev. Mustafa Kara, 2. Bas., Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 34-45. ; Mehmet Mansur Gökcan, *Temel Ahlaki Prensipleriyle Tasavvuf*, Nobel Kitabevi, Adana, 2006, s. 98.

heyecan gibi insanın bir gayreti, çabası olmaksızın Allah'ın ihsanı ve ikramı ile kulun kalbine gelen birtakım geçici mânâlardır.¹¹

Sûfiler, Murâkabe, Kurb, Muhabbet, Havf, Reca, Şevk, Heybet-Üns, İtmi'nan, Müşâhede, Yakîn, Gaybet-Huzur, Kabz-Bast, Cem'-Fark, Cem'ul Cem, Fena-Beka, Sahv-Sekr, Zevk-Şirb ve Mahv-İsbat gibi ıstılahları birer hal olarak değerlendirirler.¹²

Tasavvuf düşüncesinde halvet ve uzlet, hem zühd makamının unsuru hem de yukarıda belirtilen usûl-i aşere içerisinde başlıbaşına bir makam olarak yer almaktadır. Halvet ve uzlet, zühdün unsuru olması dolayısıyla zühdün özelliklerini de taşır. Dünya malını ve zevk-i sefâsını terk etmek ve ona kalpte yer vermemek zühdün özelliği olduğu gibi, aynı zamanda halvet ve uzletin de gayesidir. Halvet halinin esasında zâhidâne bir yaşantı olduğunu söyleyebiliriz.¹³ Halvet, esasen birçok unsuru içinde barındıran çok özel bir nefis terbiye metodudur.

1.1. Halvetin Tanımı

İnsan eşref-i mahlûk olarak yaratılmıştır. İnsanın nefsini arındırıp, tam bir dönüşüm ve gelişim için öncelikle kendini tanıması gerekir. Nefsin tezkiyesi, kalbin tasfiyesi için sûfinin birtakım aşamalardan (tevbe, zikir, muhâsebe, murâkabe, zühd, riyâzet, tefekkür vs.) geçmesi gerekir. Bu aşamalardan biri de konumuz olan halvettir.

Halvet, kavramı sözlükte, “yalnızlık, tek başına yaşamak, uzlet, inzivâ, tenhada kalma, tenhaya çekilme, topluma karışmamak, ihtilât hâlinde olmamak” gibi mânâlara gelir.¹⁴

Dini bir terim olarak ise halvet; günahlardan korunmak ve dini vecibelerini

¹¹ Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin b. Abdülmelik b. Talha el-Kuşeyrî en-Neysaburî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1978, s.150.; Serrâc, *el-Lüma', İslam Tasavvufu*, s. 41.

¹² Kuşeyrî, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, s. 150-183.; Serrâc, *el-Lüma', İslam Tasavvufu*, s. 54-69.

¹³ Mehmet Mansur Gökcan, *Tasavvufta Halvet Ve Uzlet*, 3. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Tam Metin Kitabı, Mardin, 20-22 Nisan 2018, s. 252-253.

¹⁴ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Beyrut 1956, C. XIV., s. 397-403.; Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, Kâhire, 1906, s. 132.; Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1305, c. III., s. 805.

daha iyi yapabilmek için gözden ırak yaşamayı tercih etmek,¹⁵ hiçbir kimsenin olmadığı ıssız yerlerde, Hakk ile mânen konuşmak, rûhen sohbet etmek anlamlarına gelir.¹⁶

Tasavvuf terimi olarak ise halvet; Tarîkata intisap etmiş bir mürîdin, şeyhinin isteğiyle belli bir süreden sonra insanlardan uzaklaşarak, genelde tekkenin özel bir bölümünde inzivâya çekilmesi ve bu süre içerisinde devamlı Allah'ı zikretmesidir.¹⁷

Çile ve erbaîn kelimeleri de halvet kavramı ile eş anlamlı olarak kullanılmaktadır. “Çile” kavramı, Farsça'daki kırk anlamına gelen “çihil” kelimesinden gelmiştir. Bu kavram zamanla meşakkat, sıkıntı ve zorlukları göğüslemek, bunlara sabırla katlanmak anlamına gelen “çile doldurmak” veya “çile çekmek” şeklinde deyim olarak da kullanılmıştır. Ayrıca tekkelerdeki halvete girilen yerler de çilehâne olarak adlandırılmıştır. “Erbaîn” kelimesi ise Arapça bir kelime olup kırk rakamının karşılığıdır. Halvete kırk gün giren kişi için “erbaîne girdi” denilir. Ayrıca, insanın anne karnındaki gelişim evreleri de kırkar günde tamamlandığı için yani her kırk günde gelişme ve olgunlaşma söz konusu olduğu için halvetin de kırk günde biteceği ve ihlasla yapıldığı takdirde kişide mânen bir tekâmül hali oluşturacağı yorumu yapılmaktadır.¹⁸

“Uzlet”, “vahdet”, “inzivâ” ve “i'tikâf” kavramları da halvet kavramıyla yakın anlamlı kelimelerdir. sûfîlerin sürekli veya belirli aralıklarla toplumdan kendilerini soyutlayıp sürekli ibadet, zikir, riyâzet ile meşgul olarak yalnız bir hayat yaşamalarına bu isimler verilmektedir.¹⁹

Halvet ile zıt anlama gelen “celvet” kavramına da değinmek meramımızı daha iyi anlatmak açısından faydalı olacaktır. Celvet, sözlükte “ortaya çıkma, açığa çıkma” anlamına gelir.²⁰ Tasavvufta ise, “sâlikin benliğinden arınmış ve ilâhî

¹⁵ Süleyman Uludağ, “Halvet”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c. XV., s. 386.

¹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 206.

¹⁷ Seyyid Şerîf Cürçânî, *et-Ta'rifat*, Matbaâ-i Âmire, İstanbul 1275, s. 41; Kemaluddîn Abdurrezzâk Kâşânî, *İstilahatı's-Sûfiyye*, thk.; Muhammed Kemal İbrahim Ca'fe, Merkezi Tahkikî't-Türâs, Kahire 1981, s.54; Uludağ, “Halvet”, (DİA), c. XV., s. 387.; Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 155.

¹⁸ Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”. AÜİFD., XXXIX, Ankara, 1999., s. 536.

¹⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Yayınları, İstanbul, 2009, s. 249.

²⁰ Âsım Efendi, *Kāmûs Tercümesi*, c. III, s. 785.

vasıflarla bezenmiş olarak halvetten çıkıp insanlara karışması anlamına gelir.”²¹

Dolayısıyla sâlikin belirli bir süre içerisinde dünya işleriyle meşgul olmadan tamamen inzivâyâ çekilmesi ve bu süre zarfında ibadet, riyâzet, zikir, tefekkür vs ile meşgul olarak, kötü ve çirkin olarak addedilen davranışlarını bırakıp iyi ve güzel huylar edinmeye gayret etmesi halvet, bu süreci başarıyla tamamladıktan sonra toplum hayatına dönüp tecrübelerini topluma yansıtması ve topluma ihlasla hizmet etmesi celvettir. Celvet halindeki bir insanda artık nefsten eser kalmadığı için kişinin fiilleri Hakk’a nisbet edilir ve bunun mümkün olduğuna, “Attığında sen atmadın, ancak Allah attı.”²² mealindeki ayet delil olarak gösterilir.²³

Halk ile iyi ilişkiler kurmaya ve halka hizmet etmeye ihtiyaç duyan bir sûfî, mutlaka sağlam bir halvete sahip olmalıdır. Ancak bu şekilde sağlam bir celvet hali ortaya koyabilir. Dolayısıyla celvet halinin sağlam olması, halvet hayatının hakkıyla yaşanması ile ilişkilidir. Bunun neticesinde sûfî, artık zâhirde halk ile olsa da bâtında Hak ile olur. Celvette iken halveti, halvette iken de celveti yaşar. İlk sûfîlerce bu hal için “kevn-bevn” denilmiş, ancak daha sonraları celvet-halvet deyimiyle ifade edilmiştir. Nakşibendî tarîkatında ise bu durum “halvet der-encümen” (halk içinde Hak ile olma) olarak ifade edilmiştir.²⁴

1.2. Halvetin Kaynağı

Halvetin ortaya çıkışında sûfîlerin bazı Kur’an ayetlerini ve hadisleri referans olarak aldıklarını görüyoruz.

1.2.1. Kur’an’da Halvet

Sûfîler bu konuda Kur’ân-ı Kerîm’deki bazı ayetleri referans almışlardır. Meselâ:

“Mûsâ ile otuz gece (bana ibadet etmesi için) sözleştik ve buna on gece daha kattık. Böylece Rabb’inin tayin ettiği vakit, kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn’a dedi: ,Kavminin içinde benim yerime geç, ıslâh et, bozguncuların yoluna uyma.’ Mûsâ tayin ettiğimiz vakitte bizimle buluşmağa gelip de Rabb’i ona

²¹ Cürçânî, *et-Ta’rîfât*, s. 52; Uludağ, “Celvet”, (DİA), c. VII s. 273.

²² Enfâl, 8/17.

²³ Uludağ, “Celvet”, DİA, c. VII., s. 273.

²⁴ Uludağ, “Celvet”, DİA, c. VII., s. 273.

konusunca: ‘Rabbim bana (kendini) göster, sana bakayım! Dedi. Rabb’i buyurdu ki: ‘Sen beni göremezsın, fakat dağa bak, eğer o yerinde durursa, sen de beni göreceksın!’ Rabb’i dağa görününce onu darmadağan etti. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca: ‘Sen yücesın, sana tevbe ettim, ben inananların ilkiyim!’ dedi.’”²⁵

Bu ayet ile ilgili Elmalılı Hamdi Yazır *erbaîn* kelimesini Bakara Sûresi’nde geçen şekliyle açıklar: Hz. Mûsâ (as), Allah düşmanlarına galip geldiği takdirde Yahudilere bir kitap getireceğini vaat eder. Neticede Firavun ve avanesi helak olunca, Hz. Mûsâ (as), Allah’tan kitabı ister, Allah Teâlâ da otuz gün oruç tutmasını O’na emreder. O sırada aylardan Zilkâde’dir ve Zilhicce ile beraber Hz. Mûsâ (as), tam kırk gün oruç tutar. Elmalılı’ya göre Allah dostu olanların gündüz misali aydınlık tecellilere mazhar olması için, gece gibi karanlık çileler, acı ve ızdıraplar çekmesi gerekir. İlâhî tenezzüller gece olur ve çileli ve acılı geceleri başarılı sabahlar takip eder. Bu zorlu ve çileli durum neticesinde Hz. Mûsâ (as), Allah Teâlâ ile konuşmaya nail olmuş ve şu tecelliye mazhar olmuştur: Allah, meleklerle olan konuşması gibi, Hz. Mûsâ ile de aracısız ama perde arkasından konuştu. Hz. Mûsâ (as), Allah’ın kelâmını her yönden işitiyordu. Buradan da anlaşılıyor ki, Allah’ın kelâmını işitmek yaratılmışların kelâmını işitmek gibi değildir. Allah’ın kelâmını işittiğinde Hz. Mûsâ (as), Allah’ı görmek istedi ve kendisine görünmesi için Rabbi’ne yalvardı. Rabbi; “kat’iyyen beni göremeyeceksın lâkin dağa bak. Eğer dağ yerinde durursa sen de beni göreceksın.” Dedi. Bunun üzerine Rabb’i, dağa görününce,²⁶ dağ parçalanıp dümdüz oldu. Hz. Mûsâ (as), gördükleri karşısında dayanamayarak bayıldı ve ayıldığında ise bu isteğinden ötürü tevbe etti. Bu dünyada sadece O değil hiç kimse, Allah’ı görmeye dayanacak kudrette yaratılmamıştı.²⁷

Halvetin süresinin kırk gün olmasının kaynağı, az önce bahsini ettiğimiz ayetlere dayanmaktadır.

Halvet sırasında oruç tutulması, dua, zikir ve ibadet edilmesi göz önünde bulundurulduğunda bu âyetin delil olarak gösterilmesi anlaşılabilir. Halvete bu âyet-i kerîmeyi delil olarak gören meşhur mutasavvıf Hucvirî (ö. 465/1072), *Keşfu’l-mahcûb* adlı eserinde bu konuya şöyle yer vermektedir; “Sûfilerin erbaîn (ve

²⁵ A’râf, 7/142-143.

²⁶ “Rabb’in dağa görünmesi”, O’nun kudret ve yüceliğinin dağa tecelli etmesi mânâsındadır. Bkz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, 11. Bas., D. İ. B Yayınları, Ankara, 2006, s. 166.

²⁷ Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dîni Kur’ân Dili*, Şûrâ Yayınları, İstanbul, 1993, c. 4., s. 45-47.

çile) çıkarmadaki esasları, Mûsâ (as)’nın hali ile alâkalıdır ve bu mükâleme makamında (Allah ile veya meleklerle konuşma mevkiinde) sahihtir. Sûfiler, Aziz ve Celil olan Allah’ın kelâmını sır ile işitmek istedikleri zaman, kırk gün aç dururlar. Otuz gün geçince, misvaklanırlar ve bundan sonra on gün daha aç kalırlar. İşte o zaman Allah onlara mutlaka sırlarını söyler (kalplerine nida eder, ruhlarına hitapta bulunur). Zira enbiyânın izhar etmeleri câiz olan her şeyi, evliyânın ısrar etmesi ve saklı tutması câizdir. O halde tab’ın bekâsı ile beraber, O’nun kelamını ve hitâbını işitmek câiz olmaz. Bütün velâyet ve hâkimiyetin muhabbet safâsına ve rûhun latîfelerine ait olması için kahr ve mahv olsunlar diye dört tabîat (dört maddî unsur) için meşreb ve gıdanın kırk gün kovulması ve yok edilmesi gerekmektedir. (Kırk gün sonunda ruh bedene ve mânâ maddeye galip ve hâkim olur).²⁸

Bunun yanında Kur’an-ı Kerîm, sürekli devam eden, hayattan ve toplumdan kaçıp ayrı yaşama şeklindeki bir halvet halini değil, halkın ve hayatın içinde yaşamayı öğütlemektedir. Halvetin gâyesi de zaten belli bir dönem kendini her şeyden izole ederek mânevî anlamda kendini yetiştirmek ve sonrasında da topluma en iyi şekilde hizmet etmektir. Celvette istenen maksadın hâsıl olabilmesi için halvet halinin hakkıyla yaşanması gerekir. Çünkü halvet, topluma en iyi şekilde hizmetin bir ön hazırlığıdır ve hizmet öncesi bir arınma kurnasıdır. Nitekim bunun en güzel örneğini Peygamber Efendimiz (sav)’de görebiliriz. Resûlullah Efendimiz (sav), nübüvvetten önce zaman zaman Hira mağarasına gidip orada inzivâyâ çekilerek halvet hayatı yaşamış ve bu tecrübe hâli daha sonraki hizmetleri için âdeta bir hazırlık evresi olmuştur.²⁹

1.2.2. Hadislerde Halvet

Halvetin kaynağı konusunda, genel olarak birçok sûfnin kabul ettiği olay, Hz. Peygamber’in, peygamberlik gelmeden önceki mânevî tecrübesidir. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Hz. Peygamber, vahye hazırlanma safhasında zaman zaman Hira mağarasına gidip halvet hayatı yaşamaktaydı. Hanımı Hz. Aişe (r.anha) ‘den rivâyet edildiğine göre "*Hz. Peygamber (s.a.v.)'e yalnızlık (halvet hâli) sevdirmiş ve*

²⁸ Ali b. Osman b. Ebû Ali Cüllabi el-Hücvîrî, *Keşfu'l-Mahcûb*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996, s. 466.

²⁹ Yaşar Nuri Öztürk, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1998, s. 310-314.

O da belirli bir süre orada ibadet etmişti.”³⁰

Peygamber Efendimizin hayatını irdelediğimizde halvetin O’nun yaşantısında yoğun olarak uygulandığını görebiliriz. Nitekim peygamber olmadan önce her türlü kötülüğün kol gezdiği câhiliye ortamından sıkılıp zaman zaman Mekke yakınındaki Hira Mağarası’na gidip orada tefekkür ve ibadetle meşgul olması, peygamber olduktan sonra da her yıl Ramazan ayının son on gününde i’tikâfa girmesi halvetin O’nun hayatında ne kadar önemli olduğunu göstermektedir. Hz. Peygamber’in Hira’daki uygulamasını ve bi’setten sonra da her yıl Ramazan ayının son on gününde i’tikâfa girmesini esas alarak, halveti sünnet kabul edenler de olmuştur.³¹

Bu mânâda halvetin, Peygamberin, peygamberlik öncesi Hira mağarasındaki bir aylık i’tikâftan³² daha doğru bir ifadeyle tehannüsünden alındığını söyleyenler vardır. Bu yalnızlık dönemi, İslâm’dan sonra Ramazan ayında yapıldığında, “i’tikâf” olarak tâbir edilir. İslâm’dan önce yapılan “tehannüs” uygulaması, İbn İshâk’a göre Kureyş’in âdetlerindendi. Buhârî’nin görüşüne göre ise yalnızlık peygambere sevdirelmişti.³³

Konumuzla ilgili olarak i’tikâf uygulamasından biraz bahsedelim.

İ’tikâf, cuma namazı kılınan bir mescidde ibadet maksadıyla belli bir süre bulunmak demektir. İ’tikâf, adak olarak yapıldığında vâcib, Ramazan’ın son on gününde câmide yapıldığında sünnet, Ramazan dışında ve adak niyetiyle olmaksızın, câmide i’tikâf niyetiyle en az “suphanallah” diyecek zamandan biraz daha fazla bulunulduğunda ise müstehab hükmünü alır. İ’tikâfa giren kimse âdeta dış dünya ile ilişkisini kesip zamanını ibadetle, Kur’an tilâvetiyle, zikir ve tefekkürle geçirir. İ’tikâfta bulunan kimse dünyalık kelimelerden mâlâyânî iş ve davranışlardan sakınır, temiz kıyafetler giyinip güzel koku sürünerek İ’tikâfa girer, kadınlarla münâkaşa ve muhabbetten, hanımına yaklaşımdan uzak durur, abdest tazeleme gibi geçerli bir sebep olmadıkça mescidden çıkmaz. Çünkü meşrû ve geçerli bir sebebi olmayan kimsenin mescidden çıkması halinde i’tikâfı bozulur. İ’tikâfa giren kimse, ihtiyaç duyacağı ölçüde eşyayı yanında getirir. Getirdiği eşyaların onu çok meşgul

³⁰ Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik İbn Hişâm, *es-Siretu'n-Nebeviyye*, Daru'l-Kelam, Beyrut ts. I, 25.

³¹ İsmail Rasûhî Ankaravî, *Minhacü'l-Fukara*, Bulak 1256, s. 151.

³² Selçuk Eraydın *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 61.

³³ Hülya Küçük, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, 2.Bas, Nükte Kitabevi, Konya, 2004, s. 39-53.

etmeyecek ve çok yer kaplamayacak tarzda olmasına dikkat etmelidir. İ'tikâfta olan kişi yeme, içme, uyuma gibi temel ihtiyaçlarını da mescid içinde yerine getirir. Ancak az yer, az uyur ve mecbur kalmadıkça da konuşmaz. Günlerini oruç tutarak, tefekkür ederek ve devamlı zikir ile bereketlendirir. İ'tikâfta kişi, dünyanın her türlü zevk-i sefâsından, oyun ve eğlencesinden, aldatıcı süsünden uzaklaşır ve Gözünü, nefsinin zevk ve isteklerine değil gönlüne, kalbine ve vicdanına çevirme fırsatı elde eder. İ'tikâf esasında bir halvet yaşantısıdır; yani sevgili ile baş başa kalmadır. Onunla yalnız görüşmedir, O'na yakılıp yanmadır. Halvet de aslında şekil itibariyle i'tikâfa benzer. Ancak halvetin bir mürşid kontrolünde ve gözetiminde olması esastır.³⁴

Halvet konusunun sadece fiilî sünnette değil kavli sünnette de yer aldığını görmekteyiz.

Mesela;

*“Bütün insanların geçimlerini sağladıkları kaynakların en hayırlıları şunlardır: Bir adam ki, Allah yolunda cihat için atının dizginini tutmuş, düşman tarafından korku ve dehşet verici bir sesin geldiğini işitince atının sırtına atlayarak ölmek ve öldürmek, ya şehit ya gazi olmak için düşmanın bulunduğunu zannettiği cihete koşmuştur. Veya bir adam ki şu tepelerden birinin üzerinde, dağ başında veyahut şu vadilerden bir vadinin içinde, sürüsü ile yaşarken namaz kılmış, zekât vermiş, Rabb'ine kavuşuncaya kadar Allah'ına ibadet etmiştir. İnsanlar içinde hayır üzere bulunan kimse işte bu zattır.”*³⁵ Burada Hz. Peygamber din uğrunda mücâdele (cihad) ile zâhidâne bir hayatı yaşamayı kurtuluş yolu olarak sunmuştur.

Yine *“kırk gün Allah için ihlasla amel edenin kalbinden diline doğru hikmet pınarları akar”*³⁶ şeklindeki hadis-i şerif de bu çerçevede ele alınabilir.³⁷ Bu hadiste kalbin iki yönüne işaret edilmiştir: kalbin, yaşadığımız âleme dönük olması itibariyle nefse bakan bir yönü ve gayb âlemine dönük olması itibariyle de rûha bakan yönü vardır. Bu şekilde kalp, nefiste gizlenmiş ilimleri kendi tarafına çeker ve onları tercümanı olduğu dile çıkarır. İlimlerin kalpten çıkması işte böyle olur. Çünkü ilim

³⁴ Hasan Kamil Yılmaz, *Ramazan Halveti İtikaf*, Altınoluk Dergisi, Sayı: 50., Nisan, 1990, Sayfa: 18.

³⁵ Müslim, *es-Sahîh*, İmaret, 33; İbn Mace, *Sünen*, Fiten, 13; İbn Hanbel, *Müsned*, II, 443.

³⁶ İsmâil b. Muhammed el-Cerrâhî Aclûnî, *Keşfu'l-hafâ*, Beyrût, 1405, C. II., s. 310.

³⁷ Uludağ, *“Halvet”*, C. 15, s. 387.

kalpte kök salmıştır. Peki, bu gizlenmiş ilimlerin kalpten dile akması nasıl olacak? İşte bu da kulun, amellerinde her dâim ihlâsı gözetmesi, Allah'tan gayrı her şeyi terk edip tamamen Allah Teâlâ'ya yönelmesiyle olur. Bu şekilde bir mânevî hayat yaşayan kişi, birtakım mânevî mertebeleri aşıp, nefsinin madeninden ilim cevherleri çıkarır.³⁸

Gazzâlî (ö. 505/1111), Hz. Peygamber'in, kötü hal ve hareketlerin yaşanacağı bir devirin olacağını ve bu devrin ve o devir insanının birtakım olumsuz özelliklerini açıkladığını ve o dönem geldiğinde halvete çekilmeyi emrettiğini buyurmuş ve şu hadisi de söylediklerine delil olarak göstermiştir. Amr b. As, Hz. Peygamber'in, ileride çıkacak olan fitne- fücûrlar hakkında, *“İnsanların sözlerinde durmadıklarını, emanete riâyet etmediklerini ve (ellerini birbirine kenetleyerek) birbirlerine girdiklerini gördüğün zaman...” dediğinde, o zamânâ yetişirsem ne yapayım diye Hz. Peygamber'e sorar. O da, “Hânene sığın, diline sahip ol, iyi bildiğin şeyleri yap ve kötü bildiğin şeylerden uzak dur. Kendi işinle ilgilen ve insanların işlerine karışma”*³⁹ buyurarak cevap verir.⁴⁰

*“Yalnız olarak beni zikredeni ben de yalnız olarak anarım. Bir topluluk içinde beni zikredeni ben de bir topluluk içinde anarım.”*⁴¹ Hadisi de sahih bir kudsî hadistir. Ve hem halveti hem de celveti içerir.

1.2.3. Tarîkat Düşüncesinde Halvet

İlk olarak hicrî ilk iki asırda dünyevîleşme, toplumda dînî ve ahlâkî değerlerin dumura uğraması, zulüm ve haksızlıkların artmaya başlaması ve lüks bir hayatın yaygınlaşmasından ötürü bazı zâhidler kendilerini toplumdan soyutlayıp evinin bir köşesinde, ıssız yerlerde münzevî bir hayat yaşamayı tercih etmişlerdir. Sonraki dönemlerde sûfiler, kendilerinden önceki zâhidlerin bu uygulamalarını devam ettirmişlerdir. Hatta bazıları evlerini dahi terk ederek mağaralarda mezarlıklarda, ibadet etmek maksadıyla yaptıkları küçük barınaklarda yaşamışlardır. Örneğin “Şikeftiyye” diye anılan bir kesim vardır ki bunlar, sadece Cuma namazı ve Cenaze

³⁸ Şihâbuddin Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, trc., Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2010, s. 265.

³⁹ Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî, *Sünen*, Melâhim, 513; İbn Mâce, *Sünen*, Fiten, 1307.

⁴⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *Minhâcü'l-âbidîn*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1409/1989, s. 90.

⁴¹ Buhari, *es-Sahîh*, Tevhid, 15; Müslim, *es-Sahîh*, Tevbe, 1.

namazları için topluma katılır bunun dışında uzlet denebilecek uygulamalarda bulunurlardı. Halvet 10. Yüzyıldan itibaren bir mürşidin gözetiminde özel bir yerde belli kurallar çerçevesinde uygulanmaya başlanmıştır.⁴²

Bu dönem itibariyle halvet bir mürşidin gözetiminde belli kurallar çerçevesinde uygulanan, daha sistemli bilinçli bir şekilde nefsi eğitme metodu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tarîkatin merkezi kabul edilecek dergâh yakınlarında çilehâneler kurulur, sûfîler bu tür mekânlarda halvete girer, bu halvet sayısının çokluğuna göre öldükten sonra övgüyle anılırlar. Ahmed Yesevî’de olduğu gibi halvethâneler bazen yer altında da yapılabilir.⁴³ Halvethânede genellikle vejetaryen diyet yiyecekleri tüketilir, halvete giren kişinin yiyeceği giderek azaltılır. Uyku her geçen gün azaltılır, böylece yapılan ibadet ve tefekküre daha fazla süre ayrılır.⁴⁴

Bazı tasavvuf meşrepleri halveti tercih ettikleri gibi bazıları da celveti yol olarak benimsemişlerdir. En meşhuru Nakşibendîliktir. Bahâeddin Nakşibend’in (ö. 791/1389), “*Halkın içinde halvette bulunma (halvet der encümen)*” prensibi bu yönüyle de değerlendirilebilir.⁴⁵

Halvetin bir tarîkata ad olduğunu da görmekteyiz. Ancak Halvet, bir tarîkata ad olarak ortaya çıkmadan önce, birçok tasavvuf erbabı âlimler tarafından uygulanmış ve gelmiştir. Örneğin İmam-ı Gazzâlî (ö. 505/1111), hakikat arayışı neticesinde yaşadığı entelektüel buhrandan tasavvuf yoluna girerek ve halvet metodunu uygulayarak kurtulmuştur. İmam-ı Gazzâlî, otobiyografik nitelik taşıyan “el-Münkızu mine'd-Dalâl” adlı eserinde takriben on yıl halvete girerek insanlardan uzak yaşadığını ve halvetin mânevî atmosferinde birçok şeyin kendisine ma’lûm olduğunu söyler. Kardeşi Ahmed el-Gazzâlî (ö. 520/ 1126) de bir eserinde halvetten uzun uzun bahseder ve halveti, nefsin terbiyesinde çok önemli bir metod olarak kabul eder.⁴⁶

İbnü'l Arabî de (ö.638/1240), halvet üzerine yazdığı risâlelerinde halvetin

⁴² Serrâc, *el-Lüma', İslam Tasavvufu*, s. 211-212.; Süleyman Uludağ- Selçuk Eraydın, “*Erbaîn*”, DiA., İstanbul 1995. 11: 270.; Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s.146-147.

⁴³ Annemarie Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, Çev. Ergun Kocabıyık, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 113.

⁴⁴ Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, s. 322.

⁴⁵ Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 378.; Schimmel, *İslam'ın Mistik Boyutları*, s. 354.

⁴⁶ Ahmed Gazzâlî, *Sırru'l-Esrar fî Keşfi'l-Esrar*, tah. A. Salih Hamdan, Kahire 1988, s. 50 vd.

insanı halktan uzaklaştırdığı ölçüde Hakk'a yaklaştırdığı yorumunu yapmıştır.⁴⁷

Yaklaşık aynı dönemde, Mevlânâ Celâleddîn Rûmî (ö. 672/1273) de, başlangıçta birçok defa halvete girerek erbaîn çıkarmış ancak daha sonra Şemsi Tebrîzî (ö. 645/ 1247) ile karşılaşınca halveti bırakmış ve halkın arasına karışarak celvet halini tercih etmiştir.⁴⁸

Ahmed Yesevî (ö. 562/1166) de, Peygamberimizin vefat ettiği yaşa binaen altmış üç yaşına geldiğinde, yer altında bir mahzen yaptırıp orada yaşamayı tercih etmiş ve o mahzende halvete girip çile çıkarmıştır.⁴⁹

Ahmed Yesevî'nin bu şekildeki halvet uygulaması, daha sonraları Yeseviyye Tarîkatında bir eğitim metodu olarak uygulanmaya devam etmiştir.⁵⁰

Bektaşîliğin kurucusu Hacı Bektâş-ı Velî (ö.669/1271)'nin de birçok kez halvete girdiğini, özellikle Horasan bölgesinden Anadolu'ya gelişi sırasında uğradığı bazı yerlerde halvete girip çile çıkardığını biliyoruz.⁵¹

Halvetilik tarîkatının bir uzantısı kabul edilen Bayramiyye Tarîkatı için de halvetin bir metod olarak uygulandığını hatta tarîkatın önemli bir esasını teşkil ettiğini ayrıca bizzat Hacı Bayrâm-ı Velî (ö. 833/1430) tarafından da uygulandığını söyleyebiliriz.⁵²

Tasavvuf tarihi içerisinde önemli bir yer teşkil eden, en etkili ve yaygın tarîkatlardan biri kabul edilen Nakşibendiyye Tarîkatına baktığımızda ilk dönemlerde halvet uygulamasının görülmediğini ancak Mevlânâ Hâlid el-Bağdâdî (ö. 1242/1827)'den sonra, tarîkatın bir kolu olan Hâlidîyye'de halvetin uygulandığını görebiliriz. Halveti bir tarîkat eğitimi şeklinde İdrisiyye tarîkatında da görebiliriz. 19. yüzyılın başlarında Kuzey Afrika'da ortaya çıkan İdrisiyye Tarîkatında, bir eğitim

⁴⁷ İbn Arabî, *el-Envar fi ma Yemnahü Sahibe'l-Halveti min Esrar*, tah. Abdurrahman Hasan, Kahire 1936, s. 15.

⁴⁸ Ankaravî, *Minhacü'l-Fukara*, s. 151.

⁴⁹ Fuat Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, DİB Yayınları, Ankara 1982, s. 58.

⁵⁰ Mustafa Aşkar, "Ahmed Yesevi ve Tasavvuf Anlayışı", *Diyanet İlmî Dergi*, Ankara, 1993, c. 29, Sayı 4, s. 54.

⁵¹ Cavit Sunar, *Melamilik ve Bektaşilik*, AÜİF Yayınları, Ankara 1973, s. 36-37; Abdülkadir Sezgin, *Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik*, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1991, s. 48-49.

⁵² Ethem Cebecioğlu, *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 151

metodu olarak halvet uygulanmıştır.⁵³

Halvetin bir tarîkat ismi olarak ortaya çıkışı ise, Ebû Abdillâh Sirâcuddîn Ömer bin Ekmeluddîn el-Gîlânî el-Lâhicî (ö. 800/1397) ile birlikte dir.⁵⁴ Kaynaklarda onun halveti çok sevdiği için hayatı boyunca pek çok halvete girdiği ve bundan dolayı kendisine Halvetî lakabı verildiği zikredildiği gibi, onun büyük bir çınar ağacının kovuğunda defalarca halvet çıkarmasından ötürü halvetî lakabıyla anıldığı kaydedilir.⁵⁵

Ancak Halvetiyye tarîkatının geniş bir coğrafyaya ve kitleye yayılışı Yahyâ eş-Şîrvânî el-Baküvî (ö. 870/1466) vasıtasıyla olmuştur. Bu nedenle kendisi tarîkatın “ikinci pîri” anlamında “pîr-i sâni” olarak anılmaktadır. Halvetiyye tarîkatı kurumsallaşan tarîkatlardan biri olarak ilk olarak İran’da doğmaya başlamış, Osmanlı zamanında İstanbul, Anadolu ve Balkanlar’ın en yaygın tarîkatı hâline gelmiştir.⁵⁶

Bütün bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki, halvet uygulaması; esasında Halvetîlik tarîkatı ortaya çıkmadan önce de birçok sûfî tarafından uygulanan ve bu tarîkat ortaya çıktıktan sonra da hemen hemen birçok tarîkatta uygulanagelen bir nefis terbiye metodudur.

1.3. Halvetin Gayesi

Tasavvuf ilminde halvetin amacı bu yola yeni girmiş olan kişinin belli bir süre için insanlardan uzak kalıp ibadet, riyâzet, tefekkür, zikir vs. gibi amellerle nefisini terbiye etmek, dinin selameti için bu amelleri ihlasla yapıp nefsi dizginlemek, kontrol altında tutmaktır.⁵⁷

Halvet asla keşf, kerâmet sahibi olmak ve olağanüstü şeyler yaşamak için uygulanmamalıdır. Nitekim böylesi gayelerle halvete girmek kişinin nefisini

⁵³ Mustafa Aşkar, “Bir Türk Tarîkatı Olarak Halvetiyye’nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, s. 540-541.

⁵⁴ Mehmed Kemâleddin Haririzade, *Tıbyanü Vesaili Hakaik fi Beyanı Selasili't-Tarâik*, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Ef. Böl); c. 1, no: 430, v. 343/b;

⁵⁵ Ömer Fuâdî, *Risale fi Beyan-i Fezail-i i'tikâf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi (Esat Ef. Böl.)no: 1734/5, v. 96a.

⁵⁶ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarîkatlar*, s. 295.

⁵⁷ Hayrani Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991, s. 125.

okşaması ve fitne tehlikesiyle karşı karşıya kalması demektir.⁵⁸

Halvet, bir azîmettir. Dolayısıyla herkes bu metod ile eğitilemeyebilir. Halvet, bu konuda sağlam irade ortaya koyabilen ve tasavvufî eğitime kendini tam mânâsıyla adapte etmiş sûfîler için tavsiye edilen bir metottur. Yoksa yukarıda da belirttiğimiz gibi buna liyâkatı olmayan kişilerin halvete girmesi, birçok maddi mânevî tehlikeyi beraberinde getirir.

Halvet, halktan uzakta yapılabildiği gibi halk ile beraber iken de yapılabilir. Bir kısım sûfî, halveti insanlardan uzakta değil bizzat insanlar içerisinde kalarak yapmayı tercih etmişlerdir. Bu tür halvette, kişi bedenlen halkla ama kalben Hakk'la birliktedir. Halvetin bu şekilde yapılmasına “halvet der encümen” denilir.⁵⁹

Kuşeyrî (ö. 465/1072), risâlesinde mürîdin ilk olarak herkesten kendini soyutlayarak uzlet halini yaşaması gerektiğini daha sonrasında ise üns mertebesini gerçekleştirdiği için halvet halinde olmasının şart olduğunu söyler. Ayrıca halvet ve uzleti tercih eden bir kimsenin bundan gayesinin insanların şerrinden uzak olmak değil aksine insanları kendi şerrinden uzak tutmak şeklinde olması gerektiğini belirten Kuşeyrî, böyle bir niyet taşımanın şu iki sonucu doğurduğuna değinir: Kişi insanların şerrinden uzak olma gayesi taşıdığı anda onlardan her bakımdan daha iyi olduğuna inanır ve bu da onu kibre sürükler. İnsanları kendi şerrinden uzak tutma gayesi taşıdığı anda ise kendini daha günahkâr, hor ve hakir görür ve bu da onu alçakgönüllü olmaya sevk eder.⁶⁰

Ebû Bekir Verrâk (ö. 280/893), kendisinden nasihat isteyen misafirine, “Dünya ve ahiretin hayrını, halvette ve kıllette; şerrini ise, halkla beraber olmakta (ihtilatta) ve çoklukta buldum.” diyerek halvetin ve aza kanaat etmenin hem dünyevî hem de uhrevî açıdan hayırlar içerdiğine dikkat çekmiştir. Zünnûn el-Mısırî (ö. 245/859) de, “Halvetten daha fazla insanı ihlaslı olmaya sevk eden bir vasıta görmediğini” söyleyerek amacına uygun yapılan halvetin insanı olumlu anlamda

⁵⁸ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 270-271.

⁵⁹ Mehmet Mansur Gökcan, *Tasavvufta Halvet Ve Uzlet*, 3. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Tam Metin Kitabı, Mardin, 20-22 Nisan 2018. s. 252-254.

⁶⁰ Ebû Kâsım Abdülkerîm Bin Hevazîn El Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risalesi, Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, Haz. Süleyman Uludağ, s. 197.

değiştirmesi bakımından birçok yöntemden daha etkili olduğunu vurgulamıştır.⁶¹

Ankaravî (ö. 1041/ 1631), hakiki halvetin, “halvethâne olan kalbi, ağyardan (mâsivadan) temizlemek ve gönlü yârin evi kılarak kesret içerisinde vahdete erişebilmek” olduğunu belirtmektedir. Ayrıca “bir kimse ömür boyu halvette olsa bile kalbini mâsivadan temizlemediği müddetçe asla halvet yapmış olamaz. Ama bir kimsenin kalbi mâsivadan temizlenmişse, o kimse kesrette de olsa ehl-i halvettir” demektedir.⁶²

Buradaki açıklamalardan da yola çıkarak diyebiliriz ki halvetin gayesi Allah rızası için nefsi terbiye edip kendisinde bulunan kötü huy ve davranışları iyiye tevdi ederek insanların selâmeti için gayret etmektir ve bu şekilde amacına uygun yapılan halvet; Allah’ın rızasını celbetmeye, hem dünyada hem de ahirette hayra, iyiliğe, huzur ve mutluluğa kavuşmaya vesile olur.

1.4. Halvetin Şartları

Sûfî anlayışa göre herkes halvete giremez. Halvete girmek için gerekli şartlara titizlikle uymak gerekir. Çünkü halvet bir nefsi eğitme metodudur ve bunu da ancak halvete istidâtı, sevgisi, ilgisi olan ve şartlarına titizlikle riayet eden yapabilir.

Halvetin şartlarından bazılarını kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- 1- Halvette iken devamlı abdestli olmaya özen göstermek,
- 2- Az yemek, günlerini oruç tutarak değerlendirmek
- 3- Az konuşmak, bir zaruret yoksa devamlı sükût etmek,
- 4- Az uyumak ve bu şekilde devamlı zikir ve tefekkürle meşgul olmak.
- 5- Mürşidine karşı kalbî rabîta kurmak.⁶³

Halvet ile ilgili şartları kategorize edip daha geniş ele alalım:

1.4.1. Halvete Girmeden Önce Yerine Getirilmesi Gereken Şartlar

1. Halvete girmeden önce bir uzlet hali yaşanmalı ki kişi nefsinin bazı zorluk

⁶¹ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye*, thk. Abdülkerim el-Atâ, Mektebetü'l-Esed, Dimeşk 2000, s. 183, 184.

⁶² İsmâil Ankaravî, *Minhacu'l-Fukara*, Fakirlerin Yolu, Haz. Sadettin Ekici, İnsan Yay., İstanbul, 1996, s. 230.

⁶³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları Nu. 82, 4. Bas. İstanbul 1994 s.143.; İmdâdullah Tehanevi, *Ziyâu'l-kulûb*, Trc. Mehmed Es'ad Dede, Konya Müzesi, nr. 572, s. 79.

sıkıntılara alıştırılsın. Halvet öncesi insanlardan uzak kalmak sûretiyle riya, kıskançlık, hile ve aldatma gibi birtakım kötü hallerini iyileştirmeye çalışmalı ve hatalarını gözden geçirip tevbe- istiğfar etmelidir.

2. Kişinin halvetten önce insanlardan uzak yaşaması, insanlara bağlanmasını önler ve bu sayede kişi, sadece mürşidi ile kalbî bağlılık (rabıta) kurar.

3. Mürîd, halvet öncesi yaşadığı uzlet neticesinde kendisini halvete hazır hissederse ve mürşidi de uygun görürse mürîd, halvete girer. Ancak henüz bu duruma hazır değilse dünyaya kalbî alakası ve meyli devam ediyorsa uzlete devam eder.⁶⁴

Buradan anlaşılıyor ki mürîdin halvete girmeden önce uzlet halini tecrübe etmesi gerekir. Bunun neticesinde kendisini rûhen ve kalben halvete girmeye hazır hissederse ve şeyhi de bu konuda aynı kanaatte ise halvete girmesine müsaade edilir. Mürîd, uzlet halini başarıyla tamamlamadan halvete giremez. Halvete giremediği için de celvet halini yaşayamaz. Çünkü mürîd ancak Allah'ın kuluna ibadet etme güç, kuvvet ve imkânını bahşetmesi ile himmete ulaşır, himmet ve gayreti ile de uzleti yaşar. Uzlet hali hakkıyla tamamlandığında halvete, halvet hali tamamlandığında da celvete ulaşılır.⁶⁵

1.4.2. Halvet Mekânı ile İlgili Şartlar

- 1- Mürîd, halvet mekânına ancak şeyhinin iznini alarak girmelidir.
- 2- Halvethâneye girerken Allah'a tam bir güven ve teslimiyet içinde ve besmele çekerek girmelidir.
- 3- Halvethânenin loş bir mekân olması gerekir.
- 4- Halvet mekânının oturulabilecek genişlikte, secde edecek uzunlukta ve bir insanın boyu yüksekliğinde olması gerekir.
- 5- Dışarıya açılan herhangi bir pencere vs. olmamalıdır.
- 6- Halvet mekânı sesten uzak olmalı, kapısı kible yönüne bakmalı, ayrıca kapısı orta yükseklikte ve güvenli yapıda olmalıdır.

⁶⁴ Mehmet Şirin Ayış, *Tasavvuf Yolcularının El Kitabı (Semennûdî'de nefis terbiyesinin esasları)*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2018, s. 179.

⁶⁵ Ayış, *Tasavvuf Yolcularının El Kitabı*, s. 180.

7- Mürîdin halvet odasında, yanında birisi bulunabilir ancak içeride bulunan kişi halvete giren kişinin dikkatini dağıtacak, onu başka şeylerle meşgul edecek hal ve hareketlerden kaçınmalıdır.⁶⁶

1.4.3. Halvet Esnasında Yapılacak İbadetlerle İlgili Şartlar

1- Halvette iken oruç tutmalı, ancak iftarda da az yemekle yetinmelidir.
2- Mürîd, vakit namazlarını cemaatle kılabilir. Çünkü cemaatle namaz kılmak Peygamber'in sünnetine uymak bakımından çok önemlidir.

3- Halvette iken mürîd, farz namazların yanı sıra sünnet namazların kılınmasına da önem vermelidir.

4- Mürîd, şeyhinin verdiği evrâd-ı ezkarı tam bir şekilde yerine getirmeye özen göstermelidir.

5- Bazı şeyhler, halvete giren kişinin yemeğinin hayvansal gıda içermemesi gerektiğini şart koşmuşlardır.⁶⁷

6- Mürîd, halveti boyunca daima zikir ile meşgul olmalıdır. Nitekim bir kudsî hadiste Yüce Allah, “Ben, beni zikredenle beraberim”⁶⁸ buyurmuştur.

7- Mürîd, nefsinde özellikle etkisini gördüğü zikir hangisiyse onu halveti boyunca söylemeye devam etmelidir. Bu konuda özellikle “Lâ İlâhe İllallah” ve “Allah” isminin zikredilmesi tercih edilmiştir.

8- Bütün bunları yaparken mürîdin dikkat etmesi gereken en önemli husus, ibadetlerinde ihlası gözetmesidir. Yaptığı her ameli sırf Allah rızası için yapmalıdır.⁶⁹

Nitekim bu konuda yüce Allah “*Her kim Rabb'ine kavuşmayı arzu ediyorsa sâlih bir amel işlesin ve Rabb'inin ibadetine hiçbir şirk karıştırmasin*”⁷⁰ buyurmaktadır.

9- Halvet esnasında havâtır çok önemlidir. Kişinin dışarıdaki malını, mülkünü, âilesini, kitaplarını, şanını ve şöhretini unutup tam bir teveccüh ve teslimiyetle Hakk'a yönelmesi gerekir ki ibadetlerini rahat yapabilsin. Yoksa bu düşünceler onun zihninin selâmetini bozar ve halvete dayanamaz. Bunun tasavvufta

⁶⁶ Ayış, *Tasavvuf Yolcularının El Kitabı*, s. 181-182.

⁶⁷ Ayış, *Tasavvuf Yolcularının El Kitabı*, s. 182-183.

⁶⁸ İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs amma iştehere mine'l-ehâdîs alâ elsineti'n-nâs*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1932, c. I, s. 232.

⁶⁹ Ayış, *Tasavvuf Yolcularının El Kitabı*, s. 184.

⁷⁰ Kehf, 18/110.

pek çok örneği vardır. Mesela Necmeddîn Kübrâ (ö. 618/ 1221), halvetteyken kitaplarını düşünmesinden dolayı on bir kere halvetini bozmak zorunda kaldığından söz eder.⁷¹

1.5. Halvetin Süresi

Tasavvuf düşüncesinde dünya sevgisine kalpte yer vermemek, nefsin isteklerini dizginlemek ve nefsi terbiye etmek için halvetin belirli bir süre gözetilerek yapılması uygun görülmüştür.

Bir tarikat eğitimi olan halvetin süresinde üç gün, kırk gün ya da bin bir gün şeklinde farklı uygulamalar olsa da halvet için en yaygın uygulanan süre kırk gündür.

Tarihte yaşanan bazı olayların halvetin yaygın olan kırk günlük süresine kaynaklık ettiğini söyleyebiliriz. Mesela İsrailoğulları Mısır'da iken, Firavun'un helak olacağı ve Hz. Mûsâ'nın kendilerine kutsal bir kitap getirmek üzere Allah'a yakarıшта bulunduğu kaydedilir. Yüce Allah, Hz. Mûsâ'ya otuz gece oruç tutmasını emreder ve sonra buna, on gece daha ekler.⁷² Bunun üzerine Hz. Mûsâ, Allah ile mukâlemeden önce tam kırk gün oruç tutar ve ibadet eder. Hz. Mûsâ, kardeşi Hârun'u yerine vekil bırakır ve Tûr Dağına gider.⁷³

Bu olaydan anlaşılacağı üzere Hz. Mûsâ (a.s), Allah ile mukâlemeden önce insanlardan uzaklaşmak sûretiyle uzlete çekilmiş ve kırk gün boyunca oruç tutup ibadet etmek sûretiyle de halvete girmiştir.

Yine, Hacı Bayram Velî'nin halifelerinden Ahmed Bîcan (ö. 870/ 1466), Hz. Dâvûd'un, ufak bir kusurundan utanıp, tevbe ve istiğfar için insanlardan uzaklaşıp تنها bir yere çekilerek kırk gün orada ağlayarak af dilemek, sürekli secde yapmak gibi uygulamalar yapmasını, halvete örnek gösterir.⁷⁴

Halvetin süresi ile ilgili olarak İbnü'l Arabî (ö.638/1240) de, farklı bir yorum yapmıştır. O, halvet için belli bir zaman tayin etmenin doğru olmayacağı kanaatindedir. Çünkü insanların karakterleri birbirinden farklıdır. Bazıları halvette istenen sonuca iki günde, bazıları iki ayda veya iki senede ulaşırken, bazıları da bir

⁷¹ Necmeddîn Kübrâ, *Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl*, haz. İbrahim Cîzâde Hacı İsmail Hakkı Altuntaş, İstanbul 2010, s. 92.

⁷² A'râf, 7/142-143.

⁷³ Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 263-264.

⁷⁴ Ahmed Bîcan, *Envâru'l-Aşkın*, der. M. Faruk Görtunca, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul 1972, s. 133.

ömür boyu ulaşamayabilirler. Dolayısıyla bu konuda bir süre tayin edenler, kendilerine göre bir süre belirlemiş olurlar. Bu gerekçeyle İbnü'l Arabî, halvet için belli bir süre tayin etmekten kaçınırken, sadece “halvet-i samedâniyye” adını verdiği bir tür için otuz günlük süre tayin etmiştir. İbnü'l Arabî, vird olarak İhlâs sûresinin tilâvet edilmesinden dolayı buna “halvet-i samedâniyye” adını vermektedir.⁷⁵

1.6. Halvet Mekânı

İlk devirlerde sûfîlerin zaman zaman münzevî bir hayat için farklı yerler seçtikleri bilinmektedir. Bu yerler, sûfîlerin bulundukları bölgelere göre değişiklik arz etmekle beraber, genellikle çöl, dağ, mağara ve mezarlıklar gibi doğal mekânlar idi. Bazıları da kendi evine kapanarak halvet hayatı yaşıyordu. Mağaraya çekilenlere Şikeftiyye de denmiştir.⁷⁶ Demek ki ilk asırlarda sûfîlerin halvet hayatı yaşadıkları yerler tabiî mekânlar olup, halvet için inşâ edilmiş özel yerleri yoktu.

Hicrî V ve VI. yy'lara doğru halvet mekânının nasıl olması gerektiği hakkında fikirler yürütölmeye başlanmış ve önce karanlık bir yer olması üzerinde durulmuştur. Gazzâlî, mürîdin karanlık bir yerde halvete çekilmesini, eğer karanlık bir yer bulamazsa cübbesini başına almasını söylerken bu noktaya işâret etmiştir.⁷⁷ Sühreverdî, halvet yeri hakkında fazla bilgi vermezken, temiz bir yer olmasını ve namaz vakitlerinde mürîdin halvethânenen çıkıp mescide gitmesini tavsiye etmektedir.⁷⁸ Bu ifâdelerden, o zamanki halvethânelerin mescidlerden ayrı bir mekânda olduğu anlaşılmaktadır. Sühreverdî, tekkelerde halvete çekilenlere gençlerin ve hizmet ehlinin hizmet ettiğini de kaydettiğine göre,⁷⁹ o devirde halvethâne olarak genellikle tekkelerin bir köşesinin kullanıldığı söylenebilir.

Halvethânenin nasıl olması gerektiği hakkında ilk derli toplu bilgileri İbnü'l Arabî vermiştir. Ona göre halvethâne mürîdin boyu yüksekliğinde, secde edebileceği uzunlukta ve oturabileceği genişlikte olmalıdır. Ne baca deliği, ne de başka herhangi bir delik olmamalı, oraya ışık sızmamalıdır. İnsanların gürültülerinden uzak bir

⁷⁵ Necdet Tosun, *İbni Arabi Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995, s. 107-108.

⁷⁶ Ebû Nasr Abdullâh b. Alî b. Muhammed et-Tûsî Ebu'n-Nasr Serrâc, *el-Lüma'*, Kahire, 1960, s. 527-528., Muhammed b. İshâk Kelâbâzi, *et- Taarruf li- mezhebi ehli't- tasavvuf*, Beyrut, 1993, s. 11.

⁷⁷ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, c. III, Beyrut, 1990, s. 206.

⁷⁸ Sühreverdî, *Avârifu'l-Meârif*, s. 221-222.

⁷⁹ Sühreverdî, *Avârifu'l-Meârif*, s. 108-110.

mekânda olmalı, kapısı küçük ve kilidi sağlam olmalıdır.⁸⁰ İbnü'l Arabî'nin bu tasvirinden, onun tekkelerdeki halvethânelerden daha farklı bir model öne sürdüğü anlaşılmaktadır. Sonraki dönemlerde bazı halvethâneler tekkelerin içinde veya yanında, bazıları mescidlerin yakınlarında bazıları da insanlardan uzak yerlerde kurulmuştur. Bunlar genellikle bir kişinin sığabileceği dar ve karanlık mekânlardır. Halvete giren mürîd, burada dış dünya ile ilgisini kesip bütün dikkatini, ilgisini iç âlemine yöneltir. Dolayısıyla bunun sağlanması için halvet mekânları da dış dünya ile ilişkisi kesecek özellikte kurulmuşlardır.⁸¹

1. 7. Halvetin Sonuçları

Halvete girmenin amacı nefsi terbiye etmektir. Ancak halvette iken mürîde havâtır denilen birtakım düşünceler gelir. Bu düşünceler şeytandan gelirse vesvese, melekten gelirse ilham adını alır. Daha geniş ele alacak olursak havâtır; İnsanın içine, kalbine gelen his, duygu, fikir, arzu, vesvese, kalbe gelen hitap, nefis (mec.) gibi anlamları vardır. Havâtır, bazen meleğin, bazen da şeytanın ilkâsı ile yani kalbe mânâ getirmeleri ile olur. Bazen da nefsin vesvese ve hileleri tarzında olur. Bazı durumlarda da havâtır, Allahü Teâlâ'dan gelir. Dolayısıyla bu bilgiler ışığında dört türlü havâtırdan söz edebiliriz:

1. Havâtır, melekten geldiği takdirde hatır ya da ilham adını alır. Bunun doğruluğu, yani gerçekten melekten gelen bir ilham olduğu şerîate uygun olmasıyla bilinir.

2. Havâtır, nefsten geldiği takdirde hacis veya hevâcis olarak adlandırılır. Şeytandan gelen havâtır ile nefsten gelen havâtır arasındaki fark, nefsin bu konuda inat ve ısrar etmesidir.

3. Havâtır, şeytandan geldiği takdirde vesvese adını alır ve çoğunlukla kişiyi günah işlemeye sürükler.

4. Rabbânî. Yani Hakk'tan gelen mânâdır. Hakk'ın kulun kalbine ilham ettiği bu mânânın doğruluğu, gerçekliği her açıdan müşâhede edilip hissedilir.⁸²

Halvette iken mürîdi havâtır cinsinden düşüncelerin meşgul edebileceğini

⁸⁰ Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtîmî, *el- Halvetü'l-Mutlaka*, Kâhire, 1986, s. 26.

⁸¹ Tosun, *İbni Arabi Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, s. 109.

⁸² Altıntaş, *Tasavvuf Tarihi*, s. 125.

söylemiştik. İşte bu düşünceler neticesinde kalpte ya keşf- ilham ya da vesvese- iğva oluşur. Halvete giren mürîd kesinlikle mürşidinin uyarılarını ve öğütlerini dikkate almalı ve her ne olursa olsun evrâd-u ezkarına devam etmelidir. İlk aşamada gelen havâtırın mahiyetini bilmediği yani şeytandan mı Hakk'tan mı geldiğini kestiremediği için bu düşünceler üzerinde çok da yoğunlaşmadan kendisine verilen zikirleri yapmaya devam etmelidir.

Halvette amaç başta da söylediğimiz gibi keşf, kerâmet sahibi olmak değil nefsi terbiye etmektir. Bir sûfî; “Rabb’in senden istikâmet istiyor sen kerâmet peşindesin.” diyerek halvetin amacının ve neticesinin ne olması gerektiğini çok güzel bir şekilde ifade etmiştir.

1.8. Halvet- Uzlet İlişkisi

1.8.1. Uzletin Tanımı

Uzlet; sözlükte, ayrılma uzaklaşma, çekilme, halka karışmamak, onlardan ayrı yaşamak, inzivâyâ çekilmek, bedenlen ya da rûhen bir şeyden uzak durmak, sakınmak, gibi anlamlara gelir.⁸³ Tasavvuf terimi olarak ise “halkla beraber yaşamaktan yüz çevirerek münzevî bir hayat yaşamak”,⁸⁴ insanlardan uzakta ıssız yerlere çekilerek daha çok ibadet etmek, tek başına kalmak, günahlardan uzak durmak gibi anlamlarda kullanılır. Ayrıca halvet ve inzivâ anlamı da taşıyan uzlet, kişinin zaman zaman kendi iç âlemine yönelerek amellerini gözden geçirmesini ve yapıp ettiklerinin bir muhasebesini yapmasını sağlar.⁸⁵

Zâhid ve sûfiler, mânevî bir eğitim metodu olarak uzleti önemsemiş ve hayatlarında tatbik etmişlerdir. Bunda Hz. Peygamberin (s.a.v), halvet ve uzletten hoşlandığı için peygamberlik gelmeden önce zaman zaman Hira mağarasına giderek inzivâyâ çekilmesi ve peygamberlik döneminde de zaman zaman i'tikâfa girmesi etkili olmuştur.⁸⁶

Halvet ve uzlet kavramlarının birbirleriyle ilişkisini iyi kavramak gerekir. Çünkü ilk dönemlerde halvet ve uzletin aynı anlamda kullanılması ve hatta ilk

⁸³ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü'l Arab*, C. XI, s.440.; Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 563.

⁸⁴ Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 52.

⁸⁵ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 543; Hasan Kâmil Yılmaz, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997, s. 121.

⁸⁶ Süleyman Uludağ, “Uzlet”, *DİA*, c. 42, s. 256.

tasavvuf eserlerinde birlikte kullanılması ve daha sonraki dönemlerde de bu iki kavramın anlam bakımından yakınlığının devam etmesinden dolayı bazı sûfiler, uzlet ve halvetin aynı anlamı ifade ettiğini söylerken, bazı sûfiler de bu iki kavramın birbirinden farklı anlamlar ihtiva ettiğini söylemişlerdir.⁸⁷

Uzletin esas amacı nefsi terbiye edip Allahu Teâlâ'nın rızasına nâil olmaktır. Bu maksadı taşımayan uzlet ve halvet hayatına itibar edilmemelidir.⁸⁸

Gazzâlî, dünyanın zevk ve sefâsından, aldatıcı yönünden kurtulmanın, tecerrüd (halvet) ve zâhidâne bir yaşantı ile mümkün olacağını söylemiş, dünya işleriyle fazlasıyla meşgul olmanın hem kalbi hem bedeni hem de zihni meşgul etmesinden dolayı ibadetlere gereken ehemmiyetin gösterilmemesi ve daha az zaman ayrılması, ayrıca yapılan ibadetlerde de ihlasın gözetilmemesi gibi olumsuz neticeleri doğurduğunu belirtmiştir. Ebü'd Derdâ (ö. 32/ 652); "İbadetle ticareti, dünya ile ahireti birlikte yürütmeye gayret ettimse de ikisi birlikte yürümedi. Ben de ibadete yönelip ticareti terk ettim"⁸⁹ diyerek, zühdün önemine ve belirli bir süre için halvet ve uzletin gerekli olduğuna işaret etmiştir.

Necmeddîn Kübrâ uzlet için: "tıpkı bir ölü gibi halkla beraber yaşamaktan, inzivâ ve halvet yoluyla yüz çevirmek"⁹⁰, "Uzletin esası, halvet usûlu ve yolu ile duyu organlarını çeşitli tasarruflardan uzak tutmaktır"⁹¹ demektedir.

Âdem Çatak, Sühreverdî'den yaptığı açıklamayla Sühreverdî'ye göre: Halvetin toplumdan ve insanlardan uzaklaşmak, Uzletin nefsin arzu ve isteklerinden ve Allah'tan uzaklaştıran şeylerden kaçmak olduğunu söylemektedir.⁹²

Uzletin hakkıyla yapılabilmesi için şu dört şartı taşıması gerekir. Bunlar: uzletin Allah için olması, takvaya uygun olması, ilim ve zühd unsurlarını taşıması. Uzlet kavramının Arapça ((عزلة) yazımındaki harflerin her birisi aslında tam da bu şartları ihtiva eder. Mesela; ((ع harfi ilme, ((و harfi zühde, ((ل harfi lillah yani

⁸⁷ Ahmet Yıldırım, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000, s. 380.

⁸⁸ Uludağ, "Uzlet", s. 257.

⁸⁹ Gazzâlî, *Minhâcü'l-âbidîn*, s.83.

⁹⁰ Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 52.

⁹¹ Kübrâ, *Tasavvufî Hayat*, s. 55.

⁹² Âdem Çatak, "Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 478-479.

Allah için olmasına, (٤) harfi de takvaya işaret eder. Uzlete girecek kişinin bu dört şartı yerine getirmesi gerekir. Aksi takdirde yapılan uzlet, zillet ve meşakkatten başka bir işe yaramaz.⁹³

1.8.2. Uzletin Faydaları

Uzletin faydalı olduğunu söyleyenlerden biri Kuşeyrî'dir. Kuşeyrî'ye göre kişi, şeytanın vesvese ve hilelerine karşı evvela tevhid inancını muhafaza etmeli ve bunu sağlamlaştıracak ilimlerle meşgul olmalı, daha sonra ise farzları eda etme noktasında şer'i ilimleri çok iyi öğrenmelidir. Uzlet, esasında kötü huyları terk etmektir. Dolayısıyla uzletin tesirli olabilmesi, kişinin bulunduğu yeri terk etmesi ile değil kötü huy ve davranışlarını terk etmesiyle mümkündür. Kuşeyrî'ye göre ârif olan kimse, kâin ve bâin (birlikte ve ayrı) olan, yani bedenlen halk ile beraber olduğu halde rûhen, mânen onlardan ayrı olup Hakk ile beraber olan kimsedir.⁹⁴

Uzletin faydalı olduğunu söyleyenlerden biri de Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996)'dir. O'na göre ibadetlere gereken ehemmiyeti vermeyen ve gaflet içinde yaşayanlarla iç içe olmanın en kötü tarafı şudur: kişi onları göre göre ve onlarla aynı ortamı yaşaya yaşaya zamanla imanı zayıflar ve onlara benzer. Mekkî; toplum içerisinde kötülük ve saldırganlık üzere yardımlaşan insanların iyilik ve takva üzere yaşayanlardan daha çok olduğunu söyler. Mekkî, insanları doğru yoldan uzaklaştıran ve kötü işler yapmalarına yol açan üç fiilden bahseder. Bunlar; kazanma, biriktirme ve harcamadır. Dikkat edilirse bu üç fiil de toplum içerisinde gerçekleşen fiillerdir. Yani kişinin bunları yapabilmesi için insanlarla irtibatlı ve onlarla iç içe olması gerekmektedir. Dolayısıyla kişi insanlardan uzaklaşırsa bu fiilleri de daha az gerçekleştirir ve zamanla bu fiiller onun hayatından çıkar. İşte bu da uzlet ile mümkündür.⁹⁵

İmam-ı Gazzâlî ise uzletin faydalı olduğunu söyleyenler ile uzletin zararlı olduğunu söyleyenlerin delillerini ele alarak uzun uzun açıklar.

Gazzâlî'ye göre uzletin faydalarından bazıları şunlardır: uzlet ile kişi ibadet etmek için bolca zaman bulur ve insan içine girmediğinden dolayı günah işlemekten,

⁹³ İsmail Rasûhî Ankaravî, *Minhacü'l-fukarâ Mevlevî Âdâb ve Erkânı Tasavvuf Istîlâhları*, haz., Safi Arpaguş, Vefa Yayınları, İstanbul 2008, s. 281.

⁹⁴ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 197.

⁹⁵ Ebu Tâlib Mekkî, *Kûtü'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, Çev: Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011, c. I., s. 392-402.

fitne, fesat, kin ve düşmanlıktan, halktan gelecek eziyet, itham ve kınamalardan, ahmak ve cahil kimseleri görmekten ve ahmaklık ve cahilliklerini çekmekten kurtulur. Kişi, insanlardan uzak olduğu için her iki tarafın da birbirinden bir beklentisi olmaz.⁹⁶

Gazzâlî'ye göre uzletin zararları ise şunlardır: kişi, sürekli uzlette iken kendisine farz olan ilimleri tahsil etmekten mahrum kalır, ayrıca nefsi terbiye etmek maksadıyla insanlardan gelecek eza ve cefaya katlanmaktan da mahrum kalır. Hasta ziyaretine gitmekten cenaze, cuma ve bayram namazlarına katılmaktan mahrum kalır. İnsanlardan ayrı yaşadığı için mütevazı olmaktan mahrum kalır. Toplum içerisinde birçok deneyim kazanacakken bütün bunlardan da mahrum kalır.⁹⁷

Uzletin faydalı mı yoksa zararlı mı olduğu konusunda ise Gazzâlî; uzletin kimisi için faydalı, kimisi için de tehlikeli olabileceğini, bunun kişinin içinde bulunduğu durum ve şartlara göre değişkenlik gösterdiğini ifade eder.⁹⁸

Gazzâlî'ye göre fitne fücûrun yaygınlaştığı dönemlerde kişi uzlete girebilir ancak O'na göre cemaatle kılınması gereken Cuma ve bayram namazlarını dahi terk edecek şekilde toplumdan uzaklaşıp uzlet hayatı yaşamak doğru değildir. Gazzâlî, kişinin şartlara riâyet ederek uzlete girebileceğini, ancak özellikle âlimlerin toplumun ihtiyaç duyduğu ender şahsiyetler olduğunu, daima hak olanı savunup ortaya koymak, dinde olmayan ancak dine mal edilen bid'at türü fikir ve uygulamaları engellemek ve bunlarla mücâdele etmek ve insanları iyiliğe, hayra çağırmak gibi vazifelerinin olduğunu, bundan dolayı da âlimlerin uzlete çekilmelerinin doğru olmadığını söylemiştir.⁹⁹

Ebû Yâkup Sûsî (ö. 261/ 874) de uzlete, güçlü olanlardan başkasının takatinin yetmeyeceğini, böyleleri için halkla beraber bulunmanın daha iyi ve daha faydalı olduğunu ve insanların birbirinden iyi ve güzel şeyler görerek iyi amellerde

⁹⁶ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn*, Tercüme, Sıtkı Güllü, Huzur Yayınevi, İstanbul 2012, c. II, s. 506-526.

⁹⁷ Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, c. II, s. 528-538.

⁹⁸ Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, c. II, s. 564.

⁹⁹ Gazzâlî, *Minhâcü'l-Âbidîn*, s. 97.

bulunacağını ifade ederek kişinin kendisini toplumdan soyutlayarak uzlet hayatı yaşamasının sıkıntılarını, meşakkatlerini ortaya koymuştur.¹⁰⁰

Bu bilgiler ışığında diyebiliriz ki genel anlamda muayyen bir süre içerisinde halvet yapılması tasvip edilirken daha uzun süre veya süresiz olarak insanlardan uzakta kalmak, toplumdan kendini soyutlamak şeklindeki uzlet hayatı hoş karşılanmamıştır. Bu şekildeki bir uzlet hayatını seçip yaşamak, İslam'ın toplumu esas alan yönünü yok saymak demektir. Ayrıca sadece nefsi ve bedeni eğitmek ve bu yolla birtakım beceriler elde etmek için uzlet yapılmaz. Bu şekilde şartlarını dikkate almadan yapılan bir uzletin kişiye hiçbir faydası olmaz.

1.8.3. Halvet ve Uzletin Birbirinden Farkları

Konunun daha iyi ifade edilmesi ve anlaşılması açısından halvet ve uzletin birbirinden farklı yönlerini ele alalım:

1. Tasavvuf ehline göre uzlet, daha genel bir anlam ifade eder, halvet ise uzletten daha özel bir anlam taşır. Çünkü halvet görünüş olarak i'tikâfa benzer. Ancak aralarında şöyle bir fark vardır; i'tikâf mescidde olurken halvet mescidin dışında da olur. Ayrıca halvet, muhakkak bir mürşid gözetiminde olması gerekirken i'tikâf için böyle bir şart yoktur.

2. Halvette süreli bir yalnızlık ve uzaklaşma hali varken uzlette ise süresi belli olmayan bir yalnızlık ve toplumdan uzaklaşma hali söz konusudur.

3. Halvet, halktan süreli olarak uzak kalmaktır. Uzlet ise kişinin kendisini Allah'tan uzaklaştıracak her şeyden süresiz olarak uzak kalmasıdır.

4. Halvetin, uzletten farklı olarak bazı şartları vardır. Halvetin bu şartlarına uyulmadığı takdirde istenen neticeye ulaşılamaz. Dolayısıyla halvetin şartlarına riayet edip etmeme durumu neticesinde kalpte, ya keşif ve ilham meydana gelir, ya da vesvese ve iğva meydana gelir.¹⁰¹

Bu bilgiler ışığında denebilir ki her ne kadar halvet ve uzlet arasında bir anlam yakınlığı olsa da aslında ikisi de yapılaş durumlarına göre farklılık arz ederler. Kişi tek başına yalnız kalabilir mi, bunun testidir uzlet. Ancak süresiz olarak uzlet halinin yaşanması kişiye faydadan çok zarar getirebilir. Bundan dolayıdır ki sûfiler

¹⁰⁰ Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyrîyye*, s. 183-184.

¹⁰¹ Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 1006; Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 543; Sühreverdî, *Avârifü'l-Meârif*, s. 271-288.; Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 220; Tosun, *İbn Arabî Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, s. 95-115.

bu şekilde insanlardan uzaklaşarak devamlı surette yaşanan bir inzivâ hali olan uzlet yerine halvet, çile veya erbaîn de denilen, kişiye ibadet alışkanlığı kazandıran ve belli bir süre ile sınırlı olan yalnızlık halini tercih etmişlerdir.¹⁰²

1.9. Anadolu’da Günümüze Kadar Gelen Belli Başlı Halvethâneler

Halvethâneler, sûfilerin nefislerini terbiye etmek ve mânevî yolculuklarında mesafe kat etmek niyetiyle zikir, ibadet ve tefekküre daldıkları, mânevî lezzetleri tatmalarına imkân tanıyan, halvet (çile) dönemleri süresince kullandıkları mekânlardır. Genelde ufak boyutlu, dış dünyaya kapalı yapıdadırlar.

Halvethânelere, özellikle halveti çokça uyguladıkları için Halvetiyye tarîkatında ve bu tarîkatın birçok kolunda olmak üzere mânevî yolculuklarında halveti uygulayan bütün tarîkatlarda rastlayabiliriz.

Anadolu’da günümüze kadar gelen halvethânelerin bazıları şunlardır:

1. Elbistan Afşin yakınlarında bulunan 612 (1215) tarihli Ashâb-ı Kehf Ribâtı'nda tesbit edilen beş adet halvethâne, ilk şekliyle günümüze kadar gelen en eski halvethâneler arasında yer alır.¹⁰³ Hacı Bektaş Veli’nin Kırşehir’e giderken Ashâb-ı Kehf ribatındaki halvethânelerden birinde kırk gün halvette kaldığı bilinmektedir.¹⁰⁴

2. Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî, Konya ile Sille arasında bir dağın eteğinde bulunan Bizans mânâstırındaki mağaranın dibine kadar inmiş, yedi gün yedi gece burada halvete çekilmiş, daha sonra kendinden geçmiş bir vaziyette dışarı çıkıp geri dönmüştür.¹⁰⁵ Mevlânâ'nın içinde i'tikâfa girdiği bu ayazma-halvethâne, Selçuklu döneminde Müslümanlar tarafından ziyaret yeri haline getirildiğinden mânâstırın içinde bir de mescid yapılmış ve buraya vakıflar bağışlanmıştır. Mânâstır 1923 yılına kadar Konya-Sille Rumları tarafından yaşatılmış, bu tarihten sonra önündeki ek binaları yıkılıp ortadan kaldırılmış, sadece kaya içine oyulmuş kilisesi, bir şapeli ve

¹⁰² Serrâc, *el-Lüma’ İslam Tasavvufu*, s. 527.

¹⁰³ Mehmet Özkarcı, *Afşin Eshab-ı Kehf Ribatı ve Medresesi*, I. Uluslar arası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler II, Konya 2001, s.156.

¹⁰⁴ Faruk Sümer, *Eshabü'l Kehf*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989, s. 46-47.

¹⁰⁵ Ahmed Eflâkî, *Menâkibu'l- Ârifin*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1989, c. I., s. 320.

bazı hücreleriyle içinde su bulunan kuyusu günümüze ulaşmıştır.¹⁰⁶

3. Kırşehir yakınlarındaki Sulucakarahöyük'teki Hacı Bektaş Tekkesi'nde, bizzat Hacı Bektâş-ı Velî'nin kullanmış olduğu bir halvethâne bulunmaktadır.¹⁰⁷

4. Konya Ereğli'de Şeyh Şehabettin Sühreverdi Külliyesi'nin kalıntıları tesbit edilmiş ve külliye bünyesinde yirmi dört civarında halvethâne teşhis edilmiştir.¹⁰⁸

5. Halvetiyye tarikatının Anadolu'daki ilk oluşum yerlerinden olan Amasya'da, XV. yüzyılın başlarında tesis edilen ve vakfiyesi 815 Zilkadesinde (Şubat 1413) düzenlenen Yâkub Paşa Tekkesi'nde, yapının hizmet ettiği tarikatın bünyesinde çok önemli bir yer tutan halvet olgusunu mimariye somut biçimde yansıtan halvethâneler teşhis edilmiştir.¹⁰⁹

6. Ankara'da 831 (1428) yılında inşa edilen ve XVIII. Yüzyılın başlarında yapılan onarımlarda son halini aldığı anlaşılan Hacı Bayram Camii'nin altında yer alan halvethâneler de XV. yüzyılın ilk çeyreğine tarihlenebilen ilginç örneklerdir.¹¹⁰

7. Anadolu'da Halvetiyye tarikatının en önemli merkezlerinden biri olarak kabul edilen ve aynı zamanda bu tarikatın Şâbâniyye kolunun âsitânesi ve pîr makamı olan Kastamonu'daki Şâbân-ı Velî Külliyesi'nde cami-tevhidhânenin bünyesinde ahşap halvethâneler yer almaktadır.¹¹¹

8. İslâm dünyasında tarikat yapısının en fazla olduğu İstanbul'da, Fâtih Sultan Mehmed'in, Zeyniyye tarikatına mensup, dönemin ileri gelen sûfîlerinden biri olan Şeyh Vefâ lakaplı Muslihuddin Mustafa Efendi adına 881'de (1476) Vefa semtinde inşa ettirdiği külliyenin cami-tevhidhânesinde en eski tarihli halvethâne tesbit

¹⁰⁶ Semâvi Eyice, *Konya ile Sille Arasında Akmânâstır Menâkibu'l- Ârifin'deki Deyr-i Eflâtun*, Şarkiyât Mecmuası, Sayı: VI, İstanbul, 1966, s. 150.

¹⁰⁷ Fahri Maden, *XIX. Yüzyılda Hacı Bektaş Velî Tekkesi'nde Yapılan Tamirlerle İlgili Arşiv Belgeleri*, Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 55, 2010, s. 312.

¹⁰⁸ Beyhan Karamağaralı, *Ereğli Şeyh Şihâbü'd-Din Sühreverdi Külliye Kazısı*, VII. Vakıf Haftası: 5-7 Aralık 1989 (Konuşmalar ve Tebliğler), Ankara 1990, s. 255-278.

¹⁰⁹ E. Hakkı Ayverdi- İ. Aydın Yüksel, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisini*, Baha Matbaası, İstanbul, 1976, s. 102.

¹¹⁰ Bekir Eskici, *Ankara Hacı Bayram Camisi Onarımları Üzerine*, Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, sayı: 9/10, sonbahar, 2014, s. 559.

¹¹¹ Fazıl Çıfci, *Gönüller Sultanı, Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Velî*, Kastamonu, 2011, s. 87-90.

edilmiştir.¹¹²

9. İstanbul'da Fatih Haydar'da, Halvetiyye tarikatının Uşşâkiyye'ye bağlı Salâhiyye kolunun merkezi olan 1174 (1760-61) tarihli Tâhir Ağa Tekkesi'nde Bizans dönemine ait olduğu anlaşılan alt yapı birimlerinin, Salâhiyye pîri Şeyh Selâhaddin Uşşâkî tarafından halvethâne olarak kullanıldığı tesbit edilmiştir.¹¹³

10. İstanbul Davutpaşa'da bulunan Hekimoğlu Ali Paşa Külliyesi'nin bünyesinde yer alan tekkenin tevhidhânesi olarak kullanılan 1161 (1748) tarihli câminin hariminde üç adet halvethâne yer almaktadır. İstanbul Karagümrük'te de Halvetiyye-Cerrâhiyye tarikatına bağlı Nûreddin Cerrâhî Tekkesi'nin son şeyhlerinden olan Şeyh Fahreddin Efendi'nin (ö. 1966) bizzat kendisinin inşa ettirdiği türbesini, halvethâne olarak kullanması da son döneme ait halvethânelere örnek olarak verilebilir.¹¹⁴

1.10. Halvet Uygulamasının Tasavvuftaki Yeri ve Önemi

Nefs mücadelesi İslâm dininin ve dolayısıyla İslâm tasavvufunun temel konusudur. Bütün İslâmî kuralların temelinde kişinin nefesine hâkim olması onu kontrol altında tutabilmesi hedefi yatmaktadır. Bu anlamda, bütün peygamberlerin insanlığa vermeyi hedeflediği şey nefis terbiyesi eğitimidir diyebiliriz. Nitekim Allahû Teâlâ, esas terbiye edicidir. “Rabb” ism-i şerifi de Allah'ın terbiye edici yönüne işaret etmektedir.¹¹⁵

Halvet uygulamasının tasavvuftaki yerini tam olarak anlayabilmek için tasavvufun amacının tam olarak anlaşılması gerekmektedir. Tasavvuf; İnsanın kendindeki aşkın boyutu keşfedip, kendi varlığı üzerinde düşünmesini kendi iç hakikatini buldurmayı, insanla âlem arasındaki savaşın çözülmesini, insanın huzursuzluğunun derin sebeplerini bulup bu sebeplerden uzaklaştırmayı insanı derin bir bilince sahip, hayatın ve varlığın anlamının idrakine varmış, Allah ile arasındaki bağı ve ilişkiyi anlamış insan-ı kâmil noktasına ulaştırmayı hedefler.¹¹⁶

Bütün bunların sağlanması ancak kişinin nefsinin farkına varıp, onun isteklerine boyun eğmeme gücünü kazanmasıyla mümkündür. Nefsin kontrol

¹¹² Aziz Doğanay, *Şeyh Vefa Külliyesi*, Dîvân: İlmî Araştırmalar, sayı: 20, İstanbul, 2006, s. 75-98.

¹¹³ M. Baha Tanman, “*Tâhir Ağa Tekkesi*”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, c. 7, s. 189-190.

¹¹⁴ M. Baha Tanman, “*Halvethâne*”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, c. 15, s. 388-393.

¹¹⁵ A-li İmran, 3/164, Cum'a, 62/2, Bakara, 2/129.

¹¹⁶ Kemal Sayar, *Sûfî Psikolojisi-Bilgeliğin Ruhu, Rûhun Bilgeliği*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000, s. 9-13.

edilebilmesi, istikrarlı bir şekilde ibadetlere yoğunlaşıp, öz disiplinli bir yaşam tarzını uygulamakla mümkündür.¹¹⁷

Bunlar aslında birbirlerinin sonucudurlar, yani nefsin terbiyesi öz disiplini, öz disiplinin istikrarı da nefis terbiyesini beraberinde getirir.

Halvetin içinde bulundurduğu unsurlara bakacak olursak tamamen İslâm tasavvufunun amaçlarına hizmet ettiği görülmektedir. Halvet teslimiyeti, itaati, yoğun bir ibadet ve zikir programını, tefekkürü, dünyanın ve dünyalığın gerçek mahiyetini anlayıp tamamen Hakk ile baş başa olmayı gerektirir. Bu anlamda halvetin, İslâm tasavvufunda çok önemli bir fonksiyona sahip olduğu açıktır.

Dünyadan uzaklaşma düşüncesi, burada tamamen kendini soyutlamak değil, dünyalığı esas hedef olarak görmemektir. Dünyanın bir araç olduğunun iyice kavranmasıdır. Burada kişi, kendini tamamen yaşamdan soyutlama ya da zevk ve maddiyata bağımlılık gibi ifrâd ve tefrîd gibi aşırılıklardan kaçınma arzusundadır.¹¹⁸ Bu anlamda halvet; İslâmî yöntemlerle nefsin terbiye edilmesini sağlayan unsurdur.

Tasavvufta, şeriat yani İslam'ın zahiri kuralları çok önemlidir. Temel kuralları bilmek ve doğru bir şekilde ibadetleri yaparak hayata geçirmek öncelikli şart ve olmazsa olmazdır. Sûfizmde esas olan, bu zahiri kuralları önemsememek değil aksine bunları derinleştirmektir.¹¹⁹ Halvetin, uygulama olarak ibadetleri derinleştirdiği açıktır. Bilindiği gibi halvete girmenin amaçlarından biri de budur.

Kendi isteği ile girdiği halvet sûfî için, kendini tanıma, tahlil etme ve anlamada etkili bir metottur. Ancak sûfî, toplumsal hayattaki sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğinin bilincinde olarak kendini sürekli toplumdan tecrit etmemelidir. Zaten esas amaç dünyayı tamamıyla dışlamadan hakiki sevgiliyi tanıtip kulu O'na yönlendirmektir.¹²⁰

¹¹⁷ Robert Frager, *Sûfî Psikolojisinde Gelişim Denge ve Uyum, Kalp-Nefs-Ruh*, 4. Baskı, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004, s. 221. (Robert Frager, otuz yılı aşkın süredir psikoloji üzerine çalışmakta ve iki yönden (teorik ve pratik) tasavvuf üzerine araştırmalarda bulunmaktadır. Halen mutasavvıf bir mürid ve şeyh olan Frager, Palo Alto, Kaliforniya'da bulunan Transpersonel Psikoloji Enstitüsünde Profesör ve başkan olarak bulunmaktadır. Bkz. Frager, *Sûfî Psikolojisinde Gelişim Denge ve Uyum, Kalp-Nefs-Ruh*, s. 3.)

¹¹⁸ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 221.

¹¹⁹ Michaela Mihriban Özelsel, *Halvet'te 40 Gün – Psikolog Derviş'e'nin Günlüğü ve Bilimsel Çözümlemesi*, Çev. Petek Budanur Ateş, 4. Baskı, Kaknüs yayınları, İstanbul, 2003, s. 159.

¹²⁰ Mustafa Kara, *Gönül Mektupları*, Mavi Yay., İstanbul, 2000, s. 57.

Sûfî, bu âlemde kendi bencil istek ve arzularını fark ederek, onların kontrolünü eline almak ve sınırlandırabilmek amacındadır. Böylece nefsinin dönüşümünü sağlamış olacaktır.¹²¹

Ancak, dünyalık istekler ve mal sevgisi, yaradılıştan gelen özellikler olduğundan onlarla mücadele kolay değildir ve onları tamamen yok etmemiz mümkün değildir. Bu nedenle tasavvufî uygulamalar, dünya sevgisini daha iyi ve anlamlı bir alana yönlendirme amacını taşırlar.¹²² Bu iki sevgi yani dünya sevgisi ve Allah sevgisi ters orantılıdır. Dünyaya karşı bağlılık azaldıkça, Allah’a olan bağlılık artar, dünya sevgisi arttıkça kalpte Allah sevgisine yer kalmaz ve kişinin mânevî gelişimi engellenmiş olur.¹²³

İşte halvet, mânevî gelişimin önüne geçen dünyalığın gerçek değerinin farkına varılmasını sağlar.

¹²¹ Sayar, *Sûfî Psikolojisi*, s. 31.

¹²² Kara, *Gönül Mektupları*, s. 40.

¹²³ Şükran Çevik, “*Tasavvuf’taki Vasıtalar ve Psikolojik Yansımaları*”, *Mehir Aile Dergisi*, Sayı: 3, Konya, 2003, s. 127.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR NEFİS TERBİYE METODU OLARAK HALVET

2.1. Nefsin Terbiyesinde Halvetin Rolü

Yalnızlık kavramı, genel olarak insanların pek istemediği mecbur kalmadıkça tercih etmediği bir durumdur. Ancak yalnızlık kavramını tercihe bağlı ve mecbûrî olarak yalnız kalma durumu olarak ikiye ayırabiliriz. Kişinin genelde istemediği yaşantı biçimi mecbûrîyete dayalı yalnızlıktır. Çünkü bu türden bir yalnızlık hali insanı stres, sıkıntı, üzüntü ve çaresizliğe sokar. Tercihe bağlı yalnızlıklar ise insanı hem bedenlen hem rûhen dinlendirir. İnsana huzur ve mutluluk verir, stres ve sıkıntıdan uzaklaştırır.¹²⁴ Örneğin Peygamber Efendimiz Hz. Muhammed (s.a.v)’in nübüvetten önceki Hira yalnızlığı tamamen tercihsel bir yalnızlıktır. Dolayısıyla Peygamber Efendimiz (s.a.v), bu inzivâ sürecinde sıkılmıyor aksine bu yaşantı, O’na derin bir mânevî huzur veriyordu.

Tasavvuf düşüncesinde bir eğitim metodu olarak halvet deneyimi de bu türden bir yalnızlık sürecidir. Yani zorunlu değil tercihli bir inzivâ sürecidir. Dolayısıyla kişinin halvette iken deneyimlediği yalnızlık süreci, onu stres, kaygı, sıkıntı, bunalım vs. gibi olumsuz ruh hallerine sürüklemey. Aksine hem bedenlen hem rûhen bir huzur ve mutluluk hissi yaşatır. Toplum içinde iken yaşadığı stres ve sıkıntılarının sıyrılıp pişmanlıklarını, hatalarını, insanlarla olan ilişkilerini gözden geçirip bir oto kontrol yapmayı, bu anlamda bir değişim ve dönüşümü sağlar.

İnsan sosyal bir varlıktır. Kendini toplumdan soyutlayıp anlamsız ve amaçsız bir yalnızlığı tercih etmek hem bedensel hem de ruhsal açıdan birçok sıkıntıyı beraberinde getirecek ve bunun sonucu olarak da sağlıklı düşünme ve karar verme yetisini kaybedip birçok kötülüğe açık hale gelecektir. Mânevî yönünü boş bırakan bir insan, şeytan ve nefesine adeta bir çalışma masası sunmuş olur. Halvet ise tamamen insanın mânevî yönünü geliştirmeye yönelik şuurlu bir yalnızlıktır. “Yalnız” kelimesi yalın ve öz kelimelerinin zamanla kaynaşmış halidir. Yani yalnız, aslında yalın kalarak özüne ulaşan insanı ifade eder. İşte halvet eğitimi de dünyanın

¹²⁴ Öncel Demirdaş, *Tasavvuf Tarihinde Halvet ve Halvetin Mânevî Eğitimdeki Rolü*, Ekev Akademi Dergisi, Yıl: 16, Sayı: 53, Güz 2012, s. 131- 142.

zevk-i sefasından, lezzetlerinden, nefsinden, kısacası Allah'tan gayrı her şeyden, kişiyi yalın bırakarak onu özüne ulaştırma eğitimidir.

Halvet deneyimi, görünüşte bir yalnızlık hali olsa da mahiyeti itibarıyla farklıdır. Halvet, esasında dünyevî her şeyden sıyrılarak Allah'a mânen yaklaşımdır. Halveti tercih eden kişi, Allah ile arasına giren dünyevî her şeyden kendini soyutlar.

İnsan, eşref-i mahlûkat yani en değerli ve şerefli varlık olarak yaratılmıştır. Halvet, kişinin hayatının ve yaptıklarının muhâkeme ve muhâsebesini yaparak az önce bahsini ettiğimiz eşref-i mahlûkat sırrını anlayabilmesine olanak tanır. Ayrıca kişinin hayatı ve diğer insanları anlayabilmesi için öncelikle kendisini ve hayatı anlaması ve anlamlandırması gerekir. İşte halvet, kişinin kendini tanıması ve hayatı anlamlandırmasını sağlayan çok önemli ve özel bir mânevî eğitim sürecidir. Bu süreci hakkıyla yaşayan kişi, hem zaman zaman yalnız kalabilmeyi, nefsinin arzularını kontrol edebilmeyi, kendiyle barışık ve uyumlu olmayı hem de psikoloji diliyle ifade edersek kendini gerçekleştirerek toplumda birey olabilmeyi sağlar.¹²⁵

Bilindiği gibi vücudumuzun bir bağışıklık sistemi vardır. Bu sistemin kuvvetli olabilmesi için kaliteli ve düzenli uykuya, yeterli, dengeli ve vitamin mineral değeri yüksek bir beslenme şekline ihtiyacımız vardır. Bağışıklığımız kuvvetli olduğunda bakteri ve virüslerin bedenimizi tahribatı zorlaşacaktır. Bedenimizin bir bağışıklığı olduğu gibi ruhumuzun da bağışıklığı vardır. Ruhumuzun bağışıklığını kuvvetlendiren birçok unsur vardır. Bu unsurlardan biri de halvet uygulamasıdır. Halvet uygulaması tevbe, zikir, riyâzet, tefekkür gibi birçok unsuru içinde barındıran etkili bir tasavvufî eğitim metodudur. İhlasla yapılan bir halvet, rûhun ve kalbin bağışıklığını kuvvetlendirir. Böylelikle şeytan ve nefsin desîselerine karşı her an teyakkuzda olunur.

Halvet tasavvufî eğitim sürecinin önemli bir parçasıdır. Diğer nefis terbiye metodlarını da içerisinde barındırır. Sürekli abdestli olmak, az yemek, az konuşmak, az uyumak, zikirle meşgul olup Allah'ı tefekkür etmek vs.

Halvet mânevî bir eğitim metodudur ancak herkes halvet yapamaz. Çünkü halvet bir tarikat eğitimidir. Muhakkak bir mürşid gözetiminde olmalıdır. Mürşitsiz halvete girmek birçok tehlikeyi beraberinde getirir. Bunların en belirgin olanları,

¹²⁵ Mustafa Doğan Karacoşkun, <https://Somuncu Baba Dergisi, Korkulan Değil, Arzu Edilen Bir Yalnızlık Halvet Psikolojisi>, 98.Sayı, Erişim Tarihi: 30/09/2020.

yaşadıklarını doğru değerlendirememekten kaynaklanan ciddi ruhsal rahatsızlıklar ve en uç olarak ise ölümdür.¹²⁶

Halvetin sonrasında, mürîdi bekleyen bir tehlike vardır. O da; halvete girmekten dolayı kendini mânevî bir mertebede görüp kibir ve gurura kapılmasının önüne geçememe tehlikesidir. Bu, nefsin en büyük tuzaklarından biridir. Kişinin toplum içinde ya da kendi içinde kibirlenmesi söz konusu olabilir. Bu durum, yapılan halvetin amacına ulaşmadığını bunun aksine mânevî olarak değer kaybettiğini gösterir. Halvete giren kişinin halvet sırasında edindiği bütün deneyim ve bilgileri sistemleştirip, halvet sonrası yaşamına aksettirebilmesi çok önemlidir. Bir sūfînin dediği gibi “gerçek halvet, halvetten sonra başlar.”¹²⁷

2.2. Halvet Eğitiminin Aşamaları

Tasavvufî bir terim olarak halvetten bahsederken konunun daha iyi anlaşılması için değinmemiz gereken bazı hususlar vardır. Halveti bir eğitim süreci olarak daha iyi anlamak için bu hususlarla ilgili aşamaların bilinmesi gereklidir. Söz konusu aşamaları Nefsin tezkiyesi, Kalbin tasfiyesi ve Rûhun tahliyesi olarak ifade edebiliriz.

2.2.1. Nefsin Tezkiyesi

Nefs sözlükte; “Kendi, öz, can, ruh; benlik; kötü istek, kötülüğe meyil, insanın kötülüğe meyilli tarafı; insandaki maddî, beşerî ve hayvanî şeylere meyil” anlamlarına gelmektedir.¹²⁸ Tasavvuf ıstılahında ise nefis: Ruh, akıl, beden, azamet, izzet, görüş, bir şeyin cevheri, işkence, ceset, kan, ukûbet, arzu, kötü göz, hamiyet ve muradı ifade eder.¹²⁹

Kelime anlamı olarak çok farklı anlamlarda kullanılabilen nefis kelimesi Kur'an'da; Zâtullah mânâsında, kalb, sadr, insan rûhu, mânâlarında, insan bedeni ve bedenle beraber ruh mânâlarında, insana kötülüğü emreden kuvvet mânâsında, zât mânâsında ve cins mânâsında olmak üzere sekiz farklı anlamda kullanılır.¹³⁰

Tasavvufta, nefis kavramının farklı düzeyleri bulunmaktadır. Bunlara nefsin

¹²⁶ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 169.

¹²⁷ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 207.

¹²⁸ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, c. IV., s. 3982-3983.

¹²⁹ Cebecioğlu, “nefs”, s. 472.

¹³⁰ Cebecioğlu, “nefs”, s. 472.

mertebeleri denmektedir. Bu mertebelere göre kişinin durumu belirlenir ve her mertebe kendine has özellikler taşır. Bunlar süreklilik gösteren psikolojik durumlar olup “makam” olarak tabir edilir. Makam, “kulun ibadet, mücâhede, riyâzet, uzlet gibi konularda Hakk’ın huzurunda bulunduğu mânevî yerdir.”¹³¹ Bunlar aynı zamanda kişinin olgunluk düzeyini gösterir.

İnsanın kişilik gelişiminin yedi aşaması ve bunlara karşılık gelen nefis mertebeleri şu şekildedir:

1. “Tevbe (nefs-i insanî)
2. Verâ (nefs-i levvâme)
3. Zühd (nefs-i mülhimme)
4. Fakr (nefs-i mutmainne)
5. Sabır (nefs-i râziyye)
6. Tevekkül (nefs-i marziyye)
7. Rıza (nefs-i sâfiye veya nefis-i kâmile)”¹³²

Nefs çift boyutludur. Yani hem nurânî hem de karanlık bir yapısı vardır. Bu özelliğinden dolayı gelişmeye ve dönüşmeye müsaittir. Nefsin en tehlikeli yanı hevasıdır. Hevanın da en tehlikeli yanı şehvî arzu ve isteklerdir. Nefisle alakalı bir diğer husus “şeytan” kavramıdır. Sûfîler genelde şeytanı hayvânî nefsin bir yansıması olarak görürler ve hayvânî nefsin yansıması olan şeytan, kalbe sürekli gelip geçici, havatır cinsinden duygu ve düşünceler atarak onun mânevî yolculuğunu engellemeye çalışır. Dolayısıyla nefsin ve şeytanın hilelerine karşı mânevî tedbirler almak gereklidir. Bu mânevî tedbirlerden biri de halvet eğitimidir. Halvette kişi riyâzetle ve sürekli zikirle nefsin kontrol altında tutulabilir.¹³³

Tasavvufta nefis, insanın terbiye edilmesi gereken bir yönü olarak değerlendirilir. Bu anlamda nefse iyi veya kötü demek çok doğru olmaz. İyilik ve kötülük nefsin düzeyine göre değişmektedir. Bu terbiye ise ancak onunla mücadele etmekle mümkündür. Nefsin beden üzerindeki etkisini düşündüğümüz zaman halvet esnasında bir takım bedensel mahrûmiyetler yani riyâzetin, bu mücadele için çok

¹³¹ Serrâc, *el-Lüma’ İslam Tasavvufu*, s. 41.

¹³² Sayar, *Sûfî Psikolojisi*, s. 19.

¹³³ İbrahim Işıtan, *Sûfî psikolojisi, Sülemini’ye Göre Sûfî Benlik Dönüşümü*, Divan Kitap, Ankara, 2014, s. 68-70.

uygun bir yöntem olduğu ortaya çıkmaktadır.¹³⁴

Ortaya koyduğumuz, yapmayı düşündüğümüz eylemlerimizin sağlığı açısından nefsin dönüştürülmesi şarttır. Bu durum onun mahiyetini ortaya koymada çok önemlidir. Bir nefis terbiye yöntemi olarak halvet ile eğitilen nefis, sahibi için en büyük kazanımdır. Çünkü yaratıcısının istediğı düzeye yani razı olunma noktasına ulaşmıştır. İlk başlarda nefse maddî istekler hâkimdir, zevk ve heva nefsin düşkün olduğu şeylerdir. Halvet eğitiminde yapılan pratiklerle nefis dönüşüm gösterdikçe, mânevî şeyler onun için önem kazanır ve dünyalığa verdiği değer azalır. Bu tarz maddî ve mânevî eğilimlerinin bulunması bize nefsin hem beden hem de ruhla bağlantılı olduğunu gösterir. Halvette amaç nefsin maddi eğilimlerini azaltıp onu günah kirlerinden arındırmak ve mânevî eğilimlerini arttırarak ruhla bağlantısını güçlendirmektir.¹³⁵ Zaten halvet eğitiminin temelinde “nefsi bütün kötülüklerden ve günah kirlerinden arındırmak” anlamında kullanılan nefis tezkiyesi yer alır.¹³⁶

Nefis, halvet gibi birtakım metodlarla eğitildiğinde insan için çok önemli fonksiyonları olan bir faktördür. Frager, nefsi eylemlerimizin hayatı bir parçası olarak görür. Çünkü eylem kapasitesinin nefste yer aldığını düşünmektedir.¹³⁷

Nefis, istikrarlı bir terbiyeden geçmek durumundadır yoksa kötüye tekrar tekrar döner. Mihriban Özelsel bu konuda kendisiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: “Nefsime çok uzun zaman önce kontrol altına aldığımı zannediyordum. Her asırda Sûfî üstadları insanları bunlara karşı uyarmışlardır: Kendi kendine başardığın zannı tehlikeli bir tuzaktır. Tuzakları bilmek ise onlardan korunmayı sadece kısmen sağlıyor.”¹³⁸ Dolayısıyla nefsin terbiye edilip kontrol altında tutulması, kararlı bir niyet ve duruş ile ve ciddi bir eğitim süreciyle olur. İşte halvet, nefsin eğitilmesi noktasında içerdiği pratiklerle bize bu imkanı sağlama açısından önemli bir süreçtir.

Ancak nefsi terbiye etme sadece halvette olmamalıdır. Kişi halvet sürecini tamamladıktan sonra da uyuyan nefsi uyandırmamak ve onu hep kontrol altında tutmak için düzenli bir şekilde mücâhede ve mücadele etmelidir. Nitekim Peygamber

¹³⁴ Ahmet Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997, s. 101.

¹³⁵ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 71.

¹³⁶ Hamza Aktaş, *Kur'an'a Göre Nefis Eğitimi*, 1. Baskı, İstanbul, 2013, s.132

¹³⁷ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 51.

¹³⁸ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 43.

Efendimiz (s.a.v) de kişinin nefsiyle mücadelesini “büyük cihad” olarak nitelendirmiştir.

Nefsi; az yeme, az uyuma, az konuşma ve rahat rehavetten uzak bir hayat ile eğitip onu arındırmak mümkündür. Halvette kişi her gününü oruçla geçirir. Orucunu açarken de çok az yer. Çünkü midesini tıka basa doldurduğunda orucun bir anlamı olmayacaktır. Oruç, nefsin gücünü zayıflatır. Nefis, bedenle çok sıkı bağlantılı olduğu için bedenin enerjisi azaldıkça nefsin de enerjisi azalır. Enerjisi azalan nefsin arzu ve istekleri daha rahat frenlenir. Muhâsibî (ö. 243/ 857), “açlık nefsi kırar, tokluk ise taşkınlığı ayaklandırır. Gam ve hüzn, kuvvetini açlıkta bulur. Gam ve hüznünde de açlığa karşı bir kuvvet vardır. Gam ve hüzn şehvet ve râğbeti keser.” Diyerek konumuza açıklık kazandırmıştır.¹³⁹

Kuşeyrî’ye göre nefsi tezkiye ve terbiye etmenin bir yolu da nefis neyi istiyorsa ona isteğinin tam tersini vermektir.¹⁴⁰

Gazzâli ise, nefsi tezkiye etmenin yani arındırmanın ancak şu şekilde olabileceğini ifade etmiştir: “Beden sağlıklı ise, doktorun yaptığı sağlığı korumaktır. Beden hasta ise, doktor bedenin sağlığını yeniden kazanması için çalışır. Nefsin durumu da böyledir; nefis, tezkiye olmuşsa yani günah kirlerinden arınmışsa o arınmışlığın muhafaza edilmesi ve geliştirilmesi gerekir. Eğer tezkiye edilmemişse, kâmil mertebeye ulaşmamış ise, nefsi kemal mertebeye ulaştırmak için gayret etmek gerekmektedir.¹⁴¹

Ayrıca Gazzâlî, nefsin terbiye edilmesinde aşamalı bir yöntem uygulamak gerektiğini şu sözlerle dile getirmiştir: “Nefs’in terbiye edilmesi şu şekilde yapılır: nefis, önce dünya nimetlerinin zevk ve sefâsına bakmaktan, onlarla ünsiyet kurmak ve onlara meyil edip neşelenmekten uzaklaştırılır. Nefse: “Neyi seversen sev, sonunda ölümle ondan ayrılacaksın” denilir. Nefis, sevdiği her şeyden, bir gün muhakkak ayrılacağını ve onun hasretini çekeceğini anlayınca, ayrılığı kaçınılmaz olan her şeye karşı baş kaldırır ve ayrılığı olmayan bir sevgiliyle meşgul olmak için araştırma yapmaya başlar ki; o da Yüce Allah’ı her an zikretmek ve hatırandan

¹³⁹ Hüseyin Aydın, *Muhasibî'nin Tasavvuf Felsefesi*, Bars Yayıncılık, Ankara, 1976, s. 86.

¹⁴⁰ Kuşeyrî, *Kuşeyrî Risâlesi*, s. 222.

¹⁴¹ Hasan Mahmut Çamdibi, *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*, 3. Bas., Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008. s. 243.

çıkarmamaktır.”¹⁴²

Halvet eğitiminde nefsi arındıran en önemli metodlardan biri de ibadetlerdir. İbadet, insanın en büyük terbiye edicisi olan Rabb’i ile irtibatını sağlayan en önemli yollardan biridir. Dolayısıyla kişi ibadete önem vererek Allah ile irtibat halinde olmalıdır. Allah’ın insanları ibadetle yükümlü kılmasının hikmeti, onları maddî ve mânevî her türlü pisliklerden arındırmak, onların ruhlarına musallat olan nefsî hastalıkları gidermektir. Böylece onların Allah’ın razı olacağı bir mertebeye ulaşım sonsuz selamete ve gerçek mutluluğa erişmeleri mümkün olur. Dolayısıyla kişinin Allah ile irtibatının güçlü olabilmesi ve nefsinin arındırması için kişi, ibadetleri huşû ve hudû içerisinde yapmaya özen göstermelidir.¹⁴³

Peki, yapılan ibadetlerin nefis üzerindeki etkisini nasıl anlayabiliriz? Yapılan ibadetler, insanın davranışlarını olumlu etkileyip onu olgunlaştırıyorsa, nefis de arınmış olmaktadır. Çünkü nefsin arınması, insanın davranışlarını ne düzeyde etkilediği ile anlaşılabilir.¹⁴⁴

Halvet eğitiminde nefsin arınması ve temizlenmesi için duanın da çok önemli etkileri vardır. İnsan Rabbine içten ve samimi duygularla dua ettikçe nefsinin aşırı istekleri karşısında mânen daha güçlü olacak ve bu durumdan ilâhî yardım almak sûretiyle kendisini kurtarabilecektir.¹⁴⁵

2.2.2. Kalbin Tasfiyesi

Kalb, bir şeyi çevirmek, bir şeyin altını üstüne getirmek gibi mânâlara gelir. Somut olarak insan bedeninde göğsün sol tarafında bulunur ve çam kozalağına benzer. Somut olarak bir et parçası olan kalp, ana rahminde ilk oluşan organdır.¹⁴⁶ Tasavvufî mânâda kalb ise; madde ve mânânın birleştiği yer, insanın mahiyeti, akıl, ruh, ilâhî latife, Allah’ın tecelli ettiği mahal gibi çok yönlü mânâları ifade eder. Biyolojik mânâdaki o somut et parçası olan kalb, insanda da hayvanda da vardır. Tasavvufî mânâda kalb ise, sadece insanda bulunan ve insanı hayvandan ayıran bir

¹⁴² Ögke, *Kur’ân’da Nefs Kavramı*, s. 99.

¹⁴³ Bayraktar Bayraklı, *İslam’da Eğitim*, 6. Bas., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s. 264.

¹⁴⁴ Aktaş, *Kur’ân’a Göre Nefis Eğitimi*, s. 140.

¹⁴⁵ Aktaş, *Kur’ân’a Göre Nefis Eğitimi*, s. 148.

¹⁴⁶ Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, c. I, s. 445; Cürcânî, *et-Tâ’rifât*, s.178.

özelliğidir.¹⁴⁷

Kur'an-ı Kerim'de, hadis-i şeriflerde ve Arapça tasavvuf kitaplarında geçen “kalp” kelimesi ile Türkçedeki “gönül” kelimesi eş anlamlıdır. Nitekim Kur'an'daki: “Kör olan gözler değil, göğüslerdeki kalplerdir”¹⁴⁸ ayetinde gönül körlüğü anlatılmaktadır.

“Gönül” genel olarak “kalp”, bazen de “nefis” anlamında kullanılan Türkçe bir kelimedir.¹⁴⁹

Yine bir âyette; “*Şunu bilin ki gönüller (ancak) Allah'ı anmakla tatmin olur*”¹⁵⁰ buyrulur, tatmin olmanın ve huzurun mekânı olarak gönüle işaret edilmektedir. “Allah'ı anmaktan kast edilen, bir yönüyle dil ile yapılan tevbe istiğfar, tevhid ve Kur'an okumak, diğer yönüyle de Allah'a karşı sorumluluklarımızı ve kulluk görevimizi yerine getirmektir.”¹⁵¹ Dolayısıyla hem dil hem de yapılan ameller kalbi doğrudan etkilemektedir.

Haz. Peygamber (s.a.v.) bir hadiste; “*Şüphesiz ki bedende bir parça vardır; o düzgün olursa bedenin tamamı düzgün olur, bozuk olursa bedenin tamamı bozuk olur. Dikkat ediniz ki o kalptir*”¹⁵² buyurmaktadır. Burada kastedilen kalbin mânevî yönüdür.

Mutasavvıflara göre kalp, Hakk'ın tecelli ettiği yerdir. Bu nedenle keşf ve ilham merkezidir.¹⁵³ Tasavvufta keşf; “Perdenin açılmasıyla gizli olanın ortaya çıkması demektir. Gaybî hakikatlere, yaşayarak ve temâşâ ederek vâkıf olmaktır.”¹⁵⁴ İlham ise; “Doğrudan ve aracısız Allah'tan alınan bilgi demektir. İlhamî bilgi, ya ilâhî hitabı işitmek ve dinlemek ya da gayb âlemini görmek suretiyle olur.”¹⁵⁵

Tasavvufta da kalbin çok önemli işlevleri vardır, her şeyin merkezindedir.

¹⁴⁷ Cebecioğlu, “*kalb*”, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, s. 341.

¹⁴⁸ El-Hacc, 22/46.

¹⁴⁹ Nihad Sâmî Banarlı, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2009, s. 86-89.

¹⁵⁰ Ra'd, 13/28.

¹⁵¹ Hasan Tahsin Feyizli, *Feyzül Furkan- Açıklamalı Kur'an-ı Kerim Meâli*, Server Yayınları, İstanbul, 2013, s. 251.

¹⁵² Buhari, *es-Sahih, iman*, 39.

¹⁵³ Serrâc, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, s. 556-557.

¹⁵⁴ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 222.

¹⁵⁵ Yılmaz, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, s. 223.

Fiziksel anlamdaki kalp, kanla dokuları nasıl besliyorsa, aynı şekilde mânevî kalp de hikmet ve nur yayarak rûhu besler ve kişiliği de olumsuz özelliklerden arındırır.¹⁵⁶

Robert Frager, “Mânevî kalp tıpkı fizîki kalp gibi işlev görür. Fizîki kalp, insanın en merkezî yerine yerleşiktir; manevî kalp ise alt benlik ile ruh arasında bir yere yerleşmiştir. Fizikî kalp bedeni düzenler; mânevî kalp ise psişeyi düzenler. Kalbin bir yüzü mâneviyat âlemine öbür yüzü ise alt benlik âlemine ve negatif özelliklerimize dönüktür. Fizîki kalp yaralandığında, hastalanırız ve eğer aşırı derecede hasar görürse ölürüz. Eğer mânevî kalbimiz nefsin (ya da alt benliğin) negatif karakteristiklerine boyanırsa, mânen hastalanırız. Eğer kalbimiz tamamen nefsin egemenliğine girerse, mânevî yaşamımız sona erer” der ve yaptığımız olumlu davranışların kalbimizi yumuşattığını ve olumsuz davranışların ise kalbimizi katılaştırdığını da ekler.¹⁵⁷

Halvet eğitiminde kalbi tasfiye etmenin yani arındırmanın yolu Allah’ı çok zikretmektir. Allah’ı anmanın en önemli yollarından biri farz ibadetleri yapmak, diğeri Allah’ın isim ve sıfatlarını zikretmektir. Sâlik, ihlasla, sabırla ibadetlerini ve diğer mânevî egzersizleri yaptığı takdirde bu uygulamalar onun nefsânî eğilimlerini azaltır ve kalbin nuru güçlenir. Kalbin temizlenmesi ancak Allah’ın inayetiyle tam olarak başarılabilir.¹⁵⁸ Kalp, potansiyel olarak Allah’ın nurunun mekânıdır. Eğer ki kalp dünyevî istek ve arzuların kaplamasıyla paslanmışsa o zaman burada Allah’ın nurunu aramak yanlış olur. Kalbin pastan kurtulması ancak “ısrarlı zikir” ile olur. Burada ısrar ve istikrar çok önemlidir. Çünkü kalbin dünyalıktan temizlenmesi uzun ve çetin bir mücadeledir.¹⁵⁹

Halvet eğitiminde sâlik öncelikle zihnini meşgul eden dünyevî düşünce ve kaygılardan uzaklaşıp Allah düşüncesinden başka hiçbir düşüncenin zihnine girmesine izin vermemelidir. Aklını ve kalbini sadece zikre odaklamalıdır.¹⁶⁰ Zikir, kalbi nurlandırır ve nefsin aldaticılığına, daima kötülüğü emreden yönüne karşı teyakkuzda olmamızı sağlar.¹⁶¹

¹⁵⁶ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 47.

¹⁵⁷ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 47.

¹⁵⁸ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 64.

¹⁵⁹ Sayar, *Sûfî Psikolojisi*, s. 80.

¹⁶⁰ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 87.

¹⁶¹ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 109.

Halvet eğitiminde kalbin arınma yollarından biri de tefekkürdür. Bundan dolayı halvet için belirlenen yerin neredeyse boş denecek kadar sade hazırlanması gerekir. Burada amaç, dış uyarıcıları azaltarak dikkati iç dünyaya çevirmektir. Bunun yanı sıra kalbin temizlenip orada ilâhî tecellilerin meydana gelmesi için zihnindeki onu meşgul eden dünyevî algı ve uyarıcılardan da uzaklaşması gerekir.¹⁶²

Halvet eğitiminde kalbin arınma yollarından biri de riyâzettir. Riyâzet de az yemek, az uyumak ve az konuşmak ile olur. Az yemekten şehvet etkisiz hale gelir. Az uykudan parlak ve güçlü bir irade meydana gelir, az konuşmadan da tehlikelere karşı selamette olunur.¹⁶³ Tabi burada az yemek, az uyumak ve az konuşmak ile olan riyâzetin mânevî anlamda etkili olabilmesi için her bir unsurunun ihlasla ve ibadet niyetiyle yapılması gerekir. Bu sayede kalp, devamlı Allah düşüncesi ve zikri ile meşgul olur ve Allah'ın dışındaki şeylere karşı ilgi kesilir.

2.2.3. Rûhun Tahliyesi

Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde Ethem Cebecioğlu rûhu şu üç şekilde tanımlar:

“1- Hareketin temeli (ma bihi'l-hareke): Maddenin mukâbili, yani kuvvet. Madde veya kuvvet, madde veya ruh denildiği zaman bu anlaşılır. Bu, rûhun en genel mânâsıdır. Bu bakımdan ele alınırsa, elektrik başta olmak, üzere, harekete geçirici her kuvvet, bir tür ruh olarak değerlendirilebilir.

2- Hayatın temeli (Ma bihi'l-hayat): Hayat gücü, geniş mânâsıyla bu hayat, bitkisel hayatı içine alır. Bu bakımdan, bütün bitkiler için, ruh tabiri kullanılması vakidir.

3- İdrak'ın temeli (Ma bihi'l-idrak): Bu da, insanî hayatla sonuçlanan hayvanî hayattır. Bu ruh, bitkisel ruhtan da özeldir. Ruh, bu tavrıyla en yüksek zirvesine ulaşmıştır. Bu rûha, rûh-ı insânî denmiştir, ilim irade, kelam, ta'akkul (akletmek), marifet, basit vicdan vs. gibi bütün şuur olayları, işte bu, rûh-ı insânîde ortaya çıkar. Ruh hakkında çok şeyler söylenmiş olmakla birlikte o, küçük veya büyük kıyamete kadar bir varoluş sırrı şeklinde hayatîyetini sürdürecektir. Allah'tan üfürülen ruh, ölümle maddî bedenden ayrılır. Mevlânâ'nın dediği gibi, “Ruh, maddî bedene bir

¹⁶² Ali Ayten- Sevede Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş Bireysel Arınma ve Güzel Ahlak*, Sûfî Kitap, 1. Bas., İstanbul 2017, s. 98.,

¹⁶³ Ali Ayten- Sevede Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş*, s. 100.

iple, boyun ve enseden bağlanmıştır. Azrâil (a.s) bu ipi kesince bedeninin hayatiyeti sona erecek, ruh kendi aslına (Rabb'a), beden de kendi aslına (toprağa) dönecektir.”¹⁶⁴

Frager, ruh ile ilgili olarak ayrıntılı bir sınıflandırma yapmıştır. Frager'e göre insan ruhu tekâmüle dayalıdır ve farklı boyutları vardır. Şöyle ki; “Sûfî Psikolojisi tekâmül sürecine dayalı bir insan ruhu modeli içerir. Ruh yedi yön ya da boyuta sahiptir: Mâdenî, nebatî, hayvânî, insânî, rûhî, sırrî, sırların sırrı boyutlarında. Bunların her birisi yedi bilinç düzeyine sahiptir. Tasavvufta hedef; hepsinin denge ve uyum içinde çalışmasıdır.”¹⁶⁵

Rûhun kemal sıfatına ulaşabilmesi için rubûbiyyet sıfatıyla süslenmesi (tahliyesi) gerekir. Ruh, ruhlar âleminde bulunurken bütün rûhânî ilim ve marifetlere sahiptir. Ancak insan bedenine girince bu nimetlerden mahrum kalır. Ayrıca şehadet âlemine ait ilim ve marifetlerden de haberdar değildir. Bu nedenle hayvânî tabiatının gerektirdiği şekilde hareket ederek kendisini helak edebilir. Bunun önüne geçmek için rûhun eli ve ayağı Allah'ın emir ve yasaklarıyla bağlanmalıdır. Böylece rûhânî sıfatların nefsânî sıfatlara dönüşmesi engellenir. Rûhun doğru gıdalanması ile beşerî kuvvetler, hisler ve diğer sıfatların hepsi tadrîci olarak kaybolur. Çünkü beşerî kuvvet ve sıfatların her biri insanın Allah'tan uzaklaşmasına ve rûhun perdelenmesine neden olur.¹⁶⁶

Ruh sağlığı, beden sağlığını ve insanın mânevî boyutunu doğrudan etkiler. Tasavvufun amacı uyguladığı yöntemlerle bu bütünlüğü sağlamaktır.

Bedenin bir yaşayışı ve gıdaya ihtiyacı olduğu gibi, rûhun da bir hayatı ve gıdaya ihtiyacı vardır. Rûhun gıdası, mâsivâyı, yani Allah Teâlâ'dan gayrı her şeyi terk ederek daima Allah'ı zikretmektir. O'nun rızasına nail olabilmek için, riyâzet yoluyla nefsin etkisini zayıflatmak ve Allah'ı zikrederek ruhu kuvvetlendirmek gerekir. Nasıl ki kara sevdaya tutulan kişi sevdiğini hiç unutmaz her an aklı, kalbi,

¹⁶⁴ Cebecioğlu, “ruh”, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü., s. 507.

¹⁶⁵ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 30.

¹⁶⁶ www. İlim ve Tasavvuf. Com. *Hakikat Yoluyla Rûhun Süslenmesinin Sırları*, Erişim Tarihi:21.05.2020

dili onu söyler. Mü'min de, Allah Teâlâ'yı unutmamalı her an O'nu zikretmelidir.¹⁶⁷

Halvet sürecinde amaç rûhu “Allah’tan başka her şey” demek olan mâsivâdan boşaltıp (tahliye) beden kafesinden kurtarmaktır. Buna da nefsi tezkiye ve kalbi tasfiye neticesinde ulaşılır. Halvette iken devamlı zikirle, ibadetlerle ve riyâzetle rûha ihtiyaç duyduğu gıda verildiği takdirde nefsin etkisi zayıflar, kalbin ve rûhun kişi üzerindeki etkisi kuvvetlenir ve kişi mânevî huzura nâil olur.

2.2.4. Kalp, Nefs ve Ruh Arasındaki Mânevî İlişki

Buraya kadar verdiğimiz bilgilerle, insan kişiliğinin birbiri içine girmiş üç yönünü ve halvet sürecinde bu üç yönün birbiriyle nasıl uyumlu hale getirilebileceğini ele almaya çalıştık. Bu üç yönün yani ruh, kalp ve nefsin yanı sıra bir de bu üç unsurun üzerinde toplandığı maddi varlık olan beden vardır. Bildiğimiz gibi nefis ile ruh kalbi ele geçirmek için sürekli mücadele ederler. Bu mücadele ise beden üzerinde gerçekleşir ve bedenî yani fiziksel özellik ve ihtiyaçlar da bu ilişkiyle bütünleşir. Halvette amaç ortaya koyduğu pratiklerle nefis ile rûhun kalbi ele geçirmek için beden üzerinde verdikleri mücadelede rûhun ve kalbin etkinliğini arttırmak ve nefsin etkinliğini azaltmaktır. Nefsin etkinliği azalınca bedenin ihtiyaçları da buna paralel olarak değişecektir.

Kalp ve nefis bağlantısı ile ilgili olarak, Beyâzîd Bistâmî, “Kalplerin kabzı, nefislerin bastındandır; kalplerin bastı da nefislerin kabzındandır”¹⁶⁸ der.

Şihâbüddîn Sühreverdî’nin belirttiğine göre “Kulun bilinç ve duygu merkezi olan kalbin, biri nefse diğeri de ruha yönelik iki yüzü vardır. Ruha bakan tarafıyla ruhtan, nefse bakan tarafıyla nefsten etkilenir. Nefsin kalp üzerindeki olumsuz etkisi mutmainliğe erinceye kadar sürer.”¹⁶⁹ Bu yaklaşıma göre kalp, ruh ve nefis arasında kalmıştır. İkisi arasında gidip gelir. Nefis mutmain olma noktasına geldiğinde artık olumsuz etkileneceği yön kalmamıştır. Nefsin mutmainlik düzeyine çıkması da kalbin ruh ile etkileşiminin arttırılmasıyla sağlanır.

Ruh bedenden ayrıldığı zaman özgürlüğüne kavuşur. Nefis için ise beden, isteklerinin gerçekleştirilmesi için gerekli bir araçtır. Nefsî istekler, çoğu zaman

¹⁶⁷ www. Dinimiz İslam. Com, *Merak Edilen Konular- Nefs ve Kalp- Nefis Terbiyesi*, Erişim Tarihi: 20.05.2020.

¹⁶⁸ Hucvirî, *Keşfu'l-mahcûb*, s. 525.

¹⁶⁹ Sühreverdî, *Avârifu'l-Meârif*, s. 105-106

bedensel isteklerle örtüştüğü için bunun düşünülmesi normaldir. Mevlânâ Celâleddin Rûmî, bu konudaki düşüncesini Mesnevî'sinde şöyle ifade etmektedir; “Gaflet, dert, tembellik ve gönül karanlığı gibi ne varsa hepsi aşağılık bir şey olan bedenden ileri gelir.”¹⁷⁰

Bu beyitten anlaşıldığı gibi bedenın isteklerinin ruha zarar veren, nefsi kuvvetlendiren bir yönü vardır. Ancak bu durumdan dolayı bedeni salt nefsin hizmetçisi olarak görmek de yanlış olur. Bildiğimiz gibi bedenimizin Allah tarafından onay görmeyen istekleri engellendiğinde beden de ruha hizmet etmeye başlar. Ancak aksi durumda terbiye edilmemiş bir beden çabaya gerek kalmaksızın nefsin kontrolüne girebilir. Yaradılış olarak beden buna yatkındır. İşte insan olmanın sorumluluğu buradan kaynaklanır. Boşluk insana göre değildir. İnsan ne zihnini, ne bedenini, ne kalbini ve ne de nefsinı boş bırakmamalı ve doğruyla, güzelle ve en geniş anlamıyla Allah ile doldurmalıdır ki, boşluklar nefsi emmârenin doldurduklarıyla dolmasın. Halvette de amaç zihni, kalbi, bedeni, rûhu Allah düşüncesiyle doldurarak nefsi emmârenin etkisini kırmaktır.

Frager, nefsin oluşumuyla ilgili olarak ruh ve bedenın fonksiyonunu şu şekilde açıklar: “Nefs; beden ve rûhun karşılıklı etkileşiminin oluşturduğu bir süreç olarak çok durağan yapıda değildir. Esasen rûhun da bedenın de özünde yanlış bir şey yoktur. Ancak ikisinin birleşimini ve etkileşimini sağlayan süreç sapabilir. Ruh bedene girdiğinde, kendi soyut kökeninden kopar ve nefis şekillenmeye başlar. Böylece ruh maddî varlık olan bedende hapsolur ve onun özelliklerini almaya başlar.”¹⁷¹ Böylelikle ruh, bedenden aldığı maddi özelliklerle nefse ait özellikleri taşımaya başlar. Kalp ile nefsin bağlantısı ile ilgili olarak ise kalbin hisseden, nefsin ise eyleme döken yönüne dikkat çeker.¹⁷² Dönüştürülmüş nefis, bu anlamda kalbin hissettiklerine hizmet ederek bu doğrultuda hareket etmeye başlar.

Yahyâ Şîrvânî, kalp, nefis ve ruh ilişkisini şöyle anlatır: “Kalb, ruh ile nefis arasında bir neticedir ve bu ikisi arasında bulunur. Nefs ile ruh arasında mevcut olan mânevî bağın varlığından dolayı kalbin her iki tarafa da meyli vardır. Eğer kalb, ruh tarafına meyleder ve onunla birleşirse; ilim ruhu ile canlanır. Rûhun yardımıyla

¹⁷⁰ Mevlânâ Celâleddin Rûmî, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, MEB Yayınları, İstanbul, 1991, c. III, s. 291.

¹⁷¹ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 70.

¹⁷² Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 51.

kuvvetlenir ve marifet nuru ile nurlanır. Bunun neticesinde, nefsi kendine tâbi kılarak ondan birtakım faydalı bilgiler ve ilhamlar elde eder. Böylece kalb nurlanır ve etrafındakileri de aydınlatır. Neyin zararlı, neyin faydalı olacağını görür, istikrar bulur. Nefsin gözü aydınlanır, itmi'nâna ulaşır ve asıl kaynağına dönerek, hevasından emin olur. Yitirdiğini bulur, Allah'ın emrine uyar, sıhhate kavuşur, kalbin iradesine girerek kurtulur. Böylece Allah'ın (cc): “*Nefsini maddî ve mânevî kirlerden arındıran felâha erer.*”¹⁷³ fermanının şerefine layık olur. Allah (cc), onun için: ‘*Ey gönül huzuruna ermiş (mutmain) nefis!*’¹⁷⁴ diye buyurmuştur.”¹⁷⁵

Görüldüğü gibi kalp- ruh- nefis üçlüsü arasında çok sıkı bir mânevî etkileşim vardır. Hiçbiri diğerinden bağımsız değildir. Birbirlerini olumlu ve olumsuz etkilemeleri söz konusudur. Bu bağlamda, nefis terbiyesi yöntemleri ve özellikle bu yöntemlerden biri olan ve diğer pratikleri de içinde barındıran halvet üzerinden yola çıkacak olursak, bunun uygulanması sırasında bedensel ve ruhsal yönden farklı birçok etkileşimin olacağı ve bunun sonucunda eğitimin gerçekleşeceğini söyleyebiliriz.

2.3. Halvet Esnasında Yapılan Amellerin Fiziksel ve Mânevî Etkileri

Halvet esnasında yapılan uygulamaların elbette ki hem bedensel hem de ruhsal etkileri vardır. Bu uygulamaların, amellerin, insanı mânevî anlamda etkilemesi ve tam bir değişim ve dönüşümün gerçekleşmesi için ihlaslı yapılması, Allah rızası gözetilerek yapılması gerekir. Ayrıca bu amellerin ibadet niyeti ve şuuruyla yapılması gerekmektedir. Halvetten gaye zaten bunların ihlasla ve ibadet bilinciyle yapılmasıdır yoksa örneğin riyâzet yaparken amaç fit bir görünüme sahip olmak değildir. Halvetin mânevî etkisi, asıl olarak halvetten sonraki yaşantı ile ortaya çıkar. Kişi, halvetten sonraki hayat tarzına dikkat edip bunu davranışlarına, hal ve hareketlerine yansıtmalıdır.

Şimdi halvet esnasında yapılan bazı amelleri ve bu amellerin kişi üzerindeki etkilerini irdeleyelim.

¹⁷³ Şems 91/9.

¹⁷⁴ Fecr 89/27.

¹⁷⁵ Cemâlüddîn Yahyâ b. Seyyid Bahâiddîn eş-Şîrvânî, *Şifau'l-Esrar*, 3. Baskı, Hazırlayan: Mehmet Rıhtım, Sûfî Yayınları, İstanbul, 2014, s. 71.

2.3.1. Zikir

Zikir; “anma, düşünme, hatırlama, beyan ve ifade etme, dil veya kalple Allah’ı anma” anlamlarına gelir.¹⁷⁶

Tasavvuf ıstılahında ise zikir; bazı kelimelerle Allah’ı anmak, unutmamak, hatırdan çıkarmamak ve gafletten kurtulmak anlamlarına gelmektedir.¹⁷⁷

Zikir üç kısma ayrılır:

Birincisi, lisanın zikridir ki bu zikir çeşidi kalpten destek alır ve kişi sürekli tekrar ettiği takdirde zikrettiği ismi işitmekten hoşlanmaya ve bundan tat almaya başlar.

İkincisi Kalbin zikridir. Bu zikir çeşidi havassın zikridir. Bu aşamada kişi sevdiğinin hakikatini kalpte tasavvur eder ve bu tasavvurda yoğunlaşır.

Üçüncüsü de sırrın zikridir. Bu zikir Havâssu’l-havassın zikridir. Sırrın zikri, vuslat erbâbının makamıdır. Bu zikir çeşidi, zikreden kişinin zikredilende erimesi ve nihayetinde izinin kaybolması şeklinde tecelli eder. ”¹⁷⁸

Allah-û Teâlâ, kalplerin huzur bulmasının kulun yaratıcısını zikretmesiyle mümkün olacağını bildirerek şöyle buyurmuştur; “*Onlar (Allah’a yönelenler), iman eden ve Allah’ı anmakla kalpleri huzura kavuşan kimselerdir. Şunu iyi bilin ki gönüller (ancak) Allah’ı anmakla huzura kavuşur.*”¹⁷⁹

Halvette iken zikre başlamadan önce kişi, kendisini psikolojik ve fizyolojik olarak zikre hazırlamalıdır. Şeyhinin belirlediği evrâd-ı ezkar aralıksız olarak tekrar edilmelidir. Bu arada zikreden kişi, kalbe odaklanmalıdır. Defalarca tekrar edilen zikir zamanla dilden kalbe iner. Bu aşamadan sonra kalbe ilham olunur ve sıra dışı haller yaşamak olasıdır. Zikir sırasında meydana gelen bu haller genel olarak sûfî tecrübelerini oluştururlar.¹⁸⁰ Bu hallerin yaşanması belli bir mânevî makamda olduğunu gösterir.

Zikir esnasında kişi, fiziksel ve ruhsal değişikliklere uğradığı için bu yönde

¹⁷⁶ Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, C. II, s. 1507-1509; Râgıb İsfahânî, *el-Müfredât*, s. 179-180; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, c. II, s. 346.

¹⁷⁷ Uludağ, “Zikir”, *DİA*, c. XIII, s. 561

¹⁷⁸ Cebecioğlu, “zikir”, s. 728-729.

¹⁷⁹ er-Ra’d, 13/28.

¹⁸⁰ Sayar, *Sûfî Psikolojisi*, s. 67.

bazı tehlikelerle de karşı karşıya kalabilir. Bu anlamda halvette iken zikrin mutlaka bir mürşidin gözetiminde yapılması gerekmektedir. Kişinin seviyesine göre hangi zikri çekeceğine de mürşid karar vermelidir. Çünkü bazı esmâların zikri, henüz olgunlaşmamış olan mürîde ağır gelebilir. Allah'ın isimlerinin doğru kullanılmaması hem zikreden kişi hem de etrafındakiler için kötü sonuçlar meydana getirebilir. Hatta bunlar kendilerini fiziksel belirtiler olarak dışa da vurabilirler.¹⁸¹

Anlaşıldığı gibi halvette iken zikir, kişinin mertebesine ve nefsinin durumuna göre mürşid tarafından belirlenir. Özel bir durum olmadığı sürece nefis mertebelerine göre uygun zikirler şu şekilde belirlenmiştir.

1. Nefs-i Emmâre (Lâ İlâhe İllallah)
2. Nefs-i Levvâme (Allah)
3. Nefs-i Mülhime (Hû)
4. Nefs-i Mutmainne (Hakk)
5. Nefs-i Râziyye (Hayy)
6. Nefs-i Marziyye (Kayyûm)
7. Nefs-i Kâmile (Kahhâr).¹⁸²

Zikirde esas olan şey, odaklanma, nefes, hareket ve iç veya dış sesin uyumudur. İbadetlerde olduğu gibi zikirde de kendini tam olarak vermek şarttır. İbadetlerin de zikrin de kişi üzerindeki belirti ve etkileri yavaş yavaş oluşur.¹⁸³

Zikrin yapıldığı ortam, zikri yapanın fiziksel ve psikolojik yapısı bu belirtileri farklı şekillerde etkilemektedir. Örneğin; halvet gibi, zorlu koşullarda yapılan zikir, sadece nefes alıp vermeyi etkilemez. Bununla birlikte, kanı da etkiler ve kişinin derinliğine nüfuz eder. Sessiz ve dış etkilerden uzak olan bu ortam kişinin zihninin tamamen zikre odaklanmasına imkan sağlar. Zihnin odaklanmasından, duyular ve kan etkilendiği gibi bireyin genleri ve molekülleri de etkilenir.¹⁸⁴

Beyin üzerine yapılan çalışmalar, zikir esnasında oluşan belli hareketlerin bilincin belli düzeyleri ile paralel gittiğini varsayar. Araştırmalar bunun sebebini şöyle açıklar: “Beyinde bulunan duygu ve düşünce merkezleri, beyin kabuğundaki

¹⁸¹ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 164.

¹⁸² H. Hüseyin Top, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001, s. 146-147-148.

¹⁸³ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 164.

¹⁸⁴ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 171.

korteks motor bölgelerine çok yakındır ve beyindeki uyarılar ve dalgalar yayılıp komşu dokulara da ulaşma eğilimindedirler; bu yüzden hareket bölgelerindeki önemli değişiklikler, düşünce ve duyguları etkiler. Bedenin duruşu, kan dolaşımı ve nefesin, beyin üzerinde tahmin edilenden daha fazla etkisi vardır.”¹⁸⁵

Belirli lafızları tekrar etmek anlamındaki zikir, yoğunlaşmayı sağlayarak, bilinci farklı durumlara yönlendirebilir. Belki de zikrin dilden kalbe inmesi bilinçte yer etmesi anlamı taşımaktadır. Böylece kişiye ilham ve farklı âlemlerin kapısı açılır.¹⁸⁶

Bazı araştırmalar da bedensel duruşların bilinçte değişikliklere neden olabileceğini ortaya koymuştur. Bu değişiklikler genellikle halvet ortamında yapılan ibadet ve zikirler için söz konusudur. Özelsel’e göre; “İslâmi açıdan uygulamalarla sağlandığı düşünülen ruhsal gelişim veya bilinç genişlemesinin fizyolojik açıklaması burada yatıyor olabilir.”¹⁸⁷

Frager ise, zikir sırasında yaptığımız hareketlerin yani başı aşağıya doğru sonra yukarı ve sonrasında da kalbe bakacak şekilde yarım daire yaparak hareket ettirmenin göbekten alna ve oradan da kalbe doğru bir enerji akımı oluşturabileceğinden bahseder.¹⁸⁸

Yine bu hareketler, beyindeki sinir hücreleri arasındaki aktiviteyi arttırma özelliğine sahip olan iç kulağı uyarırlar. İç kulağın uyarılması namaz esnasında bile harekete geçer ki namazdaki hareketler zikir sırasında yapılan hareketlere nazaran çok yumuşak kalmaktadır.¹⁸⁹

Beynin ve denge merkezinin bu hareketlerle fazla uyarılması “beden dışı deneyimlerin yani, düşme, dönme veya havada süzülüyormuş hissinin oluşmasına neden olmaktadır. Özelsel, iç kulağın işlevini şöyle bir mekanizma ile anlatır; “İçkulak beyindeki diğer sistemlerin, özellikle görme duyma ve dokunma algılarının harekete geçmesiyle yakından ilintilidir. Bazı algı organlarının yolladığı sinyaller orta beyinde bütünleştirilir, sınıflanır ve kontrol edilir, gerekirse kortekse yolları.

¹⁸⁵ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 164.

¹⁸⁶ Sayar, *Sûfî Psikolojisi*, s. 67.

¹⁸⁷ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 165.

¹⁸⁸ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 180.

¹⁸⁹ Özelsel, *Halvet'te 40 Gün*, s. 165.

Orta beynin çok önemli bir işlevi de bütün düşünce mekanizmasını içinde barındırmasıdır; herhangi bir duyu organından gelen sinyaller, iç kulakla gelenlerle birlikte korteksteki bilinç bölgelerine iletilmeden önce burada entegre edilir. Şâyet iç kulak az aktif, çok aktif veya hiç aktif değilse, bunun kuşatıcı ve gevşetici etkileri olabilir. Bu narin ve farklı duyu organı, son araştırmaların gösterdiğine göre, sadece dengeli durmamızı değil dengeli düşünmemizi (açık ve net) de sağlar.”¹⁹⁰

Bilimsel araştırmaların sonuçlarının tasavvufî düşüncenin açıklamalarıyla benzerlik göstermesi önemli bir noktadır. Zikir yapmanın, kişinin beyinde meydana getirdiği değişiklikler onun davranışını ve kişisel gelişimini de olumlu etkilere sebep olduğu sonucu ortak bir sonuçtur. Mesela Mevlevîlerin zikri olan “Allah” lafzı, diğer esmânın hepsini ifade eder ve en yüce isim olarak bilinmektedir. Allah lafzının zikredilmesi, mertebe olarak nefs-i levvâme derecesinin zikridir. Nefs-i levvâme mertebesinin hastalığı olan ikiyüzlülüğün şifası olarak zikredilir.¹⁹¹ Bu anlamda her zikrin farklı bir fonksiyonu olduğunu söylemek yanlış olmaz.

Ender Saraç,¹⁹² Allah’ın 99 isminin yaymış olduğu enerjinin gücünden bahseder. Şöyle ki; “Son ve bozulmamış kaynak olan Kur’an’da, Allah’ın sonsuz ve kavranamayacak kadar çok özelliği ile 99 güzel ismi olduğu, bu isimlerin her birinin enerjisinin ve etkisinin farklı olduğu ve en güzel isimlerin O’nda olduğu belirtilmiştir. Benim hissettiğim kadarıyla ise bu isimler, en güzel olma sıfatlarının yanı sıra en etkili enerjileri yayma ve açığa çıkarma gücüne sahiptir. Allah’ın 99 ismiyle, bilerek ve tekniğine uygun enerji çalışması yapan kişi birkaç hafta içinde bedensel ve ruhsal yapısında şaşırtıcı değişiklikler görecektir” der.¹⁹³

Bu noktadan hareketle, her zikrin beyin belirli bir bölgesini aktif hale getirdiğini söylemek pek de yanlış olmaz. Bu etkinin sunucunda da bedensel değişikliklerin oluşması doğal bir sonuç olarak karşımıza çıkar. Dolayısıyla halvet esnasında yapılan zikirler mürîdin durumuna göre mürşid tarafından belirlenir ve tam bir huşû ve hudû ile çekilen zikirler kişinin hem fiziksel hem de mânevî anlamda

¹⁹⁰ Özelsel, *Halvet’te 40 Gün*, s. 166.

¹⁹¹ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 72.

¹⁹² 1959 yılında İzmir’de doğdu. 1990 yılından bu yana Ayurveda çalışmaları yapan Ender SARAÇ, 1994’te Türkiye’nin ilk doğal tıp ve estetik merkezi olan Hay Sağlık Merkezi’ni kurdu ve halen bu klinikte çalışmalarını sürdürmektedir. Bkz. <https://endersarac.com>, Erişim Tarihi:14.07.2021

¹⁹³ Ender Saraç, *Ruhsal Gelişim ve Kader*, Doğan kitap, İstanbul, 2007, s. 72.

değişim ve dönüşümüne katkı sağlar.

2.3.2. Riyâzet

Riyâzet; terbiye ve ıslah etme, idman yapma, eğitime gibi anlamlara gelir.¹⁹⁴ Tasavvufî bir terim olarak ise; az yemek, az konuşmak ve az uyumak suretiyle nefsi eğitmek ve iyiliğe, ibadete alıştırmak mânâsına gelir.¹⁹⁵ Bir başka tarife göre ise riyâzet, kişinin nefsinde hâkim olmasını, süflî arzu ve isteklerini dizginlemesini ve hayatını disipline etmesini sağlar.¹⁹⁶

Riyâzet, nefsin arzularını dizginleyip nefsânî duygu ve düşünceleri ıslah etme, şehvî dürtüleri kontrol altında tutma gayretidir. Riyâzet, nefsin etkisini zayıflatıp rûhun etkisinin hâkim olmasını sağlar. Sıkıntılar, zorluklar, arzular ve şehvî duygu ve düşüncelerden vazgeçmek, bunların esaretinden kurtulmak sâlikin olgunlaşmasını sağlar. Hakk'ın dostluğunu elde etmek, nefsin esaretinden kurtulmaya, şeytanın tuzak ve hilelerinden kaçınmaya, dünyanın aldaticılığına ve süsüne kanmamaya bağlıdır.¹⁹⁷

Sâlik, aklını meşgul eden her türlü fizyolojik ve psikolojik iç oluşumları denetim altında tutabilmek için az yeme, az uyuma, devamlı oruç tutmak gibi bedeni riyâzetlere yani tekniklere başvurur ve bu teknikleri uygulayabilmesi için de belli bir süre insanlarla olan ilişkilerini en alt seviyeye indirgeyerek halvete çekilip münzevî bir hayat yaşaması gerekir. Bu bir eğitim sürecidir. Daha sonrasında ise bu uygulamaları alışkanlık haline getirip amellerine yansıtmalıdır.¹⁹⁸

2.3.2.1. Az Yeme

Az yemek İslâm dininin genel anlamda tavsiye ettiği bir uygulamadır. Nitekim Hz. Peygamber (s.a.v.) bu konuda şöyle buyurmaktadır; “*Âdemoğlu karnından daha kötü bir kap doldurmamıştır. Hâlbuki insana, belini doğrultacak (kadar) birkaç lokma yemesi yeterlidir. Eğer illa yemek durumunda ise, bâri midenin üçte birini yemeğe, üçte birini içeceğe, kalan üçte birini de nefese ayırarak boş*

¹⁹⁴ Râgıb İsfahânî, *el- Müfredât*, c. I., s.522.

¹⁹⁵ Vahit Göktaş, *Modern İnsanın Bir İhtiyacı Olarak Riyâzet ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Riyâzetle İlgili Görüşleri*, Ekev Akademi Dergisi, Sayı: 50., Yıl: 2012, s. 48.

¹⁹⁶ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, s. 297-298.

¹⁹⁷ Öncel Demirdaş, *Riyâzet Eğitimi ile Gerçekleşen Mânevî Olgunluk*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, , Sayı 1, 2011, c. 11, s. 89.

¹⁹⁸ Hayati Hökelekli, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, 2. Bas., Ankara, 1992, s. 324

bıraksın. „¹⁹⁹

Halvette iken nefsi terbiye etmenin bir yolu da az yemektir.

Açlığın faydaları Gazzâlî'nin İhyâ-u Ulûmi'd-Dîn adlı eserinde şu şekilde sıralanmıştır:

“1. Fazla kanın hüçûm etmemesinden dolayı kalp cilâlanır ve kişinin basireti açılır. Çünkü tokluk, tembelliğe neden olur ve kalbi körleştirir.

2. Açlık, kalp yumuşaklığı sağlar. Bu da zikirden zevk almayı, ondan etkilenmeyi ve zikre devam etmeyi sağlar.

3. Az yeme; böbürlenmeyi, kibri, zevk-i sefayı yok eder.

4. Aç kalmak kişinin diğer aç ve muhtaçların halini daha iyi anlamasını sağlar.

5. Aç kalmak kişideki kuvvet ve şehveti kırar. Böylece kötülüğe meyil azalmış olur. Çünkü birçok asiliğin, kötülüğün temelinde kuvvet ve şehvet etkilidir.

6. Çok yiyen çok su içer. Çok su içen de çok uyur. Dolayısıyla az yiyen az su içer ve az su içen de az uyur.

7. Çok yemek çok ibadet etmeye engel oluşturduğu için ibadetin devamını sağlamak ve daha kolay yapabilmek için az yemek elzemdir.

8. Çok yemek birçok hastalığa da davetiye çıkarır. Beden sağlığı ve hastalıklara karşı dirençli ve çevik olmak için az yemek gerekir.

9. Az yemeği alışkanlık haline getiren kimse, aza kanaat etmesini öğrenir ve az ile geçinebilir. Dolayısıyla az yemek kişi için geçim kolaylığı sağlar.

10. Kişi az yemek sayesinde artırabildiğini ihtiyaç sahiplerine verebilir. „²⁰⁰

Fiziksel ve ruhsal bir perhiz olan yemenin kısıtlanması uygulamasının tabi ki hem fizyolojik hem de mânevî etkileri olmaktadır. Fiziksel olarak en başta sindirim sistemi olmak üzere, sinir sistemi, dolaşım sistemi, kalp ve kanın içeriği üzerinde etkileri mevcuttur. Birçok hastalığın temelinde beslenme ile ilgili yanlış uygulamaların sebep olduğu bilinmektedir.

¹⁹⁹ Tirmizî, *es- Sünen*, Zühd, 47.

²⁰⁰ Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, Haz. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1985, c. III, s. 194-203.

Hayatımızın başlangıcından sonuna kadar aktif bir şekilde çalışan sindirim sistemi, az yemenin etkisiyle çok yorulmaz. Oruçta ise tam bir dinlenme söz konusudur. Orucun en açık etkisi karaciğer üzerinedir. Karaciğerin vücut üzerindeki fonksiyonları çok yönlüdür. Yağların sindirilmesini sağlayan madde olan safrayı yapımı, enerji için kullanılan glikojenin yapımı, hücrenin yapıtaşı olan protein moleküllerinin oluşturulması, toksinlerin yani zehirli maddelerin etkisiz hale getirilmesi ve kan yapımı gibi hayati görevleri olan bir organdır.²⁰¹ Bugünün tıbbı, birçok hastalıkların başlangıç sebebi olarak karaciğerin yükünün artmasını göstermektedir. İşte oruç, karaciğere bir günde üç-dört saatlik bir istirahat sağlar. Az yemeği alışkanlık haline getirmenin ise karaciğeri çok rahatlatacağı kesindir. Bu rahatlama ile karaciğer kendini yenilemeye başlar. Bu da vücudun dengesini korumasını sağlar.²⁰²

Az yemek, nefsî istekleri özellikle de şehvî duyguları azaltmaktadır. Şehvî duyguların istirahat halinde oluşu, bütün sinir sistemini olumlu etkileyen bir durumdur. Bazı kimselerin, oruçluken sinirli oluşlarının sinir sistemiyle alakası yoktur. Bu yön nefse ait bir etkidir. Vücutta biriken toksin maddeler diğer sistemleri olduğu gibi sinir sistemini de olumsuz etkiler. Yorulmayı gerektirecek bir durum olmadan kişinin kendini yorgun hissetmesine neden olur. Karaciğerin sağlıklı oluşu bedeni zehirli maddelerden temizleterek sinir sisteminin yorulmasına engel olmuş olur.²⁰³

Halvet sürecinde az yeme, bir ibadet olan oruç ile gerçekleştirilir. Böylece kişi halvette riyâzet yaparken az yeme uygulamasını, oruç tutarak yaptığı için bir ibadet şuuru ile yapmış olur. Bu da nefsiyle olan mücadelesinde ona iradi olarak ayrıca bir güç verir. Az yemek nefsin olumsuz etkisini azaltarak, gönlü saflaştırır ve zihni güçlendirir. Böylece kişi daha sağlıklı düşünebilir ve daha doğru kararlar alabilir. Açlık insanı daha sakin ve huzurlu yapar ve kişiyi kulluğa yönlendirir. Az yemek, nefsin beden üzerindeki hâkimiyetinin sonu demektir.²⁰⁴ Kişi az yiyerek bedenin enerjisini azalttığı için doğrudan nefsin de enerjisini de azaltmış olur.²⁰⁵

²⁰¹ Mehmet Özden, “karaciğer”, *Anatomi ve Fizyoloji*, Ankara, 1990, s. 175.

²⁰² Halûk Nurbâki, *Sonsuz Nur*, 5. Bas., Damla Yay., İstanbul, 2002, s. 174.

²⁰³ Nurbaki, *Sonsuz Nur*, s. 174.

²⁰⁴ Ögke, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, s. 100.

²⁰⁵ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 157.

Kişi oruçluyken, bedensel anlamda kandaki kolesterol seviyesi düşer. Bu durum, sürekli az yemek yiyen bir kişi için zaten normaldir. Oruçlu olunan zamanda, daha önceden damar etrafında birikmiş olan kolesterol de kana karıştırılarak damar sertliklerinin önüne geçilmiş olur. Özellikle öğleden sonra tansiyon bir miktar düşer ve damarlara kanın yapmış olduğu basınç azalır. Bu nedenle damarlarda da bir istirahat durumu söz konusu olur. Bugün, kalbe ya da beyne giden damarların tıkanması sonucu oluşan kalp krizi ve felç gibi birçok hastalığa neden olan damar sertliği böylelikle engellenmiş olur. Kalp üzerinde ise, çok yemenin üç yönden etkisi vardır: Birincisi, dolu bir midenin oluşturduğu basınç kalp ritminin artmasına sebep olarak, kalbi gereğinden fazla yorar. Az yemek, kalp ritmini onu yoracak kadar etkilemez. İkinci yön ise dengesiz beslenme sonucunda oluşan damar sertliğinin oluşturduğu durumlardır. Kalbi besleyen damarların daralması ve sertliği, kalbe giden kan akımının azalmasına neden olur. Böylelikle kalp kendi kendini beslemek için daha çok kan pompalama ihtiyacı duyar. Üçüncü yön ise, çok yemenin sinir sistemi üzerinde yaptığı olumsuz etkinin kalbi olumsuz etkilemesidir.²⁰⁶

Az yemek, canının istediği her şeyi yememek ve kendini bu noktada kontrol edebilmektir ve doğrudan sabırla bağlantılı bir konudur. Sabır, hayatın her evresinde insan için elzemdir. İşte oruç veya az yemek, somut bir sabır alıştırmasıdır. Kişiyi dışarıdan gelen her türlü zorluklara karşı daha dayanıklı ve sabırlı hale getirecektir. Sabır, kişiyi çabalamaya yönlendirir ve sonuca yönelik bir teslimiyeti öngörür. Sabır çalışmadan beklemek değildir ve kişiyi cinnetten, nefsi zahmetten ve ruhu da mahvolmaktan korur.²⁰⁷ Orucun ve az yemenin kişinin iradesi üzerinde yaptığı sağlamlaştırıcı etkisi göz ardı edilemez. Canımız her istediğinde, istediğimiz şeyi kendi isteğimiz ve irademizle almamayı tercih etmiş oluyoruz. Günlük hayatta isteklerimize karşı hiç fark etmediğimiz bir şekilde boyun eğiyoruz. Oruç disiplini bize bu kontrolü hatırlatıyor.²⁰⁸

Az yemek kişideki kanaatkârlık duygusunu geliştirerek daha doyum içinde bir hayat geçirmesini sağlar. Hayatın gerçek anlamı üzerine düşünmeyi ve maddî dünyanın ne kadar geçici ve hakiki olmaktan ne kadar uzak olduğunun idrakine varmayı sağlar. Halvet eğitiminin olmazsa olmazı olan ve riyâzetin en önemli ayağı

²⁰⁶ Nurbaki, *Sonsuz Nur*, s. 175-176.

²⁰⁷ Nurbaki, *Sonsuz Nur*, s. 89.

²⁰⁸ Frager, *Kalp-Nefs-Ruh*, s. 158.

kabul edilen az yeme, kişinin beden sağlığını korumasının yanısıra sabır ve kanaatkarlık duygusunu güçlendirerek kişilik gelişimini olumlu etkiler.

Tüm bu açıklamaların sonucunda gerek halvet sürecinde ve gerekse de halvetten sonra oruç tutmanın veya az yemeyi alışkanlık haline getirmenin kişinin hem ruh hem de beden sağlığını olumlu etkilediğini, hem hastalıklara karşı koruduğunu hem de mânevî gelişimine katkı sağladığını söyleyebiliriz.

2.3.2.2. Az Uyuma

Halvet eğitiminde uygulanan riyâzetin ikinci önemli sacayağı az uyumaktır. Az uyumaktan maksat gece ibadetini yapmak, seher vakitlerinde uyanık olup ibadet ve zikir ile meşgul olmaktır. Gece ibadeti kalbi diri tutarak kişinin mânevî gelişimini sağlar. Çok uyumak insanı tembelleştirir. Çok uyumanın bir nedeni çok yemektir. Çok yiyen çok uyur, çok uyuyan da ömrünü bereketsizleştirir ve aynı zamanda birtakım bedensel rahatsızlıkların oluşmasına sebep olur.²⁰⁹

2.3.2.3. Az Konuşma

Az konuşmak, iç dünyayı kontrol altında tutma noktasında önemli bir yardımcıdır. Az uyuma bahsinde olduğu gibi az konuşma da esasen az yemekle doğrudan ilgilidir. Dolayısıyla riyâzetin en önemli ayağı az yemektir. Çünkü diğer unsurlar da bu unsurun gerçekleşmesine paralel olarak gerçekleştirilebilir.

Çok ve lüzumsuz konuşmak dedikodu, yalan, iftira vs. gibi kötülükleri beraberinde getirir. Peygamber Efendimiz (s.a.v), “*Allah’a ve ahiret gününe inanan ya hayır söylesin ya da sussun.*”²¹⁰ buyurarak konuşmadaki dengenin nasıl olması gerektiğini bildirmektedir.

Çok konuşmak, insanın mânevî yönünü zayıflatan, ufkunu daraltan bir durumdur. Bunun tam tersi olan ve riyâzetin önemli unsurlarından biri olan az konuşmak ise insanın mâneviyatının güçlenmesine ve ufkunun derinleşmesine vesile olmaktadır. Sükût etmek, kelimelerin kavramların, sembollerin ve formüllerin ötesinde bir gerçekliktir. Sükût etmek dilin, zihin üzerindeki etkinliğini kırar ve hem

²⁰⁹ Gökaş, *Modern İnsanın Bir İhtiyacı Olarak Riyâzet ve Erzurumlu İbrahim Hakkı’nın Riyâzetle İlgili Görüşleri*, s. 52.

²¹⁰ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî en-Nevevî, *Riyazu’s- Salihin*, Hadis No: 1509.

maddi hem de mânevî birtakım gerçeklikleri tecrübe etmemize imkân sağlar.²¹¹

Halvette iken kişi gereksiz konuşmalardan dünya kelâmı etmekten mümkün olduğunca kaçınmalıdır. Zaten halvette az konuşmaktan maksat kalbi devamlı olarak tefekkür ve tezekkür ile meşgul etmektir. Kişi az konuştuğunda içinde ve çevresinde olup biten hadiseleri ve hakikatleri tefekkür ve tezekkür etme imkânı bulur.²¹²

Halvet, kişiyi dilin tehlikelerinden korur. Çünkü halvette konuşulacak kimse yoktur. Orada sadece Allah (c.c) zikredilir. Halvette yaşanan bu süreçlerin kişiyi mânen geliştirmesi için daha önce de ifade ettiğimiz gibi her bir unsurun ibadet niyeti ve şuuruyla yapılması gerekmektedir. İşte halvet, bu alışkanlıkları kazanıp kişinin kendisini hem bedenlen hem rûhen hem zihnen hem de kalben eğitme sürecidir.

2.4. Halvet – Ruhbanlık – Meditasyon İlişkisi

2.4.1. Halvet - Ruhbanlık İlişkisi

Ruhbaniyyet kelime olarak R-H-B kökünden türemiştir. Bu kökten “rahip” ve çoğulu “ruhban” gelmektedir. Ruhbaniyyet kavram olarak ise ‘ korku’, rahip ise ‘korkan kimse’ demektir. İşte bu bağlamda Arapça’da nefis tezkiyesi için münzevî hayat yaşayan Hristiyan zahitleri tanımlamak için rahip (korkan, çekinen) kelimesi kullanılmıştır.²¹³

Istilâhi mânâda Ruhbâniyyet; korku sebebiyle dünyaya sırt çevirmek, nefsin zaaflarından dolayı ormanlara ve dağlara çekilmek, kadınlardan kaçınmak, aile birliği kurmamak veya eş vazifesinden uzak durmak, dünyadan bütün alakasını kesmek anlamlarına gelir.²¹⁴

Ruhbanlık ile sûfî yaşantıları arasında; sûfîlerin nefislerini terbiye etmek için riyâzet yapmaları, ruhbanlık anlayışında başta mağaralarda, ıssız yerlerde daha sonraları ise manastırlarda yaşanan münzevî hayatın sûfîlerde de başta dağlarda, mağaralarda, ıssız yerlerde, daha sonraları da tekke ve zâviyelerde uygulanması,

²¹¹ İbrahim Emiroğlu, *Sûfî ve Dil*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002, s. 170.

²¹² İbrahim Işıtan, *Sûfî Psikolojisi*, s. 247.

²¹³ Fahrettin er-Râzi, *Tefsîr-i Kebîr, Mefâtihu'l Ğayb*, Akçağ Yayınları, Mısır, 1937, c. XXI, s. 340; Ebu'l 'Alâ el- Mevdûdi, *Tefhîmü'l Kur'an, Kur'an'ın Anlamı ve Tefsîri*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003, c. VI, s. 30.

²¹⁴ M. Tayyib Okıç, *İslamiyette Kadın Öğretimi*, Diyanet Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1978, s. 27-28.

sûfilerin bir kısmının evlenmeme yönündeki tercihleri²¹⁵ gibi birtakım benzerlikler olsa da Ruhbanlık; Hristiyan inancında Tanrı'ya ulaşmak için hayattan ve insanlardan tamamen kopmak, dünyadan her anlamda kendini soyutlamak anlamını taşıyan bir “din görevlisi” sınıfıdır²¹⁶ ve İslâmiyetin kabul etmediği bir anlayıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.v) de evlenmemenin, manastırlara çekilmenin, sürekli oruç tutmanın İslâm'da yeri olmadığını belirtmiştir. Hatta devamlı oruç tutacağını, hiç evlenmeyeceğini, geceleri devamlı ibadet edeceğini söyleyen sahabileri böylesi aşırılıklardan men etmiştir.²¹⁷

Tasavvuftaki halvet ve çile anlayışının Hristiyanlıkta, çok daha farklı olduğunu söyleyebiliriz. Hristiyanlıktaki bu anlamda yapılan uygulamalar halvet değil ruhbâniyettir. Çünkü tasavvuf anlayışındaki halvet ve uzlet, bir sülûk yani eğitim metodudur ve zaman açısından da sınırlıdır, genellikle kırk gün olduğu için de "çile" kelimesiyle karşılanmıştır. İşte, tasavvuf düşüncesindeki halvet anlayışının Hristiyanlıktan geçmediğini buradan anlayabiliriz.

Öte yandan, Halvetî şeyhi Ömer Fuâdî (ö. 1046/ 1636), bazı insanların Halvetileri, ruhbanlıkla itham ettiklerini söyler ancak Hristiyan ruhbanların et yemeyi terk ederken Halvetîlerin ise böyle bir alışkanlıklarının ve yaşayışlarının olmadığını belirtir. Ömer Fuâdî, Halvetilerin, hem niyet hem de şekil ve inanç bazında Hristiyan ruhbanlardan tamamen farklı olduklarını ortaya koymaya çalışır.²¹⁸

Halvet eğitimi, içerisinde riyâzet ve mücâhedeyi barındıran, sıkıntılara göğüs gerebilmeyi, zorluklarla baş edebilmeyi öğreten bir eğitim metodudur. Nefsânî birtakım duygu ve düşüncelerden kurtulmanın, gaflet uykusundan ve yaşamın anlamsız ve boş olduğu hastalığından kurtulmanın yolu yordamıdır halvet. Halvet çile çekmektir, her şeyden el etek çekip uzaklaşmak değildir. Yani halvet, ruhbanlık değil, aksiyondur.²¹⁹

²¹⁵ Ahmed Cahit Haksever, *Günümüz Tasavvuf Meseleleri*, KDY Akademi, Ankara 2021, s. 25-26.

²¹⁶ Süleyman Tevfik, *Ruhban Cinayetleri*, Meşrutiyet Yayınları, İstanbul 1900, s. 36.

²¹⁷ Buhari, *es-sahîh*, Nikah 1, Savm 10; Müslim, *es-sahîh*, nikah 5.

²¹⁸ Ömer Fuâdî, *Risale fi Beyan-i Fezail-i itikaf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esat Ef. Böl., no: 1734/5, v. 98a.

²¹⁹ Kadir Özköse, <https://somuncubaba.net>, “Rahmete Susayanların Halvet Çile Eğitimi”, 137. Sayı Erişim Tarihi: 20/10/2020.

Hristiyanlık ve Yahudilik'te ruhbanların münzevî yaşam biçimini tercih etmesi, dünyanın kötü bir yer olduğunu düşünüp buradan korunmak istemelerinden kaynaklanmaktadır. Fakat İslâmî anlayışta halvet, başkalarını kendi nefsinin kötülüklerinden korumak, başkalarına zarar vermemek için uygulanır. Zaten halvete giriş şartlarından biri de budur. Mürîd halvete, insanların şerrinden korunmak maksadıyla değil, insanları kendi şerrinden korumak gayesiyle girmiş olmalıdır.²²⁰

2.4.2. Halvet - Meditasyon İlişkisi

Meditasyon; Budizm, Hinduizm ve Caynizm gibi Uzakdoğu dinlerinde, insana ilâhî bilgi ve yetenek kazandırmak sûretiyle onu kurtuluşa ulaştırdığına inanılan bir tekniktir.²²¹

Gerek budist geleneklerde gerekse de genel olarak mistik yaklaşımlarda uygulanan meditasyonda yalnız kalıp düşünceyi kontrol etme söz konusudur. Halvetteki zikir ve zikir esnasında yapılan nefes hareketleri ile tefekkür halinin meditasyonla benzerliğini savunanlar olsa da meditasyonda kişinin kendi iç alemine odaklanması söz konusu olup dikkatini bir noktada toplamak sûretiyle “zihnî boşalma egzersizi” şeklinde uygulanır. Meditasyonda üstün bir varlığa ulaşma düşüncesi yoktur.²²²

Meditasyonda amaç “dikkat”, yani zihin uyanıklığını sağlamak iken halvette uygulanan zikir, tefekkür vb. pratiklerde ise amaç, nefsi terbiye edip kalp uyanıklığını sağlamak ve insanı, kâmil insan mertebesine yükselterek Allah'ın rızasına nail olmaktır.²²³

Meditasyon, insana nefsini tanıtmadığı için kişide meditasyon teknikleri sonrasında farkına varmadan bir enâniyet, mânevî bir narsisizm oluşabilir.²²⁴ Halvette ise uygulanan pratiklerle kişi nefsi bütün halleriyle tanır ve nefsin tuzaklarını fark edip rızâ-i ilâhî için kişiliğini buna göre inşa etme yoluna girer.

²²⁰ Rezzan Karatay, *Ziyâiyye'de Halvet Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018, s. 70.

²²¹ Ali İhsan Yitik, *“Yoga”*, DİA, TDV Yayınları, Ankara, 2013, c. 43, s. 558.

²²² Ali Ayten- Sevede Düzgüner, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş*, s. 96.

²²³ Bhagwan Shree Rajnees Osho, *Zen Yolu Tasavvuf Yolu*, Der. ve Trc. Sertaç Kartal, 3. Bas., Okyanus Yayınları, İstanbul, 2003, s. 107.

²²⁴ Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan Tasavvuf ve Benötesi Psikoloji-Transpersonel Psikoloji*, 12. Bas., Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013, s. 102- 104.

Halvette yoğun bir tefekkür hali yani her şeyde Allah'ı anma O'nu düşünme ve nefisini terbiye edip insan-ı kâmil mertebesine ulaşma ve bütün bunların neticesi olarak Allah'ın rızasına erme bahtiyarlığı söz konusudur.

2.5. Bazı Sûfilerin Yaşantılarında Halvet Uygulamaları ve Mânevî Etkileri

İnsan hayatında en önemli sorunlardan biri de gaflettir. Gaflet, insanın Allah'tan habersiz yaşamasıdır. İnsanın bunun farkına varması ve yalnız olmadığını anlamasının bir yolu da halvet hayatı yaşamasıdır. Halvetteki yalnızlık insana aslında yalnız olmadığını, Allah'ın her yerde ve her zaman kendisine çok yakın olduğunu idrak etmesini sağlar. Bu durum insanın Allah'a karşı kalbî ilgi ve alakasının artması ile gerçekleşir ve yapılan ibadetler ve tefekkür ile gelişir.

Bundan dolayıdır ki tasavvuf ehli bazı zatlar kalben Allah ile beraber olma, kendisini daima Allah'ın huzurunda hissetme halini önemsemişler ve hayatlarının belli dönemlerinde halvet halini yaşamayı bir ihtiyaç olarak görmüşlerdir. Zira halvet, insana bu kalbî hissi ve duyguyu kazandırır.

Burada konumuza katkı sağlaması açısından hayatlarının belli bir döneminde halvete girmiş önemli bazı sûfî şahsiyetlerin halvet hayatları hakkında kısa bilgiler vermek istiyoruz. Bu isimleri burada zikretmemizin sebebi halvet halinin bu zatların hayatında meydana getirdiği önemli değişim ve dönüşümdür.

2.5.1 Ahmed Yesevî (ö.562/1166)

Ahmed Yesevî, Batı Türkistan'da, Çimkent şehri yakınlarında (yaklaşık 10 km. mesafede) bulunan Sayram kasabasında doğmuştur.²²⁵ Sayram kasabası, Ahmed Yesevî'nin küçük bir çocukken geldikten sonra hayatının önemli bir kısmını geçirdiği Yesi (Türkistan) kentine yaklaşık 150 km'lik bir mesafededir. Ahmed Yesevî'den intikal eden şiirlerin yer aldığı "Dîvân-ı Hikmet"te yer alan iki ayrı hikmetinde kendisi de doğduğu yeri ve yurdu Türkistan olarak bildirmektedir.²²⁶

Ahmed Yesevî'nin doğum yılı kesin olarak bilinmemekle birlikte kendisine

²²⁵ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, 61-62; Kemal Eraslan, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991, s. 6.

²²⁶ Hayati Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, 2016, s. 54.

izafe edilen “Fakr-nâme” adlı risâlede yer alan, 73 yıl yaşadığı ve 1166 yılında öldüğü şeklindeki bilgiler dikkate alındığında 1093 yılında doğduğu kabul edilmelidir.²²⁷

Ahmed Yesevî, altı yaşlarında iken ilk eğitimini almaya başladı. Yesevî’nin eğitimiyle özellikle kendisi de bir şeyh olan babası İbrahim Ata ve Sayram’ın meşhur alimlerinden Şehâbettin İsticâbî ilgilenmiştir. Dolayısıyla buradan hareketle Ahmed Yesevî’nin iyi bir tasavvufî eğitim aldığını söyleyebiliriz.²²⁸

Ahmed Yesevî, Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in, 63 yaşında irtihaline binaen kendisi de 63 yaşına geldiğinde, yer altında bir mahzen kazdırmış ve vefatına kadar bu mahzende halvet hayatı yaşamış, ibadet ve riyâzetle meşgul olarak adeta ölmeden önce ölümü tecrübe etmiştir.²²⁹ Ahmed Yesevî’nin Yesi’de yaptırdığı bu halvethânenin kalıntıları muhafaza edilmiş ve günümüze kadar ulaşmıştır. Bu halvethâne Ahmed Yesevî, zamanını dervişlerine nasihatler ederek, hikmetli şiirler yazdırarak geçirmiş ve vefatına kadar da bu çilehânesinde mânevî eğitime devam etmiştir. Ahmed Yesevî’nin bu çilehâne ne kadar süre ile yaşadığı tam olarak bilinmemekle beraber araştırmacıların çoğunun ortak görüşü, yer altındaki halvet ve uzlet hayatının 10 yıl sürdüğü ve 73 yaşında vefat ettiği yönündedir. Yesevî’nin 120 veya 133 yıl yaşadığı ve bu uzun hayatının 60-65 yılını yer altındaki halvethânesinde geçirdiğine daie rivayetler olsa da bunlar zayıf rivayetlerdir. Ahmed Yesevî’nin “Dîvân-ı Hikmet” adlı eseri vardır ve bu eserde Ahmed Yesevî, çilehânesinde yaşadığı mânevî hallerini anlatmıştır. Dolayısıyla hikmetlerinin büyük bir kısmı yer altındaki bu mânevî atmosferde dilinden dökülmüş ve yanında bulunan dervişleri tarafından kâğıda geçirilmiştir. Ahmed Yesevî, ayrıca hikmetlerinde yer altında halvet ve uzlet hayatı yaşamasının nedenini de anlatmaktadır. Hikmetlerinin birçoğunda neden olarak Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in 63 yaşında vefat edip yer altına girişi ve kendisinin de peygambere olan sevgi ve saygının bir tezâhürü olarak almış üçten sonra yer üstünde gezip dolaşmaya hayâ ettiği anlatılmaktadır. Ahmed Yesevî, bu yeraltı hücrelerinde zikrettikçe dizleri göğüslerine sürtündüğünden her iki göğsünde de izler belirmişti ve bu nedenle Ahmed Yesevî’nin bir adı da “serhalka-ı

²²⁷ Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, s. 55.

²²⁸ Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, s. 62.

²²⁹ Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, s. 58.; Kemal Eraslan, “Ahmed Yesevî”, DİA, TDV Yayınları, İstanbul, 1989, c. II., s. 159-161.

sînerişân” (sine yaralayanların başı) olarak kaydedilmiştir. Ahmed Yesevî’nin yer altında yaptırdığı bu mahzende birçok mânevî hal yaşadığını ve bunu hikmetli şiirlerle dile getirdiğini söylemiştik. Örneğin bir şiirinde Yesevî, bir sabah namazında Peygamber Efendimiz (s.a.v)’in rûhunun gelip imamlık yaptığını ve bu şekilde sabah namazını eda ettiklerini ifade eder.²³⁰

Hiz. Peygamber’in 63 yaşında vefatından ilham ile Ahmed Yesevî’nin de 63 yaşına geldiğinde yer altında mahzen yaptırıp orada halvet ve uzlet hayatı yaşaması Türkistan’da “altmışüç yaş” ile ilgili bir geleneğin oluşmasına yol açmış ve Yesevî’nin hikmetlerini okuyan hemen herkes kendisini gönül rızasıyla altmışüç yaşından sonra yer altına giriş mevzusu üzerine düşünmek mecbûriyetinde hissetmiştir.²³¹

2.5.2. Ömer Halvetî (ö. 800/1397)

Ebû Abdillâh Sirâcüddîn Ömer b. Şeyh Ekmelüddîn el-Gîlânî el-Halvetî, İran’ın Gîlân bölgesindeki Lâhîcân şehrinde doğmuştur. Ancak aslen Şirvanlı olduğu için soyu Şirvan’daki şeyh ailelerine kadar dayanır. Ömer Halvetî, Halvetiyye tarikatının kurucusudur. Halvetî lakabını almasının nedeni kendisinin halvet ve uzlet hayatını çok sevmesinden kaynaklanır. Ömer Halvetî, bir ağaç kovuğunda günlerce haftalarca kalıp zikirle meşgul olmuştur.²³² Ayrıca burada kırk erbaîn çıkardığı rivayet edilir. Tabi böylesi mânevî bir atmosferin neticesinde birtakım mânevî haller de yaşamıştır. Örneğin son erbaînini tamamladığında Hiz. Peygamber (s.a.v) tarafından kendisine kırk tane dâl harfinin olduğu bir taç giydirildiği rivayet edilir.²³³ Ömer Halvetî, nefsin terbiye edilmesi konusunu çok önemsemiş ve bunu sağlamanın en önemli yollarından birinin de kişinin sükût etmesi, açlığı sevmesi ve insan içine çok girmemesi yani halvet hayatını sevmesi olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Ömer Halvetî, dört çeşit ölümden bahseder ve kişinin nefsinde bu dört ölümlü yaşatmadan Hakk’ın rızasına ulaşamayacağını belirtir. Sâlikin nefsini terbiye etmesi için bu dört ölüm çeşidini uygulaması gerektiğini söyler. Ayrıca nefsi mânen eğitmek, kemâle ermek ve Hakk’ın rızasına mazhar olmak için kişinin bu ölüm çeşitlerini uygulaması,

²³⁰ Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, s. 114-116.

²³¹ Bice, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, s. 117.

²³² Mehmet Rıhtım – Mustafa Tatcı, *Halvetiyye Sûfiliği*, Qafqaz Üniversitesi, Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Bakü, 2014, s. 23-24.

²³³ Mehmet Rıhtım, *Seyyid Yahyâ Bakuvî ve Halvetilik*, Qısmet Matbaası, Bakü, 2005. s. 101.

Halvetilik'te çok önemli görülüp tarîkatın esaslarından kabul edilir. Ömer Halvetî'nin benimsediği ve nefis terbiyesinde çok önemsendiği, Halvetilik'te de tarîkat esası olarak kabul edilen bu dört ölüm çeşidi şöyle sıralanır:

Birincisi; kişinin nefsi ne derse desin tam tersini yapması mevt-i ahmer yani kızıl ölüm,

İkincisi; kişinin her türlü belaya, musîbete sabır göstermesi mevt-i esved yani siyah ölüm,

Üçüncüsü; aza kanaat etmesi, halinden şikayet etmemesi mevt-i ahdar yani yeşil ölüm,

Dördüncüsü; kişinin açlığı sevmesi, riyâzetten hoşlanması gerektiği mevt-i ebyaz yani beyaz ölüm.²³⁴

2.5.3. Gazzâlî (ö. 505/1111)

Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed El-Gazzâlî, Ebu Hâmid künyesi, Hücet-ül-İslâm ve Zeynuddîn lakabı ile bilinse de, Gazzâlî nispetiyle meşhur olmuştur.²³⁵

Büyük İslam âlimi ve müçtehididir. Şafii mezhebi ulemasındandır. İmam-ı Gazzâlî İran'ın Tus şehrinin Gazal kasabasında 1058 yılında doğmuştur. Gazzâlî, ilk eğitimini memleketinde almış daha sonra Cürcan'da medreseye devam etmiştir. Öğrenimini Nişabur'da tamamlayıp ilim ve edebiyat hâmisi olan Selçuklu veziri Nizamülmülk'ün daveti üzerine Bağdat'a gitmiştir. Onun tayini üzere Nizâmiye medresesinin müdürü olmuştur. 1095 yılında, kendi değişiyiyle mal ve mülkü reddederek Bağdat'tan ayrılmıştır. O, Bağdat'tan ayrılırken artık sûfliğin en doğru yol olduğuna karar vermiştir ve İhyâ' Ulûm ed-Dîn adlı eserini de Bağdat'tan ayrıldıktan sonra kaleme almıştır.²³⁶

Gazzâlî, tasavvuf ilmine vâkıf olsa bile deneysel olarak sûfliğin hakikatinin tadına varmak için arayışa çıkmıştır. Tasavvuf ilmini ve sûflilerin hayatlarını araştırdığı zaman geldiği kanaat ve öğrendiği ilimlerin onu, öğrendiklerini tecrübe

²³⁴ Mehmet Serhan Tayşi, *Ömer el- Halvetî*, TDV İslam Ansiklopedisi, TDV Yayınları, İstanbul, 2007 c.34., s. 65.

²³⁵ Gazzâlî, *el-Munkiz mine 'd-dalâl*, s. 27

²³⁶ Gazzâlî, *el-Munkiz mine 'd-dalâl*, s. 29.

etmeğe sevk ettiğini görüyoruz. Hakikat arayışı onu, elde ettiği makamdan, şöhretten, hatta ailesinden de uzaklaşarak Bağdat'ta uzlete çekilmeye sevk etmiştir. Lâkin Gazzâlî'nin toplumdan ve insanlardan tamamıyla ayrılıp, تنها yerlere çekilip uzlet ve halvet hayatını seçmemesi dikkat çekicidir. O, Bağdat'tan ayrılarak Şam'a gitmiş ve uzlet hayatı yaşamaya başlamıştır. Ancak o, tasavvufta uzletin herkesten kendini soyutlayarak, tamamen toplumdan kendini izole ederek yaşanılan yönünü değil uzletin toplumsal olan yönünü benimseyip yaşamıştır.²³⁷

Gazzâlî'nin uzlet ve halvet anlayışına bakışı birçok mutasavvıftan farklıdır ve tek yönlü değildir. Birçok âbid ve zâhid, uzlet hayatını, insanlarla birlikte olmaktan üstün görürken Gazzâlî'nin ise bu meseleye bakış açısı farklıdır ve O, tasavvufta toplum arasındaki uçurumu aradan kaldırmaya çalışmıştır. Buradan insanın sadece yaptıkları için değil yapmadıkları için de sorgulanacağı anlaşılmaktadır. Bu sebepten Gazzâlî'ye göre zâhid ve âbidlerin insanlardan uzaklaşarak halvete çekilmesi, sadece kendi nefislerini koruması toplumsal açıdan iyi değildir. İyi olan, toplumun refahını düşünmektir. Yani asıl sûfî, hem kendini hem de başkalarını kurtarandır. Sûfî dendiği zaman herkesin zihninde insanlardan ve toplumdan uzaklaşarak mağaralarda تنها şekilde zâhid hayatı süren bir âbid canlanır. Gazzâlî, tasavvufa getirdiği yeni fikirler sayesinde insanların aklında oluşan bu fikri kaldırmış ve sûfilerin, toplumdan uzaklaşarak uzlete çekilmelerinin şart olmadığını, tam aksine toplumun da insanlara çok şey kazandırabileceğini ispatlamıştır. O, tasavvufta halvet ve uzletin nefsin korunmasındaki ve eğitilmesindeki etkisinin büyük olduğuna inanır ancak insanların nefislerini toplum içerisinde korumalarının ve eğitmelerinin bundan daha önemli olduğuna inanır.²³⁸

2.5.4. Yûnus Emre (ö. 720/ 1320)

Yûnus Emre'nin hayatı hakkında net bilgiler mevcut değildir. Onun gerçek hayatı ve kişiliği hakkında çok az şey bilinmektedir. Yûnus Emre, ulaşılan en son

²³⁷ Sabri Osman, *Gazzâlî (Hakikat Araştırması, Felsefe Eleştirisi, Etkisi)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986, s. 35.

²³⁸ Gazzâlî, *İhyâ'u Ulûmi'd-Dîn*, c. 2., s. 350.

bilgilere göre 638/1240 tarihinde doğmuş ve 82 yıllık bir hayattan sonra 720/1320 tarihinde vefat etmiştir.²³⁹

Yûnus Emre, şeyh Taptuk Emre dergâhında kalmış ve nefisini terbiye etmek için riyâzet ve mücâhedede bulunmuş, erbaîne girmiştir. Yûnus, nefisini öldürmek için amansız mücadeleler vermiş ancak neticede onu öldüremeyeceğini ancak terbiye edip kontrol altında tutabileceğini anlamıştır. Nefisini terbiye etme noktasında sürekli “Lâ ilâhe illallah” zikrini çekmiştir. Bu da bize nefis eğitiminde diğer unsurlarla birlikte özellikle zikir unsurunun ne kadar önemli olduğunu gösterir. Nitekim sonrasında şeyhi, dergâhtaki çile eğitiminin bittiğini, artık son nefese kadar sürecek büyük çilehânede çilesine başlayacağını haber vererek onu “er meydana” dediği dış dünyaya çıkarır. Dergâha dağdan odun taşımakla vazifelendirir.²⁴⁰

Böylece Yûnus Emre, bundan sonraki çile hayatını tekkedeki küçük çilehânede değil bizzat tabiat ortamında devam ettirmiştir. Yûnus Emre gezgin bir derviş olduğu için O’nun inzivâları da bir dergâh ortamından ziyade dış ortamda, çıktığı uzun seyahatler sırasında olmuştur. Bu maddi yolculukları esnasında sürekli riyâzet, zikir ve tefekkür ederek çile dediğimiz halvet hayatı yaşamış ve nefisini terbiye ederek mânevî anlamda pişmiştir.

2.5.5. Yahyâ Şîrvânî (ö. 870/1466)

Yahyâ Şîrvânî, Şîrvan’ın Şamahî şehrinde doğmuştur. Tam adı Seyyid Cemâleddin Yahyâ bin es-Seyyid Bahâeddîn eş-Şîrvânî eş-Şamahî el-Bakuvî el-Halvetî’dir.²⁴¹

Seyyid Yahyâ’nın doğum tarihi kaynaklarda belirtilmemiştir. 1466 yılında vefat ettiği bilinmektedir. Yetmiş seneden fazla yaşadığı tahmin edilen Şîrvânî’nin, XIV. yüzyılın son on yılı içinde doğmuş olduğu kabul edilmektedir.²⁴²

Seyyid Yahyâ Şîrvânî, halvetiyye tarîkatında “pîr-i sâni” yani ikinci pîr olarak bilinir ve halvetiyye tarîkatına getirdiği yenilikler ve tarîkatın onun

²³⁹ Abdulbaki Gölpınarlı, *Yûnus Emre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 6. Bas., İstanbul, 2014, s. XXVIII.

²⁴⁰ Necip Fazıl Kısakürek, *Yûnus Emre*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul, 1984, s. 36-44.

²⁴¹ Mustafa Tatcı- Ümit Akdemir *Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî*, 1. Bas., H Yayınları, İstanbul, 2018, s. 52.

²⁴² Şîrvânî, *Şîfâü’l-Esrâr*, s. 16.

döneminde geniş kitlelere yayılmasından dolayı esas kurucu olarak anılır.²⁴³

Seyyid Yahyâ Şîrvânî, tasavvufa girişinden vefatına kadar zühd ve mücâhede içinde bir hayat geçirmiştir. Çok sıcak aylarda azıksız ve susuz olarak sahralara çıktığı, günlerce sahrada ibadetle meşgul olduğu anlatılır. Halvete girmenin ve tenhada ibadet etmenin Şîrvânî'nin değişmez âdetleri olduğu kabul edilir. Halvet süresince kırk günde sadece üç defa iftar ettiği kaydedilir.²⁴⁴

Sahrada ilk defa halvethâne arayarak erbaîne girmeyi kendisi usûl haline getirmiştir.²⁴⁵

Şîrvânî'ye göre nefsi terbiye etmenin en önemli yollarından birisi de halvettir. Ona göre halvet, nefis için bir temizlenme fırsatıdır. Kalp, halvet ile rûha tâbi olmaya müsait hale gelir. O, halveti şöyle anlatır: “Halvet, nefsin siyaseti, rûhun ise riayetidir. Halvet, kalbin nefsânî düşüncelerden ve dünyevî hatıralardan boşaltılmasıdır.”²⁴⁶ Aslında kalp de nefsin temizlenmesini, arınmasını ve bu sayede nefse rûhun hakim olmasını ister.²⁴⁷

²⁴³ Mehmet Rıhtım, *IX-XIX. Asırlar Azerbaycan Kültür Tarihinde Tasavvufî Hareketler*, Avrasya Etüdleri Dergisi, Sayı: 35, 2009, s. 41-42.

²⁴⁴ Şîrvânî, *Şîfâü'l-Esrâr*, s. 19-20.

²⁴⁵ Mustafa Tatcı- Ümit Akdemir, *Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî*, s. 63.

²⁴⁶ Şîrvânî, *Şîfâü'l-Esrâr*, s. 258.

²⁴⁷ Şîrvânî, *Şîfâü'l-Esrâr*, s. 333.

SONUÇ

Tasavvufî uygulamaların kişiyi gerek ruhsal gerekse de bedensel olarak etkilediği âşikârdır. Tasavvufta amaç her açıdan ahlâkî güzelleştirmek ve insan-ı kâmil olabilmektir. Bu da ancak kalp, nefis, ruh ve beden uyumlu hareket etmesiyle mümkündür.

Bilindiği üzere nefis daima kötülüğü ister ve emreder. Daima kötülüğü emreden nefis, kontrol altına alınıp terbiye edilmediği takdirde insanın mutlu ve huzurlu olması mümkün değildir. İnsan eşref-i mahlûk olarak yaratılmıştır ve insanın bu özüne dönebilmesi iyi bir mânevî terbiye süreci ile sağlanabilir. Söz konusu çalışmamızda şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Tasavvuf düşüncesinde halvetin bir eğitim unsuru olarak önemli bir yer teşkil ettiğini görmekteyiz. İnsanoğlunun ne kadar kalabalıkta kalırsa kalsın bir arayış içerisinde olduğuna şahit oluyoruz. İnancımız gereği yaratılış gayemizi unutmamak için bilinçli, anlamlı yalnızlıklara ihtiyaç vardır.

Maddi açıdan her türlü imkâna sahip insanların sürekli her şeyden sıkıldıklarını söylemeleri, bunalıma girmeleri, mânevî açıdan bir boşluk yaşadıklarını, nefis ve rûhun beden üzerindeki mücadelesinde rûhun değil nefsin hâkim olmaya çalıştığını gösterir. Bazen de insanın içinde bulunduğu ortam ve şartlar kendisinde bir sıkılma, daralma, kabz hali oluşmasına sebebiyet verir. İşte İnsanın kendisinin farkına varması, varlığını ve hayatını anlamlandırabilmesi, nefesine boyun eğmeyip mânevî anlamda değişim ve dönüşüm sağlaması için zaman zaman şuurlu yalnızlık da dediğimiz halvete ihtiyacı vardır. Bundan dolayıdır ki tasavvuf ehli bazı zatlar kalben Allah ile beraber olma, kendisini daima Allah'ın huzurunda hissetme halini önemsemişler ve hayatlarının belli dönemlerinde halvet halini yaşamayı bir ihtiyaç olarak görmüşlerdir.

Halvet belli bir süre nefsi, islâmî kural ve kaidelerle eğiterek kontrol altına almaktır. Sûfilerin halveti önemsemelerinde ve büyük bir titizlik ve ciddiyetle uygulamalarında bilhassa peygamberimizin peygamberlik gelmeden önce zaman zaman Hira mağarasına gidip ibadet ve tefekkürle meşgul olması, peygamberlik geldikten sonra da i'tikâfa girmesi ve Allah'ın emriyle Hz. Musa'nın, Tur Dağı'nda

kırk gün tek başına kalması gibi hadiselerin etkisinin olduğu söylenebilir.²⁴⁸

Halvet, sūfinin seyr-u sülûk dediğimiz mânevî eğitim yolculuğunda çok önemli bir aşamadır. Çünkü Halvet eğitimi tasavvuftaki diğer nefis terbiye metodlarını da içinde barındıran çok özel bir metottur. Ancak halvet her şeyden el etek çekip tamamen kendini toplumdan tecrîd etmek değildir. Bilakis kendini daha huzurlu ve mutlu hissedip topluma daha faydalı olmak, daha iyi hizmet edebilmek gayesini taşır. Bu anlamda halvet adeta bir farkındalık sürecidir. Kişi bu süreçte kendisindeki eksikliklerinin, kusurlarının farkına varıp bunları iyileştirici adımlar atar ve bu farkındalık onu Allah'ı tanımaya sevk eder. Allah ile irtibatı kuvvetlenen kişi de mânevî huzura erer.

Halvetin her şeyden el etek çekip tamamen kendini toplumdan tecrîd etmek olmadığını topluma daha iyi hizmet etme amacını taşıdığını belirtmiştik. Ancak kişinin dışa dönük bir tebliğ ve irşad sorumluluğunu üstlenebilmesi için öncelikle içe dönük bir arınma yaşaması, öncelikle nefsine karşı tebliğ ve irşad yapması, onu tezkiye, tasfiye, tahliye safhalarından geçirip mâsivâdan arındırması ve oraya Allah sevgisini yerleştirmesi gerekmektedir.

Halvette iken nefsin tezkiye edilmesinin ve kalp tasfiyesinin gerçekleşmesi için bazı şartları yerine getirmek gerekir. Birinci olarak halvet eğitiminin muhakkak bir mürşid, rehber veya model bir şahsiyetin öncülüğünde olması gerekir. İnsanlar kâmil şahsiyetlerin rahle-i tadrîsinde eğitildikçe onlardaki mânevî feyizden doğal olarak etkilenip olgunlaşırlar.

İkinci olarak halvette düzgün ve şuurlu bir ibadet hayatının olması gerekir. Çünkü düzgün ve şuurlu bir ibadet hayatı insanın iç dünyasını zenginleştirir ve Allah'a tevekkül ve teslimiyetini artırır.

Üçüncü olarak; az yemek, az konuşmak ve az uyumak gibi riyâzet usulleriyle nefsin azgınlığını frenlemek ve bu yöntemlerle nefis engelini aşip kalben itmi'nana ermektir. Halvet eğitiminde az yemek oruç ile, az konuşmak dili zikirle meşgul etmek ile, az uyumak da tefekkür etmek ile olmalıdır. Yoksa amaç dünyalık gayelerle diyet yaparak bedeni zayıflatmak ve bazı Hint fakirlerinin yaptığı gibi bedene eziyet etmek değildir. Halvette yapılan her şey ibadet niyet ve şuuruyla ve

²⁴⁸ Bkz. A'râf, 7/142; Sühreverdî, *Avârifu'l-Meârif*, s. 263-269.

ihlas ile yapılmalıdır.

Dördüncü olarak; daima zikretmek suretiyle Allah ile birlikte olma şuuruna ermek. Bu şuura eren Allah'ı görüyormuşçasına kulluk etme şuuruna yani “ihsan” şuuruna ermiş demektir.

Beşinci olarak sâlik, halvet eğitimi sürecinde öğrendiklerini halvet süreci bittikten sonra da hayatına tatbik etme noktasında çaba sarfetmelidir. Sâlik, halvetten sonra da “halvet der- encümen”i yaşamalıdır. Yani halk içinde Hakk’la beraber olmalı, el kârda, gönül yârda olmalıdır. Kendi içinde ve sosyal ilişkilerinde gurura, kibire kapılmayıp muhâsebe ve muâhezeyi kendine, müsâmahayı karşısındakine göstermelidir.²⁴⁹

Halvet, bir tarikat eğitimidir. Dolayısıyla halvethâneler bu eğitimin önemli bir unsurudur. Halvethâneler, sûfilerin nefislerini terbiye etmek ve mânevî yolculuklarında mesafe kat etmek niyetiyle zikir, ibadet ve tefekküre daldıkları, mânevî lezzetleri tatmalarına imkân tanıyan, halvet (çile) dönemleri süresince kullandıkları mekânlardır. Genelde ufak boyutlu, dış dünyaya kapalı yapıdadırlar.

Halvetin ruhbanlık ve meditasyonla ilişkisini irdelediğimizde şu sonuçlara ulaştık: Ruhbanlık ile sûfî yaşantıları arasında; sûfilerin nefislerini terbiye etmek için riyâzet yapmaları, ruhbanlık anlayışında başta mağaralarda, ıssız yerlerde daha sonraları ise manastırlarda yaşanan münzevî hayatın sûfilerde de başta dağlarda, mağaralarda, ıssız yerlerde, daha sonraları da tekke ve zâviyelerde uygulanması, sûfilerin bir kısmının evlenmeme yönündeki tercihleri gibi birtakım benzerlikler olsa da Ruhbanlık; Hıristiyan inancında Tanrı’ya ulaşmak için hayattan ve insanlardan tamamen kopmak, dünyadan her anlamda kendini soyutlamak anlamını taşıyan bir “din görevlisi” sınıfıdır. Tasavvuf anlayışındaki halvet ise bir sülûk yani eğitim metodudur ve zaman açısından da sınırlıdır.

Gerek budist geleneklerde gerekse de genel olarak mistik yaklaşımlarda uygulanan meditasyonda ise yalnız kalıp düşünceyi kontrol etme söz konusudur. Meditasyonda kişinin kendi iç alemine odaklanması söz konusu olup dikkatini bir noktada toplamak sûretiyle “zihnî boşalma egzersizi” şeklinde uygulanır.

²⁴⁹ Hasan Kamil Yılmaz, *Tasavvufî İrşad; Önce Salah Sonra Islah*, Altınoluk dergisi, Sayı: 210, Ağustos 2003, s. 7.

Meditasyonda üstün bir varlığa ulaşma düşüncesi yoktur. Halvette ise yoğun bir tefekkür hali yani her şeyde Allah'ı anma O'nu düşünme ve nefsini terbiye edip insan-ı kâmil mertebesine ulaşma ve bütün bunların neticesi olarak Allah'ın rızasına erme bahtiyarlığı söz konusudur.

Netice itibariyle bu yolun yolcusu olmak ve mânevî anlamda değişim ve dönüşüm yaşamak kolay değildir elbet. Çile çekmek, sıkıntılara katlanmak gerekir. Mevlânâ'nın dediği gibi “insanın içindeki nefs köpeğini cefadan başkası çıkaramaz. Haliya sopayla vuranın amacı halıyı dövmek değil tozunu çıkarmaktır.” Aynen onun gibi, nefsin tozları da dert ve ıstırap sopasıyla azar azar uçar gider. Halvet de bize birtakım sıkıntılara, zorluklara sabır göstererek nefsimizin tozlarından kurtulma ve onu kontrol altında tutma imkanı sağlayan son derece ideal bir eğitim metodudur.

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, İsmâîl b. Muhammed el-Cerrâhî, *Keşfu'l-hafâ*, Beyrût, 1405.
- _____, *Keşfü'l-hafâ ve müzilü'l-ilbâs amma iştehere mine'l-ehâdîs alâ elsineti'n-nâs*, Dâru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut 1932.
- AKTAŞ, Hamza, *Kur'an'a Göre Nefis Eğitimi*, 1. Baskı, İstanbul, 2013.
- ALTINTAŞ, Hayrani, *Tasavvuf Tarihi*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1991.
- ALTUNTAŞ Halil, ŞAHİN Muzaffer, *Kur'an-ı Kerîm Meâli*, D. İ. B Yayınları, 11. Baskı, Ankara, 2006.
- ANKARAVÎ, İsmail Rasûhî, *Minhacu'l-Fukara*, Bulak 1256.
- _____, *Minhacü'l-fukarâ Mevlevî Âdâb ve Erkânı Tasavvuf Istılâhları*, haz., Safi Arpaguş, Vefa Yayınları, İstanbul 2008.
- Âsım Efendi, *Kâmus Tercümesi*, Matbaa-i Osmâniyye, İstanbul 1305.
- AŞKAR, Mustafa, "Ahmed Yesevi ve Tasavvuf Anlayışı", Diyanet İlmî Dergi, Sayı 4, Ankara 1993, s. 49-62.
- _____, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", AÜİFD., XXXIX, Ankara, 1999, s. 535-548.
- _____, *Tasavvuf Tarihi Literatürü*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 2001.
- AYDIN, Hüseyin, *Muhasibî'nin Tasavvuf Felsefesi*, Bars Yayıncılık, Ankara, 1976.
- AYİŞ, Mehmet Şirin, *Tasavvuf Yolcularının El Kitabı (Semennûdî'de Nefis Terbiyesinin Esasları)*, Ravza Yayınları, İstanbul, 2018.
- AYTEN, Ali – DÜZGÜNER, Sevede, *Tasavvuf Psikolojisine Giriş Bireysel Arınma Ve Güzel Ahlak*, Sûfî Kitap, 1. Baskı, İstanbul 2017.
- AYVERDİ, E. Hakkı – YÜKSEL, İ. Aydın, *İlk 250 Senenin Osmanlı Mimarisi*, Baha Matbaası, İstanbul, 1976.

BANARLI, Nihad Sâmi, *Türkçenin Sırları*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul, 2009.

BAYRAKLI, Bayraktar, *İslam'da Eğitim*, 6. Baskı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.

BİCAN, Ahmed, *Envaru'l-Aşikin*, der. M. Faruk Gürtunca, Ülkü Kitap Yurdu, İstanbul 1972.

BİCE, Hayati, *Pir-i Türkistan Hoca Ahmed Yesevî*, Hoca Ahmed Yesevî Uluslararası Türk-Kazak Üniversitesi, Ankara, 2016.

BUHÂRÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *Sahîhu'l-Buhârî*, Thrc. İzzeddin Dâlî, İ'mâd Tayyâr, Yasir Hasan. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.

CEBECİOĞLU, Ethem, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Anka Yayınları, İstanbul, 2004.

_____, *Hacı Bayram Veli*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1991.

_____, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ağaç Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2009.

CÜRCÂNÎ, Seyyid Şerif, *et-Ta'rifat*, Matbaâ-i Âmire, İstanbul 1275.

ÇAMDİBÎ, Hasan Mahmut, *Şahsiyet Terbiyesi ve Din Eğitimi*, 3. Baskı, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.

ÇATAK, Adem, “*Şihâbeddin Sühreverdî Hayatı Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*”, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2007.

ÇEVİK, Şükran, “*Tasavvuf'taki Vasıtalar ve Psikolojik Yansımaları*”, Mehîr Aile Dergisi, Sayı: 3, Konya, 2003, s. 123-129.

ÇİFCİ, Fazıl, *Gönüller Sultanı, Hakikat İlminin Üstadı Şeyh Şaban-ı Veli*, Kastamonu, 2011.

DEMİRCİ, Mehmet, *Sorularla Tasavvuf ve Tarikatler*, 2. bas., Damla Yayınevi, İstanbul, 2004.

DEMİRDAŞ, Öncel, *Riyâzet Eğitimi İle Gerçekleşen Manevî Olgunluk*, Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, Sayı 1, 2011, s. 79-90.

_____, *Tasavvuf Tarihinde Halvet Ve Halvetin Mânevî Eğitimdeki Rolü*, Ekev Akademi Dergisi, Sayı: 53, Güz 2012, s. 131- 142.

DOĞAN, Mehmet, “*nefs*”, Büyük Türkçe Sözlük, İstanbul, 2001.

DOĞANAY, Aziz, *Şeyh Vefa Külliyesi*, Dîvân: İlmî Araştırmalar, sayı: 20, İstanbul, 2006, s. 75-98.

EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. el-Eş’as es-Sicistânî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, I-III, Beyrût 1409/1988.

EFLÂKÎ, Ahmed, *Menâkibu'l- Ârifîn*, çev. Tahsin Yazıcı, İstanbul, 1989.

EMİROĞLU, İbrahim, *Sûfî ve Dil*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2002.

ERASLAN, Kemal, *Dîvân-ı Hikmet Seçmeler*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.

_____, “Ahmed Yesevî”, *DİA*, TDV Yayınları, İstanbul, 1989.

ERAYDIN, Selçuk, *Tasavvuf ve Tarikatler*, Ma’rifet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 1990.

ESKİCİ, Bekir, *Ankara Hacı Bayram Camisi Onarımları Üzerine*, Turkish Studies- International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, sayı: 9/10, sonbahar, 2014, s. 557-576.

EYİCE, Semâvî, *Konya ile Silile Arasında Akmanâstır Menâkibu'l- Ârifîn’deki Deyr-i Eflâtun*, Şarkiyât Mecmuası, Sayı: VI, İstanbul, 1966, s. 135-160.

FEYİZLİ, Hasan Tahsin, *Feyzû’l Furkan- Açıklamalı Kur’an-ı Kerim Meâli*, Server Yayınları, İstanbul, 2013.

FRAGER, Robert, *Sûfî Psikolojisinde Gelişim Denge ve Uyum, Kalp-Nefs-Ruh*, 4. Baskı, Çev. İbrahim Kapaklıkaya, Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004.

FUÂDÎ, Ömer, *Risale fi Beyan-i Fezail-i i’tikâf ve Halvet*, Süleymaniye Kütüphanesi, (Esat Ef. Böl.) no: 1734/5.

GAZZÂLÎ, Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed, *Minhâcü’l-âbidîn*, Müessesetü’r-risâle, Beyrut, 1409/1989.

- _____, *el-Munkiz mine 'd-dalâl*, Beyrut, 2010.
- _____, *İhyâ'u Ulûmi 'd-Dîn*, Tercüme Sıtkı Gülle, Huzur Yayınevi, İstanbul, 2012.
- _____, *İhyâ'u Ulûmi 'd-Dîn*, Haz. Ahmat Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul, 1985.
- _____, *Sırru'l-Esrâr fî Keşfi'l-Esrâr*, tah. A. Salih Hamdan, Kahire, 1988.
- GÖKCAN, Mehmet Mansur, 3. Uluslararası Kültür ve Medeniyet Kongresi Tam Metin Kitabı, *Tasavvufta Halvet Ve Uzlet*, Mardin, 20-22 Nisan 2018, s. 252-253.
- _____, *Temel Ahlaki Prensipleriyle Tasavvuf*, Nobel Kitabevi, Adana, 2006.
- GÖKTAŞ, Vahit, *Modern İnsanın Bir İhtiyacı Olarak Riyâzet ve Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın Riyâzetle İlgili Görüşleri*, Ekev Akademi Dergisi, Sayı: 50., Yıl: 2012, s. 47-55.
- GÖLPINARLI, Abdulkaki, *YûnusEmre Hayatı ve Bütün Şiirleri*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 6. Baskı, İstanbul, 2014.
- HAKSEVER, Ahmed Cahit, *Günümüz Tasavvuf Meseleleri*, KDY Akademi, Ankara 2021.
- HARİRİZADE, Mehmed Kemâleddin, *Tıbyanu Vesaili Hakaik fî Beyanı Selasili't-Taraik*, Süleymaniye Kütüphanesi (İbrahim Ef. Böl.); no: 430, v. 343/b;
- HÖKELEKLİ, Hayati, *Din Psikolojisi*, TDV Yayınları, 2. Bas., Ankara, 1992.
- HÜCVÎRÎ, Ali b. Osman b. Ebû Ali Cüllabi, *Keşfu'l-Mahcûb*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, İstanbul, 1996.
- ISFAHÂNÎ, Râgıb, *el-Müfredât*, Kâhire, 1906.
- İŞİTAN, İbrahim, *Sûfî psikolojisi ve Sülemi'ye Göre Sûfî Benlik Dönüşümü*, Divan Kitap, Ankara, 2014.

İBN ARABÎ, Muhyiddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed el-Arabî et-Tâî el-Hâtimî, *el-Envar fî ma Yemnahu Sahibe'l-Halveti min Esrar*, tah. Abdurrahman Hasan, Kahire 1936.

_____, *el- Halvetü 'l- Mutlaka*, Kâhire, 1986.

İBN HANBEL, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Mervezî, *el- Müsned*, Beyrut, 1995.

İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısırî, *es-Siretu "n-Nebeviyye*, Daru'l-Kelam, Beyrut.

İBN MÂCE, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru'r-risâletü'l-âlemiyye, Beyrut 1430/2009.

İBN MANZÛR, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisan 'ül Arab*, I- XV, Beyrut 1956.

KARA, Mustafa, *Gönül Mektupları*, Mavi Yay., İstanbul, 2000.

KARACÖŞKUN, Mustafa Doğan, “Korkulan Değil, Arzu Edilen Bir Yalnızlık Halvet Psikolojisi”, Somuncubaba Dergisi, 98.Sayı, 01 Aralık 2008, Erişim Tarihi: 30 Eylül 2020, <https://Somuncubaba.net>.

KARAMAĞARALI, Beyhan, *Ereğli Şeyh Şihâbü'd-Din Sühreverdi Külliye Kazısı*, VII. Vakıf Haftası: 5-7 Aralık 1989 (Konuşmalar ve Tebliğler), Ankara 1990, s. 255-278.

KARATAY, Rezzan, *Ziyâiyye'de Halvet Uygulaması*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Tasavvuf Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2018.

KÂŞÂNÎ, Kemaluddîn Abdurrezzâk, *Istılahatı's-Sûfiyye*, thk.; Muhammed Kemal İbrahim Ca'fe, Merkezi Tahkiki't-Türâs, Kahire 1981.

KELÂBÂZÎ, Muhammed b. İshâk, *et- Taarruf li- mezhebi ehli't- tasavvuf*, Beyrut, 1993.

KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Yûnus Emre*, Büyük Doğu Yayınları, İstanbul 1984.

KÖPRÜLÜ, Fuad, *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları Ankara, 1982.

KUŞEYRÎ, Ebu'l-Kasım Abdülkerim b. Hevazin b. Abdülmelik b. Talha en-Neysaburi, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risalesi*, Haz. Süleyman Uludağ, Dergah Yayınları, İstanbul, 1978.

KÜBRÂ, Necmeddîn, *Fevâihu'l-Cemâl ve Fevâtihu'l-Celâl*, haz. İhramcızâde Hacı İsmail Hakkı ALTUNTAŞ, İstanbul 2010.

_____, *Tasavvufî Hayat*, Haz. Mustafa Kara, Dergâh Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 1996.

KÜÇÜK, Hülya, *Tasavvuf Tarihine Giriş*, Nükte Kitabevi, Konya, 2004.

MADEN, Fahri XIX. *Yüzyılda Hacı Bektaş Velî Tekkesi'nde Yapılan Tamirlerle İlgili Arşiv Belgeleri*, Türk Kültürü Ve Hacı Bektaş Veli Araştırma Dergisi, Sayı: 55, 2010, s. 311- 324.

MERTER, Mustafa, *Dokuz Yüz Katlı İnsan Tasavvuf ve Benötesi Psikoloji-Transpersonel Psikoloji*, 12. Basım, Kaknüs Yayınları, İstanbul, 2013.

MEKKÎ, Ebu Talib, *Kutü'l-Kulûb (Kalplerin Azığı)*, I-IV, Çev: Yakup Çiçek, Dilaver Selvi, Semerkand Yayınları, İstanbul 2011.

MEVDUDÎ, Ebu'l-Alâ, *Tefhîmü'l-Kur'ân, (Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsîri)*, İnsan Yayınları, İstanbul 2003.

MEVLÂNÂ, Muhammed Celâleddîn-i Rumi, *Mesnevî*, Çev. Veled İzbudak, MEB Yayınları, İstanbul, 1991.

MÜSLİM, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *Sahîhu Müslim*, Thrc. Yasir Hasan, İzzeddin Dâlî, İ'mâd Tayyâr, Beyrut: Müessesetu'r-Risâle Nâşirûn, 2015.

NEVEVÎ, Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Şeref b. Mürî, *Riyazu's- Salihin*, Hadis No: 1509.

NURBÂKÎ, Halûk, *Sonsuz Nur*, 5. Baskı, Damla Yay., İstanbul, 2002.

OKİÇ, M. Tayyip, *İslâmiyette Kadın Öğretimi*, Diyanet Yayınları, Başbakanlık Basımevi, Ankara 1978.

OSHO, Bhagwan Shree Rajnees, *Zen Yolu Tasavvuf Yolu*, Der. ve Trc. Sertaç Kartal, 3. Basım, Okyanus Yayınları, İstanbul, 2003.

OSMAN, Sabri, *Gazzâlî (Hakikat Araştırması, Felsefe Eleştirisi, Etkisi)*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1986.

ÖGKE, Ahmet, *Kur'an'da Nefs Kavramı*, İnsan Yayınları, İstanbul, 1997.

ÖZDEN, Mehmet, *“karaciğer”*, Anatomi ve Fizyoloji, Ankara, 1990.

ÖZELSEL, Michaela Mihriban, *Halvet'te 40 Gün – Psikolog Dervişe'nin Günlüğü ve Bilimsel Çözümlemesi*, Çev. Petek Budanur Ateş, 4. Baskı, Kaknüs yayınları, İstanbul, 2003.

ÖZKARCI, Mehmet, *Afşin Eshab-ı Kehf Ribatı ve Medresesi*, I. Uluslararası Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Kongresi, Bildiriler II, Konya 2001, s.153-170.

ÖZKÖSE, Kadir, *“Rahmete susayanların halvet çile eğitimi”*, Somuncubaba Dergisi, 137. Sayı, 01 Mart 2012, Erişim Tarihi: 20 Ekim 2020, <https://somuncubaba.net>.

ÖZTÜRK, Yaşar Nuri, *Kur'an ve Sünnete Göre Tasavvuf*, Yeni Boyut Yayınları, İstanbul, 1998.

RÂZÎ, Fahreddin Muhammed b. Ömer, *Tefsîr-i Kebîr, (Mefâtihi'l-Ğayb)*, (I-XXXII), Akçağ Yayınları, Mısır 1937.

RIHTIM, Mehmet, *IX-XIX. Asırlar Azerbaycan Kültür Tarihinde Tasavvufi Hareketler*, Avrasya Etüdleri Dergisi, 35, 2009, s. 41-42.

_____, *Seyid Yahyâ Bakuvî ve Halvetîlik*, Qısmet Matbaası, Bakü, 2005.

_____, -Mustafa Tatçı, *Halvetiyye Sufiliği*, Qafqaz Üniversitesi Qafqaz Araştırmaları Enstitüsü Yayınları, Bakü, 2014, s. 23-24.

SARAÇ, M. Ender, *Ruhsal Gelişim ve Kader*, Doğan kitap, İstanbul, 2007.

SAYAR, Kemal, *Sûfî Psikolojisi-Bilgeliğin Ruhu, Rûhun Bilgeliği*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2000.

SCHİMMELE, Annemarie, *İslam'ın Mistik Boyutları*, Çev. Ergun KOCABİYYİK, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001.

SELVÎ, Dilaver, *Kur'ân ve Tasavvuf Tefsirlerinin Tasavvufa Bakışı*, Şûle Yay., İstanbul, 1997.

SERRÂC, Ebû Nasr Abdullâh b. Alî b. Muhammed et-Tûsî, Ebu'n-Nasr, *el-Lüma' İslam Tasavvufu*, çev. Hasan Kâmil Yılmaz, Altınoluk Yayınları, İstanbul 1996.

SEZGİN, Abdülkadir, *Hacı Bektaş-ı Veli ve Bektaşilik*, Sezgin Neşriyat, İstanbul 1991.

SUNAR, Cavit, *Melamilik ve Bektaşilik*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1973.

SÜHREVERDÎ, Ebu Hafs Şihâbüddin, *Avarifu'l Mearif*, Çev. Abduvehhab Öztürk, Semerkand Yayınları, Ankara, 1999.

SÜMER, Faruk, *Eshabü'l Kehf*, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1989.

ŞİRVÂNÎ, Yahyâ, *Şifâü'l-Esrâr*, 3. Baskı, Hazırlayan: Mehmet Rıhtım, Sûfî Yayınları, İstanbul, 2014.

TANMAN, M. Baha, “*Halvethâne*”, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 1997, 15: 388-393.

_____, “*Tahir Ağa Tekkesi*”, Düünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi, 7: 189-190.

TATCI, Mustafa- AKDEMİR, Ümit, *Pîr-i Halvetî Seyyid Yahyâ-yı Şîrvânî*, 1. Baskı, H Yayınları, İstanbul, 2018.

TAYŞİ, Mehmet Serhan, *Ömer el- Halveti*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, 2007, 34: 65.

TEHANEVÎ, İmdâdullah, *Ziyâü'l-kulûb*, Terc. Mehmed Es'ad Dede, Konya Müzesi, Nu: 572.

TEVFİK, Süleyman, *Ruhban Cinayetleri*, Meşrutiyet Yayınları, İstanbul 1900.

TOP, H. Hüseyin, *Mevlevî Usûl ve Âdâbı*, Ötüken Neşriyat, İstanbul, 2001.

TOPÇU, Nurettin, *İslam ve İnsan Mevlânâ ve Tasavvuf*, Dergah Yay., İstanbul 2005.

TOSUN, Necdet, *İbni Arabi Öncesi Tasavvufta Halvet ve Uzlet*, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1995.

ULUDAĞ, Süleyman, “Celvet”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul, 1993.

_____, “Halvet”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul, 2008.

_____, “Uzlet”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul, 2012.

_____, “Erbaîn”, *DİA*, TDV. Yayınları, İstanbul, 1995.

_____, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 1995.

Merak Edilen Konular- Nefs ve Kalp- Nefis Terbiyesi, (t.y.), Erişim Tarihi: 20 Mayıs 2020, www. Dinimiz İslam Com.

Hakikat Yoluyla Rûhun Süslenmesinin Sırları, (t.y.), Erişim Tarihi: 21 Mayıs 2020, www. İlim ve Tasavvuf. Com.

YAZIR, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Şûrâ Yayınları, İstanbul, 1993.

YILDIRIM, Ahmet, *Tasavvufun Temel Öğretilerinin Hadislerdeki Dayanakları*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2000.

YILMAZ, H. Kâmil, *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, 11. basım., Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.

_____, *Ramazan Halveti İtikaf*, Altınoluk Dergisi, Sayı: 50., Nisan, 1990, s. 18-19.

_____, *Tasavvuf Meseleleri*, Erkam Yayınları, İstanbul 1997.

_____, *Tasavvufî İrşad; Önce Salah Sonra Islah*, Altınoluk Dergisi, Sayı: 210, Ağustos, 2003, s. 7-8.

YİTİK, Ali İhsan, “Yoga”, *DİA*, TDV. Yayınları, Ankara, 2013.

